

Политиката на БКП за превръщане на България в съветска
република
(От идейни постулати към практически действия)
(Част II)

Лъчезар Стоянов,

Живко Лефтеров

*„Други ориентири и други пътища ние нямаме и
не ни трябва.“*

Из изказване на Ст. Тодоров на Юлския пленум
на ЦК на БКП от 1973 г.

*“За мен това е ясно и няма друг път: просто
следва да се постъпва като с всяка ваша република.“*

Из беседа на Т. Живков с Л. Брежнев в Крим на
14 август 1978 г.

БКП, Брежнев и дилемите на комунизма

Хрущовото наследство определя проблемите и дневния ред на новото съветско колективно ръководство. Именно в опитите за тяхното решаване постепенно се формира този специфичен модел на управление останал в историята под името „брежневизъм“. Неговите два основни характерни белега са свързани със съдбата на номенклатурата и загубата на влияние в международното комунистическо движение. През декември 1964 г. се възстановява единността на партийната структура и се възобновяват регионалните областни и районни комитети. След свалянето на Хрущов са извършени твърде малко кадрови промени в самата партия, като при това отстранените не са репресирани. Ротацията на номенклатурните кадри осигурява на практика стабилността и сигурността им до края на техния живот. Така се създава трайно системата на клиентелизма при която верността е по ценена от компетентността. Кулминацията е възникването на

фамилните кланове и всевластната местна номенклатура, които се утвърждават не само в СССР, но и в контролираните от него държави, включително и в България. Поражда се нуждата от санкционирането на една идеологическа приемственост съчетана с политически консерватизъм. Решението е намерено с възвръщането към един идеологически неосталинизъм, но в мек вариант. Характерно за него е, че Сталин е частично реабилитиран и от идеологическия арсенал на сталинизма се взимат идеите за автархия и засилването на класовата борба. Класовата борба вече се разглежда не толкова като повод за вътрешни репресии, а като принцип и аргумент в международната политика на КПСС и съветската държава. Съветската номенклатура е крайно разнопосочна в своите интереси и разбирания, и е обединена единствено от желанието за стопиране на хрущовите експерименти и запазването на привилегированите ѝ позиции. Дори по върховете на партийното и държавно ръководство има доста сериозни различия между Брежнев и Косигин, особено в пътищата за решаване на остриете икономически проблеми, които могат да бъдат преодоляни само с радикални реформи. По този начин принципът на колективно ръководство може да бъде упражняван единствено с търсенето на консенсус по всички важни въпроси. Ето защо започват да се избягват остриете проблеми и търсенето на компромиси, което неизбежно води до застои във всички области на живота. Това довежда до постоянното увеличаване състава на ЦК като колективен орган на клановото и институционално представителство на номенклатурата. Разглежданият период е и „Златният век” на ЦК. Именно стабилността и несменяемостта на номенклатурата довежда до появата на институционален плурализъм. От особено значение е стремежът на армията не само да възстанови, но и да засили своите позиции. Чрез подкрепата за постоянно увеличаващите се военни бюджети и развитието на военнопromишления комплекс, Брежнев получава помощта на армията за утвърждаването си не само като партиен, но и като държавен лидер в началото на 70-те години на XX в.¹

---

¹ Верт, Никола. История на Съветския съюз. С., 2000. 387-397

Втората група от проблеми наследени от новото съветско ръководство е свързана с острите и нерешени международни въпроси. На първо място това е политиката на мирно съвместно съществуване, германският въпрос и отношенията със САЩ. На второ място е необходимостта от спиране разпада на съветския блок и възстановяване лидерските позиции на КПСС сред останалите комунистически и работнически партии. На трето място това е политиката към т.нар. Трети свят и държавите които се създават вследствие разпадането на колониалната система.

Първоначално декларираната от Хрушчов доктрина за мирното съвместно съществуване продължава да се отстоява, но втвърдяването на съветската външна политика на XXIII-я конгрес на КПСС (март 1966 г.) довежда до замразяването на всякакви практически стъпки в тази насока. Единственият международен договор е подписаният от СССР през 1968 г. Договор за неразпространение на ядрените оръжия.

Търсейки решение и компромис Брежнев се опитва да урегулира отношенията с китайската компартия, както и с останалите разколници в комунистическото движение. Като помирителен жест към китайците, румънците и албанците е отлагането на подготвяната от Хрушчов конференция на комунистическите партии в края на 1964 г. Въпреки това през 1965 г. Китай поисква от своите съюзници да заклеймят „подлата политика” на СССР по отношение на американската агресия във Виетнам. Започната от Мао Дзе Дун политика на културна революция през 1966 г. довежда до самоизолацията на Китай и дава шанс на КПСС да възстанови водещите си позиции. Кулминацията на влошените отношения между СССР и Китай е пограничният въоръжен конфликт между тях през март 1969 г. Между 5 и 17 юни с.г. КПСС най-сетне успява да свика в Москва Международно съвещание на 75 комунистически и работнически партии, част от които, макар и с уговорки, признават нейното лидерство.

Многобройните и сложни проблеми с които СССР се сблъсква на международната арена и оспорването на универсалността на съветския

политически модел от Китай и Югославия го карат да установи контрол над европейските социалистически страни в непознати дотогава размери. Доктрината „Брежнев“, т.е. за ограничения държавен суверенитет се превръща в норма на съветското поведение. Съветската държава създава над тридесет междудържавни институции и постоянно се стреми да засили централизацията и наднационалния характер на Варшавския договор и СИВ. Опитът на ръководството на ЧКП и новият ѝ лидер Александър Дубчек да изградят нов, алтернативен модел на „социализъм с човешко лице“ в Чехословакия довежда до задушаването му през август 1968 г. от армиите на пет страни членки на Варшавския договор. Това предизвиква остри международни реакции, както в западните страни, така и сред комунистически и леви движения и партии – от Китай до Югославия, а Румъния макар и член на Варшавския договор отказва да участва във военната акция².

Разпадането на колониалната система довежда до лавинообразно създаване на нови държави с нестабилни вътрешнополитически режими и тежки социални и национални проблеми. Традиционната морална и материална подкрепа, която национално-освободителни движения са получавали от Съветския съюз е в унисон с желанието им да се еманципират политически и икономически от бившите си метрополии. Поради тази причина съветската държава е въввлечена в запълване на политическия вакуум, което стимулира глобализацията и идеологизацията във външната ѝ политика. В съветската идеологическа терминология се появява един нов термин – „некапиталистически път на развитие“. Вследствие на тези промени в света и следвайки своето теоретично наследство от Ленин и Сталин, съветското ръководство логично е доведено до влагането на колосални инвестиции за тези страни и движения. Машабността на предоставяните ресурси карат СССР да принуди и своите сателити да

---

² Баев, Йордан. Външнополитическите конфликти след Втората световна война и България. С., 1995. 192-204. За чехословашкия поглед относно събитията вж.: Готовска-Хенце, Т. Общество и власт. Чехословакия 1945-1970. С., 2002. За отражението на чехословашките събития в България по-подробно вж.: Мигев, Владимир. Пражката пролет '68 и България. С., 2005; Христова, Н. Власт и интелигенция. Българската 1968. – ИПр, 2000, кн. 5-6.

поемат своя дял в реализирането на глобалната съветска политика. Освен за Виетнам и Югоизточна Азия поток от оръжие и пари потича и към Африка.

* * *

Изненадващото сваляне на Хрущов принуждава партийната върхушка на БКП и лично Т. Живков да се нагодят към новосъздадената ситуация. Макар и с неохота на 19 октомври 1964 г. по спешност е свикан пленум на ЦК на БКП за изработване на официалната партийна позиция във връзка със събитията в Москва. Информация за случилото се изнася Т. Живков. В словото си той изрично подчертава, че и Брежнев и съветският посланик Органов са декларирали високата си оценка за нашата партия и са изразили решимост “за провеждане докрай на тази договореност, която имаме, когато се срещнаха двете делегации през м. февруари за по-нататъшно сближаване и сътрудничество между България и Съветския съюз”³. Прави впечатление това, че поздравлението на Президиума на ЦК на КПСС е до ПБ и ЦК на БКП без изрично да е споменат Т. Живков. Очевидно, Брежнев се стреми да запази топлите отношения с БКП, но демонстрира известна резервираност към Т. Живков като лично протеже на Хрущов.

Именно съветската политика предопределя и поведението на Т. Живков. Дилемата пред него е как да съчетае така възхваляваните лични заслуги на Хрущов, включително за специалните българо-съветските отношения, с това как след неговото сваляне той да продължи да бъде смятан за продължител и гарант за тях. Трябва да кажем, че Т. Живков показва завидни умения. За разлика от позициите на останалите комунистически партии той налага мнението да не се оценява дейността на Хрущов защото “трябва да подходим към този случай, така както подхождат всички организации на Комунистическата партия на Съветския съюз”⁴. Изхождайки от това, че пленума на ЦК на КПСС препотвърждава

---

³ ЦДА, ф. 1 б, оп. 5, а.е. 628, л. 5.

⁴ Пак там, л. 43.

генералната линия на всички проведени от Хрущов конгреси и в приетото заявление от пленума на ЦК на БКП се декларира продължаването на партийната политика приета на VIII конгрес на БКП, като многозначително са добавени и решенията на Априлския пленум от 1956 г. С други думи продължаването на дотогавашната партийната политика еднозначно се свързва с Т. Живков и то независимо и отделно от личността и политиката на Хрущов. Впрочем в приетото и публикувано заявление, лично на Т. Живков и на Априлския пленум е посветен специален панегиричен параграф⁵.

Притиснат от обстоятелствата Т. Живков напипва формулата за своето удивително политическо дълголетие. Той разбира, че за да запази позициите си трябва да получава безапелационната подкрепа на поредния стопанин на Кремъл. За тази цел е нужно да демонстрира лична преданост и да осребрява гарантираната му власт като се самопредлага, но по този начин на практика залага бъдещето на партията, държавата и българската нация. Поради тази причина през цялото управление на Т. Живков превръщането на България в съветска република ще бъде трайна, макар и тайно следвана политика. Какъв прагматизъм!?

Както отбелязахме по-горе съветското ръководство първоначално проявява известно колебание и дистанцираност спрямо Т. Живков. Те се подсилват от опита за преврат⁶, а и по-общо от страховете за фракционни борби вътре в БКП⁷. Поради това между 26 май и 4 юни 1965 г. в България пристига на необичайно дълго 10 дневно посещение съветска делегация, ръководена от идеолога на брежневия екип Михаил Суслов. Неговото посещение е тест за политическото бъдеще на Т. Живков, тъй като той

---

⁵ Пак там, л. 48.

⁶ Още през ноември 1964 г. Иван Тодоров-Горуня, ген. Анев и Цоло Кръстев започват организирането на военен преврат за свалянето на Т. Живков. Заговорът е разкрит от органите на Държавна сигурност и при опит за арестуване на 8 април 1965 г. неговият ръководител Иван Тодоров-Горуня се самоубива. На проведения на 14 април с.г. пленум на ЦК на БКП заговорниците са обявени за маоисти и с антисъветски настроения. ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 6, л. 96-100.

⁷ Относно организираните заговорнически групи и конспирации от страна на членове на БКП срещу управлението на Т. Живков и броя на участниците в тях в периода 1960-1989 г. вж.: Иванов, Димитър. Шести отдел. С., 2004. 282-284.

трябва да отговаря на предварително зададени въпроси, като при това съветският гост необичайно не прави никакво изказване, а отправя само уточняващи питання. Давайки обяснения за преврата и вътрешно-политическото положение Живков умело вмъква проблема за постигнатото споразумение с Хрущов за “по-нататъшното сближаване и в перспектива сливане на нашите икономики”⁸, като тест за намеренията на новото съветско ръководство. В края на срещата Суслов доста неопределено декларира единствено „особената симпатия към българския народ”⁹.

Между 25 и 27 октомври 1965 г. в Москва пребивава българска делегация ръководена от Т. Живков. За значението, което се отдава на срещата и от двете страни е показателен фактът, че ПБ на ЦК на БКП изготвя и приема специални тезиси формално посветени на проблемите на икономическото сътрудничество между България и СССР¹⁰, чиито цели и намерения, обаче, далеч надскачат отношенията в тази област. В тях се пледира за „ускоряването на по-нататъшното сближаване на икономиката на нашите страни”, тъй като това „не е в разрез с интересите на икономическото развитие на Съветския съюз и на другите страни-членки на СИВ”¹¹. Като своеобразен акцент е записано: „Както в Съветския съюз, така и в нашата страна се провежда политика на опознаване и тясно сближаване на нашите народи”¹².

За значението на резултатите от проведените в Москва разговори е показателно, че още на 1 ноември 1965 г. е свикан пленум на ЦК на БКП, чието съдържание отново е скрито както от българския народ, така и от партийната членска маса¹³. За съдържанието на водените разговори със съветското ръководство съдим по основния доклад изнесен пред делегатите на пленума от Ж. Живков. Разискваните теми стриктно следват трите

---

⁸ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 8, л. 5.

⁹ Пак там, л. 31.

¹⁰ ЦДА, ф. 1 б, оп. 6, а.е. 6033, л. 1-13.

¹¹ Пак там, л. 3.

¹² Пак там, л. 5.

¹³ Решено е изнесената информация в писмена форма да се изпрати само „лично до първите секретари на окръжните комитети, а може би и до членовете на Централния комитет”. ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 17, л. 56-57.

основни акцента на новото брежневско ръководство адаптирани към специфичните проблеми на България: въпроси на икономическото сътрудничество между двете страни; положението на Балканите и съветска информация по въпросите на международното комунистическо и работническо движение. В българското експозе се декларира желание сближаването на икономиките да бъде издигнато „на нов етап”¹⁴. Лайтмотивът са практическите мерките, които трябва да се вземат във връзка „с ускоряване сближението”, чрез установяване на директни и преки връзки и органическото вписване на българската икономика към съветската. Целта е до 1970 г. делът на Съветския съюз във външната ни търговия да достигне 60 %, а относителният дял на капиталистическите страни да спадне от 23 % до 15 %. Това напълно съответства на брежневската политика на икономическа автархия. Повдигнати са и някои от постоянните проблеми – цените, дотациите и международното разделение на труда¹⁵. От своя страна Л. Брежнев заявява, че с въпроса за българо-съветското сближаване се е занимавал Президиума на ЦК на КПСС и е взел решение за поддържане на българските „принципни предложения... за сближаване икономиките на двете страни”. Същевременно прави уговорката, че за решаването на повдигнати конкретни въпроси е необходимо време и „ще помислят, ще ги проучат и ще дадат отговор”¹⁶, а на Госплан ще бъде поръчано „да разгледа всички поставени въпроси и да ги доведе до логически край”¹⁷.

По-голяма част от времето на съвместните заседания е посветено на международните проблеми и по-специално на взаимоотношенията между социалистическите страни. За Румънската комунистическа партия (РКП), Брежнев заявява, че произнасят хубави речи, но „наблягали, обаче прекалено много на въпроса за суверенитета” и така на практика блокират изработването на нов статут на Варшавския договор. Колкото до Китай,

---

¹⁴ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 17, л. 2.

¹⁵ Пак там, л. 3-10.

¹⁶ Пак там, л. 11.

¹⁷ Пак там, л. 12.

неговото мнение е, че тамошните ръководители „са поразени от национализъм и шовинизъм, като човек болен от рак”¹⁸.

В традиционните заключителни думи на Т. Живков пред пленума на ЦК на БКП, както винаги той открито и ясно разкрива същината на водените в Москва разговори: „Но кое е радостното, другари? Радостното е това, че съветските другари, които до сега – аз имам предвид след освобождаването на др. Хрушчов – не говориха за наше сближение по икономически линия и въобще за наше сближение, дружба и по-нататъшно разширяване на сътрудничеството, а ние искахме да знаем, дали те поддържат тази линия, с която Централният комитет тук специално се занимаваше, сега казаха: „Ние не само поддържаме тази линия, но ние я смятаме като генерална линия.” Така се изрази др. Брежнев: „Това трябва да бъде генералната линия на сътрудничество между Съветския съюз и Народната република България.”¹⁹

Интересно и показателно за общата атмосфера на срещата са характеристиките, които дават участниците в нея. Т. Живков споделя: „Даже такава атмосфера се създаде, че накрая, при раздялата някои съветски другари и някои наши другари се просълзиха”, а Ж. Живков добавя: „Беше всеобщо целуване”²⁰.

Проведеният от 29 март до 8 април 1966 г. XXIII конгрес на КПСС узаконява свалянето на Н. Хрушчов, легитимира Л. Брежнев като нов партиен лидер и възприема брежневизма като политическа система. Неговата най-важна особеност е постигането на компромиси с цената на консенсусни решения по отношение на традиционната идеология и административна практика на Сталин, както и с част от реформаторските идеи на Хрушчов. В официалните конгресни документи, изказвания и доклади се прокламира продължаването на поставените на XX и XXII конгреси цели. Програмата на КПСС е запазена, а в Устава са нанесени само частични промени насочени към възстановяване на традиционната

---

¹⁸ Пак там, л. 21-22.

¹⁹ Пак там, л. 59.

²⁰ Пак там, л. 62.

структура и организация на партията²¹. За първи път външната политика става приоритет на съветското ръководство, но тя твърдо изхожда от идеята за засилване на класовата борба в световен мащаб и следователно е силно идеологизирана. В резултат на това съветската политика на международната сцена се втвърдява. Същевременно част от ключовите хрущови постановки за неизбежността на победата на комунизма, изграждането на световно комунистическо стопанство и сближение на народите до тяхното сливане са преповторени от трибуната на конгреса в отчетния доклад прочетен от Л. Брежнев. В духа на избягването на конфликтни постановки, идеята за сближение на нациите е разгледана в контекста единствено на националната политика в СССР²².

В кратката си приветствена реч до конгреса Т. Живков успява отново да прокара няколко от ключовите идеи гарантиращи неговото политическо бъдеще. В нея той говори за „още по-тясно сближение на икономиката на НРБ с икономиката на Съветския съюз“, издигането на още по-високо ниво на сътрудничеството в стопанската, политическа и идеологическа сфера, с което българо-съветските отношения се превръщат в „образец на такива отношения, които винаги трябва да съществуват между социалистически държави“.²³

На проведения на 15 април 1966 г. пленум на ЦК на БКП за осмисляне и отчитане резултатите на съветския конгрес, резюмирайки изводите от XXIII конгрес на КПСС, Т. Живков не без самодоволство заявява: „Още един път пролича колко мъдро постъпи нашата партия и нейният Централен комитет, като възприе линията на още по-тясно икономическо, политическо и идеологическо сближаване на Народна република България със Съветския съюз“²⁴.

---

²¹ Вж.: Устав Комунистической партии Советского союза. Утвержден XXII съездом, частичные изменения внесены XXIII съездом КПСС. М., 1967

²² Отчет на Централния комитет на Комунистическата партия на Съветския съюз пред XXIII конгрес на КПСС. Доклад на първия секретар на ЦК другаря Л. И. Брежнев, изнесен на 29 март 1966 г. – В: XXIII конгрес на КПСС. Доклади. Решения. С., 1966. 3-130.

²³ XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 29 марта – 8 апреля 1966 г. Стенографический отчет. Т. I. М., 1966. 316-319.

²⁴ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 28, л. 16.

Всъщност Т. Живков е намерил спасителният мост между Хрущов и новия кремълски господар Брежнев – жертване на самостоятелното политическо бъдеще на страната и национално обезличаване пред съветските властелини, за сметка на личните си политически позиции и преживяване на лично върната му партократична номенклатура. На този пленум Т. Живков прави ключова за неговото политическо бъдеще стъпка. Априлският пленум, т.е. неговото собствено политическо овластяване отново е обявен за ключовото сакрално политическо събитие, което става първоосновата на партийната и държавна политика и му гарантира ръководните позиции и приемствеността, откъсвайки го от конкретния хрущов политически контекст.

Новият, вече легитимен съветски лидер започва активна политика по практическото реализиране на своите външнополитически идеи. През юли 1966 г. Брежнев поема инициативата да реорганизира и засили съветския контрол над двете най-важни организации, чрез които се осъществява върху европейските социалистически страни – Варшавският договор и СИВ. От 4 до 6 юли 1966 г. в Букурещ е свикано съвещание на Политическия консултативен комитет на страните-членки на Варшавския договор. Веднага след това на 7 юли пък се провежда неофициална среща в същия състав по въпросите на СИВ. Въз основа на предварително подработени документи се прави опит за реорганизация както на статута, така и на начина на управление на Обединените въоръжени сили в мирно и военно време, като се създаде нов орган – Военен съвет, имащ право да издава директни разпореждания. Поради румънската обструкция инициативата е блокирана и като компромис се възлага на министрите на отбраната да изготвят ново предложение²⁵. На този най-висок форум Брежнев не успява да наложи лансираните от него принципи и за изграждането на взаимоотношенията между европейските социалистически държави е възпроизведена румънската формула²⁶.

---

²⁵ ЦДА, ф. 1 б, оп. 58, а.е. 1, л. 96-99.

²⁶ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 39, л. 139-140.

На 7 юли в центъра на дебата застават проблемите на СИВ. Въпреки маската на единност, сплотеност и пълно братско единомыслие разговорите са доста остри. Отново румънските позиции се сблъскват с концепциите на Брежнев. Чаушеску направо заявява: „...някои страни правят отделни предложения с които се цели да се измени характерът и работата на СИВ”, което води до „вкарване през задната врата на ново съдържание в работата на СИВ”²⁷. Основните техни възражения са срещу превръщането на Секретариата на СИВ в ръководен наднационален орган и опитите за промяна на Устава без съгласието на всички членове, с което се посяга на суверенните права на партиите и правителствата на отделните страни. Общ дебат предизвиква и проблемът за правото на вето, предлаганият принцип на незаинтересоваността, както и противоречията между по-силно и по-слабо развитите страни в организацията. Поради възникналите проблеми по предложение на полската компартия поредната сесия на СИВ е отложена за месец декември с.г.²⁸

Като част от една по-широка обиколка на Л. Брежнев, от 19 до 22 септември 1966 г. той пребивава и в България. Във водената между него и Т. Живков беседа се засягат широк кръг от международни и вътрешни проблеми. Разбира се, Т. Живков повдига и въпроса за „разширяване процеса на сближаването и обвързването на българската икономика със съветската”²⁹. Като се позовава на засекретения пленум на ЦК на БКП от 4 декември 1963 г. той поставя въпроса за напредналата икономическа интеграция стигнала до степен, че не може да бъде реализирана само от партийния апарат. Като алтернатива на блокираната реформа в СИВ Т. Живков се опитва да убеди Брежнев, че двустранната интеграция е алтернатива, като „на производствена основа нашите предприятия ще бъдат, така да се каже, като филиали на вашите”³⁰. Пределно ясно е какви са целите и какви ще бъдат крайните резултати от така предлагания вариант на сливането.

---

²⁷ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 39, л. 121-122.

²⁸ Пак там, л. 128-138.

²⁹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 43, л. 68.

³⁰ Пак там, л. 70.

Обявеният за пореден исторически IX конгрес на БКП се провежда от 14 до 19 ноември 1966 г. и е удостоен за първи път с личното присъствие на генералния секретар на КПСС Л. Брежнев. Традиционният, обемист и многословен отчет изнесен от Т. Живков, разбира се, стриктно следва структурата, приоритетите и постановките на XXIII конгрес на КПСС. Поради тази причина в потока от думи се открояват единствено пасажите, които макар и завоалирано, разкриват дълбоко пазената тайна от народа и партията – неотклонно следваната политика на „по-нататъшно тясно сближаване и свързването на нашата икономиката и културата с икономиката и културата на СССР”³¹. Ако до този момент интеграцията се разглежда само и изключително в областта на икономиката, с тази нова формула се добавя и една нова сфера – културата, която разбира се в доктрината на комунизма е свързана със същината на идеологията и миогледа. Това обяснява защо е толкова висок патосът на изявите на българо-съветската дружба. Във финалната резолюция на конгреса се заявява: „Съюзът между България и Съветския съюз – символ на нашата свобода, независимост и комунистическо бъдеще – ще бъде пазен от днешното и идните български поколения като най-скъпа наша национална светиня”³² (!). Ядрото на раздела от доклада свързан с идеологическата работа е посветен на една любима за българските комунисти тема: патриотизмът и интернационализмът. След дългото и традиционно заиграване с патриотичното чувство на българите и величавото ни минало, Т. Живков не пропуска да отбележи, обаче, че нашият „социалистически патриотизъм е органически свързан с пролетарския интернационализъм”. За да не остави съмнение относно истинските планове и намерение той заявява пред въодушевените делегати: „Нашият патриотизъм е неделим от обичта и уважението ни към Съветския съюз... (Бурни ръкопляскания)”³³.

Както в изказванията, така и в заключителните документи на конгреса Априлският пленум вече преминава като червена нишка и

---

³¹ IX конгрес на Българската комунистическа партия. 14 ноември – 19 ноември 1966 г. Стенографски протокол. С., 1967. 638.

³² Пак там, 639.

³³ Пак там, 106.

позоваването на него отгук насетне става задължително за всички партийни и обществени форуми.

Гвоздеят в програмата на конгреса, обаче е речта на Л. Брежнев. След толкова неуспехи и проблеми той най-сетне може да сподели съкровени си мисли пред възторжени и умилени сродни души. Още в началото той въздига в ранг Т. Живков, като за него използва словосъчетанията с които до този момент е титулуван само Георги Димитров, определяйки го за „верен син на българския народ, виден деец на международното комунистическо движение”. След това характеризира българските комунисти като „страстни патриоти, които горещо обичат своята родина и своя народ, но и като убедени революционери интернационалисти”. А интернационалистът „е войник на световната освободителна армия, която води във всички краища на земното кълбо упорита борба за освобождение от класовото и националното потисничество”. Позовавайки се на Ленин, Брежнев заявява, че социализмът носи вместо „национална раздробеност, братско сътрудничество между всички националности... не на думи, а на дело върху примера на собствената страна”, а това „може и трябва да направи всяка комунистическа партия”. От трибуната Брежнев казва, че именно принципите на интернационализма са „най-сигурните критерии за проверка на всеки комунисти и всяка комунистическа партия, за тяхната вяност към учението на марксизма-ленинизма”. В този смисъл усилията на БКП за развитие на „политическото, стопанско и културно сътрудничество на социалистическите държави, за сближение на техните икономики, за укрепване на организацията на Варшавския договор – е убедително свидетелство за непоколебимата ѝ вяност към принципите на социалистическия интернационализъм. (Бурни. Продължителни ръкопляскания)”³⁴.

Пред конгреса той акцентира и на основните постулати на доктрината „Брежнев” заложи в Декларацията на Варшавския договор от разгледаната по-горе среща в Букурещ. Според него взаимоотношенията

---

³⁴ Пак там, 158-161.

между социалистическите страни не трябва да се градят просто на принципа на равноправието, зачитане на суверенитета и ненамеса във вътрешните работи, а трябва да „отиват по-далеч“ и се градят на „такива принципи като братската дружба, другарската взаимопомощ, взаимната подкрепа, взаимното изучаване на опита“³⁵. Т.е. на идеологически ограничения суверенитет.

През 1967 г. изтича 20 годишният срок на Договора за дружба, сътрудничество и взаимопомощ между НРБ и СССР. Неговото подновяване се възприема от българското ръководство, като добра възможност за влагането на ново съдържание в него отговарящо на провежданата политика на сближаване. Именно поради факта, че е двустранен, а следователно зависи от политическата воля единствено от двете партийни и държавни ръководства е повод Т. Живков да предложи в неговите текстове да бъде вложено ново и коренно различно съдържание. За тази цел от 13 до 15 март 1967 г. на неофициално посещение в Москва пристига българска делегация в състав Т. Живков, Ж. Живков и Тано Цолов. За значението което отдават съветските другари на посещението говори факта, че шестте най-важни фигури на съветското партийно и държавно ръководство присъстват на разговорите. Поради важността на срещата основните моменти от нея са докладвани пред пленум на ЦК на БКП проведен на 23 март. Според доклада на пленума пред съветското ръководство Т. Живков излага един цялостен и радикален план за ускоряване процеса за превръщане на България в съветска република. Това, по подходящ начин би трябвало да намери място в юридическите формулировки на подготвяния българо-съветски договор. Следвайки основните тези от изказването на Брежнев пред IX конгрес в София и като доразвитие на идеите изказани от Т. Живков на срещата през м. септември 1966 г., че висш патриотичен дълг е построяването на комунизма, а това е възможно в България само чрез и в рамките на СССР, се обявява „новия по-висок етап на по-тясно сближение“ като жизнено необходим за „делото на социализма“. Мащабността на плана

---

³⁵ Пак там, 160.

изложен от Т. Живков за изпълнението на който иска да убеди съветското ръководство, проличава от новата формула, която предлага за новия етап – „сближение икономическо, политическо, идеологическо и военно”³⁶. На практика Т. Живков упорито доразвива идеята си, че социалистическата интеграция може да се развива на основата на двустранното сътрудничество, като алтернатива на блокираното институционализирано многостранно сътрудничество. Същината на концепцията се състои в това да се установят преки връзки в областта на икономиката, както между производствени предприятия, така и между органите на планиране. Пленумът е информиран, че тази форма на сътрудничество се прилага за първи път от началото на годината и вече са подписани преки договори между 11 български и 32 съветски стопански организации и ведомства. Преки връзки се предлага да се установят и на всички останали нива – между еднакви по ранг отдели на ЦК и местни партийни ръководства, по държавна линия, по области и окръзи, дипломатическите мисии, творческите съюзи, масовите организации, научните институти и т.н. и т.н. Във военната област формулата е малко по-обтекаема, като Т. Живков заявява, че сближението се осъществява на принципа: „Нашата армия се изгражда и възпитава в същия дух, както и Съветската армия”³⁷.

По-широко погледнато Т. Живков предлага процесът на сливането да бъде децентрализиран и саморазвиващ се, и то във всички области на живота. Давайки си сметка за съветските приоритети и страховете, които едностранното сближение на България със Съветския съюз създават, той многократно изтъква и подчертава, че това „няма да бъде в ущърб на никоя социалистическа страна, нито на СССР”. Ето защо той предлага „за Народна република България да се направи известно **изключение**, като посочените принципи за сътрудничество се проведат **опитно**” (подч. от авт.)³⁸. Или още по-ясно казано – България експериментално да има статут и да бъде третирана като една от съветските републики. С тези предложения е

---

³⁶ ЦДА, ф. 1 б, оп. 34, а.е. 52, л. 31-32.

³⁷ Пак там, л. 35.

³⁸ Пак там, л. 34.

постигнат нов връх на националното самоотричане и държавно предателство на Българската комунистическа партия.

Като част от предложенията с които отива българската делегация в Москва, Т. Живков излага цял пакет от икономически мерки и конкретни искания за суровини. Ако за такива по-дългосрочни български искания като специализацията, кооперирането и въпроса за цените съветските ръководители уклончиво ни обещават по-нататъшно проучване и разглеждане, то исканията за суровинни доставки, оформени в паметни записки, получават положителен отговор още на втория ден от срещата³⁹.

За голяма изненада в изнесената информация от Живко Живков, Брежнев при своето изказване практически нищо не говори за българското предложение. Той най-подборно и в интерес на истината откровенно говори за проблема който най-много го вълнува – международното комунистическо движение. С една дума Брежнев, макар и мълчаливо, без директно да отхвърля живковата концепция, не е съгласен българо-съветският договор да съдържа клаузи различни от тези с другите европейски социалистически страни.

Пряк резултат от водените разговори на българската делегация в Москва е изготвянето на Договора за дружба, сътрудничество и взаимна помощ между Народна република България и Съюза на съветските социалистически републики, още същия ден от връщането на делегацията – 15 март 1967 г. е одобрен от ПБ на ЦК на БКП.⁴⁰ Той е тържествено подписан в София на 12 май с.г. от Т. Живков като партиен и държавен ръководител и съответно Л. Брежнев и заместник-председателят на МС К. Мазуров. Договорът има преамбюл и десет члена. Общата оценка на неговото съдържание дава доста ясна представа за истинските цели които преследва. Първото, което очевидно се преследва е да постави международно правната основа на прокламирания партиен курс за ускоряване на по-нататъшното сближение между държавите. За това и в договора има позоваване на ангажиментите ни към международни договори

---

³⁹ Пак там, л. 42-43.

⁴⁰ ЦДА, ф. 1 б, оп. 6, а.е. 6605, л. 1.

и организации като: Устава на ООН, към СИВ и Варшавския договор и е декларирано спазване на принципите върху които те са изградени. Поради това в чл. 1 присъстват принципите на суверенитета, равноправието и ненамесата във вътрешните работи. Същевременно в преамбюла, както и в членове 1 и 2 на договора са изложени основните постулати на доктрината „Брежнев“ за ограничения суверенитет на социалистическите страни: братска взаимопомощ, всестранно тясно сътрудничество и социалистическият интернационализъм. В преамбюла изрично са вмъкнати – „по-висок етап на развитие“ и „по-нататъшно сближение на икономиката и културата на двете страни“ – т.е. постановката приета на IX партийен конгрес. По този начин те вече не са само партийни постановки, а се превръщат в част от междудържавен договор. В договора, макар и завоалирано са заложили по-дългосрочни цели. В чл. 1 доста неясно се говори за „всестранното сътрудничество“ между двете страни. Според чл. 7 двете страни независимо от изрично споменатия в предишния член Варшавски договор се ангажират в случай на нападение на една от двете да си оказват „всякаква помощ, включително военна“ – т.е. от военна гледна точка сигурността на България се гарантира пряко от СССР извън и независимо от Варшавския договор. По този начин от една страна договорът освен, че продължава да бъде военно-политически, същевременно е отговор на румънските обструкции за реорганизация на Варшавския договор. Впрочем тази втора страна на формално двустранния договор е свързан с брежневите външнополитически инициативи. Така например в чл. 4 двете страни се ангажират за борба в името на окончателното ликвидиране на колониализма и оказване поддръжка на освободените страни. Политиката на мирно съвместно съществуване и изграждане на система за европейска сигурност са обект на чл. 5, ненарушимостта на границите в Европа се третира в чл. 6, а сътрудничеството в района на Балканите и Черно море е посочено за приоритет⁴¹.

---

⁴¹ Пак там, л. 8-12; Советско-болгарские отношения 1948-1970. Документы и материалы. М., 1974. 378-382.

Поради международната конюнктура договорът е внимателно редактиран така, че да не поражда страхове и опасения, както и да не дава аргументи на критиците на съветската политика. Ето защо толкова важни за разбиране на неговото действително съдържание и цели са произнесените речи от партийните ръководители, пред многобройните официални и публични прояви съпътстващи подписването му.

Като част от организираните по този повод всенародни чествания, на 12 май в София е свикан огромен митинг, на който основните речи се произнасят от Т. Живков и Л. Брежнев. С оглед на изследваната проблематика е интересна формулировката, която Т. Живков използва за определяне целите на подписания договор. Независимо от официалните текстове той формулира неговите далеч по-широки и разностранни приоритети: „Новият договор ще способства по-нататъшното сближение – политическо, икономическо, научно-техническо и културно между двете страни”⁴². Много по концептуална е речта на Л. Брежнев. Той подчертава, че „българо-съветските отношения са станали пример за истински братски връзки между социалистическите страни” защото са изградени върху формулираните от него принципите на социалистическия интернационализъм⁴³. Също така обръща внимание, че реализирането на „по-нататъшното сближение на икономиките и всестранното развитие на сътрудничеството между българския и съветски народ за развитие на икономическото, политическо, научно-техническо и културно сътрудничество” може да се осъществи само с „нови по-високи форми”. Като такава нова форма той вижда „преките връзки” между местни партийни и държавни органи и обществени организации, в които взимат участие стотици хиляди хора. А като постоянно действащ специален орган Брежнев изрично посочва създадената още по времето на Н. Хрушчов Междуправителствена българо-съветска комисия за икономическо и научно-

---

⁴² Советско-българские отношения..., 386.

⁴³ Пак там, 391.

техническо сътрудничество⁴⁴. Съветският лидер отбелязва, че договарянето осигурява и по-нататъшното развитие в областта на отбраната и международните отношения. Всъщност всички тези идеи на практика повтарят концепцията изложена от Т. Живков по време на разгледаната по-горе среща в Москва през м. март 1967 г. Според йерархията в комунистическото движение обаче, само генералният секретар на ЦК на КПСС е личността, която може да легитимира такива инициативи и нови подходи.

От лятото на 1967 г. в Чехословакия започват да се развиват процеси, които първоначално обхващат интелигенцията и младежта, но постепенно проникват и в партийните среди. През януари 1968 г. за първи секретар на ЧКП е избран Александър Дубчек, привърженик на задълбочаването на реформите в Чехословакия. Те обхващат всички страни от обществения живот – партията, радикални икономически преобразувания, премахване на цензурата, допускане на открит дебат в партийните среди и обществото по всички въпроси на социалното, икономическо и историческо развитие. Открито започва да се говори за изграждането на един различен, алтернативен „социализъм с човешко лице”. Именно идеята за изграждането на нова алтернатива на съветския модел и широката подкрепа която получава „Пражката пролет” в интелигентските и студентски среди от останалите социалистически страни са първопричината за острата реакция от страна на СССР и на най-близките му догматични съюзници. Допълнителен стимул за смазването на този експеримент е нарастващото политическо сближение на Чехословакия с другите „дисиденти” в комунистическия лагер, старите съюзници от Малката Антанта – Румъния и Югославия.

По време на многобройните заседания предшествващи военната интервенция в Чехословакия през август 1968 г. Т. Живков става говорител

---

⁴⁴ Пак там, л. 394-395. От своето създаване през 1964 г. Междуправителствената българо-съветска комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество провежда до смъртта на Брежнев 24 заседания, като заседава не по-рядко от един път годишно. Вж.: Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества 1944-1980. Киев, 1981

на привържениците на хардлайнерската политика в социалистическия лагер и сред съветското ръководство.

Успоредно с тези събития във вътрешнополитическата си дейност Т. Живков и партийното ръководство провеждат политика на засилване идеологическия контрол във всички области на обществения живот в страната. На 21 септември 1967 г. Политбюро гласува пакет от мерки срещу оценяваните от него за опасни явления на т.нар. „идеологически фронт“⁴⁵. Следващата стъпка е усилване юмука на партията, като със секретно решение на Секретариата на ЦК на БКП от 18 ноември 1967 г. е създадено VI управление на Комитета за Държавна сигурност (КДС) „за борба срещу идеологическата диверсия, контрареволуционните, националистически и други противодържавни прояви в страната“⁴⁶. След като България остава единствената лоялна на Съветския съюз страна в региона, Т. Живков решава да спечели вътрешнополитически дивиденди и сред населението, и сред интелигенцията, и сред партийни среди, като е приета мащабна програма за борба срещу македонизма и фалшифицирането на българската история⁴⁷.

Именно „Пражката пролет“ дава аргументите на брежнева концепция за водещия приоритет на идеологията пред икономиката в съветската политика. Този нов акцент дава предимство на Брежнев в съветското ръководство за сметка на Косигин, а интеграцията между социалистическите страни спира да се разглежда само и единствено през призмата на икономиката. Преосмислянето на методите за консолидиране на социалистическия лагер на основата на брежневите идеи ще даде тласък на огромно количество нови теоретични разработки. От това следва необходимостта българо-съветската интеграция да бъде изведена теоретично не на основите на хрущовите идеи, а въз основа на новите брежневи постановки.

---

⁴⁵ ЦДА, ф. 1 б, оп. 6, а.е. 6844, л. 1-6, 8-23

⁴⁶ Ангелов, В. Строго секретно! Документи за дейността на Държавна сигурност (1944-1989). С., 2007, 541. Функциите и задачите на новото VI управление следват тези на създадено същата година V управление на Комитета за държавна сигурност на СССР за борба с идеологическата диверсия, емигрантските националистически центрове, вражеската дейност сред младежта и т.н.

⁴⁷ ЦДА, ф. 1 б, оп. 35, а.е. 127, л. 16-23.

Още при подготовката на интервенцията в Чехословакия на свой тридневен пленум проведен от 24 до 26 юли 1968 г. ЦК на БКП приема цялостна концепция озаглавена „Основни насоки за по-нататъшното развитие на системата на управление на нашето общество” напълно издържана в духа на последните идеологически директиви и повеи от Москва⁴⁸. Последователно изхождайки от идеята за засилване ръководната роля на партията, а това означава приоритета на политиката и идеологията, в шестте раздела на това решение се планира да бъдат извършени мащабни промени в икономиката, държавното управление, социалното управление, идеологията и възпитанието, научно-техническото развитие и жизненото равнище. Разделът посветен на международните икономически връзки преповтаря всички проблеми по въпросите на СИВ свързани с подготовката на приетата по-късно Комплексна програма за интеграция. Във връзка с процесите на социалистическа интеграция в документа се заявява: „Интеграцията на икономиката на Народна република България с икономиката на другите социалистически страни трябва да се осъществява върху основата на все по-тясното сближаване и взаимно свързване на нашата икономика с икономиката на Съветския съюз...”⁴⁹. И тъй като идеологията е същината на новия подход, именно в този раздел се съдържа следната звучаща абсурдно и смешно, ако не беше тъжна и цинично родоотстъпническа директива: „Целият наш идеологически фронт е призван да възпитава у всеки трудещ се, у народа и особено у младежите чертите на новия човек, да води борба против проявите на национален нихилизъм и чуждопоклонничество, да възпитава чувство на национална гордост, на социалистически патриотизъм и пролетарски интернационализъм, да укрепва и развива непрестанно братска обич на българина към Съветския съюз, към съветските хора, към КПСС”⁵⁰.

---

⁴⁸ Основни насоки за по-нататъшното развитие на системата на управление на нашето общество. Решение на пленума на Централния комитет на Българската комунистическа партия, състоял се на 24, 25 и 26 юли 1968 година. С., 1968

⁴⁹ Там там, 20.

⁵⁰ Там там, 51.

След трудната 1968 г., събитията през 1969 г. изглеждат като триумф за политиката на Л. Брежнев. На съвещание на Варшавския договор и на специална сесия на СИВ той най-сетне успява да даде тласък за засилване на сближението между членовете на съюза, чрез разработване на една Комплексна програма за интеграция⁵¹. Успоредно с това в Москва най-сетне е свикано така дълго подготвяното Международно съвещание на комунистическите и работнически партии.

От 23 до 26 април 1969 г. в Москва се провежда XXIII-та извънредна сесия на СИВ. Въз основа на предварително изготвената съветска концепция⁵², която както се изразява Брежнев при нейното откриване има за цел „решително укрепване на икономическите връзки и политическото единство между страните от социалистическата общност”⁵³. Основният доклад е прочетен от председателя на МС на СССР Ал. Косигин. В него той акцентира за нуждата от всестранно разгръщане на социалистическата интеграция от която са заинтересовани всички страни-членки на СИВ. След като прави обширен преглед на потенциала и състоянието на всички ключови стопански отрасли Косигин мотивира съветската теза, че най-ефикасното средство за интеграцията е съвместното планиране и прогнозиране, както и задълбочаване сътрудничеството в областта на производството с оглед „социалистическият пазар все повече да се насища с търсеци се стоки”⁵⁴. Дебатите по нея разкриват сериозни различия в подхода и целите на практически всички участници. В края на краищата сесията взема няколко важни решения. Най-важното от тях е свързано с приемането на решението да се разработи „Комплексна перспективна програма за по-нататъшно развитие на социалистическата икономическа интеграция на страните-членки на СИВ”. По настояване на румънците,

---

⁵¹ За теоретичните предпоставки на социалистическата интеграция в марксистката историография по-подробно вж.: Сенин, М. В. Социалистическая интеграция. М., 1969; Беляев, Ю. Сближаване равнищата на икономическото развитие на социалистическите страни. (Теоретичен очерк). С., 1970

⁵² По-подробно за нейното изготвяне вж.: ЦДА, ф. 1 б, оп. 58, а.е. 19, л. 3.

⁵³ Пак там, л. 4.

⁵⁴ Пак там, л. 5.

обаче, „осъществяването на социалистическата интеграция не се съпровожда със създаването на наднационални органи”⁵⁵.

Второто знаменателно събитие, което дълго време ще бъде цитирано в партийните документи и ще се славослови от трибуни и президиуми е проведеното в Москва от 5 до 17 юни 1969 г. Международно съвещание на комунистическите и работнически партии. Чрез него съветското ръководство и лично Брежнев се стремят да постигнат няколко изключително важни цели. Първата от тях е да бъде продължена традицията на свиканите в Москва през 1957 и 1960 г. международни срещи, които да препотвърждават поредната нова линия и легитимират водещите позиции на СССР, КПСС и нейния партийен лидер като главен комунистически идеолог. Поради събитията през 1968 г., позицията на Китай, Корея, Албания и др., както и на зараждащият се еврокомунизъм, постигането на поставените цели се оказва далеч по-трудно от очакваното⁵⁶.

Въпреки, че съвещанието е обявено за огромен успех, от дистанцията на времето става ясно, че очевидно Брежнев не постига напълно набелязаните задачи. Впрочем това важи и за другите му инициативите – Варшавски договор, СИВ и икономическите реформи в СССР. Все пак трябва да кажем, че в края на 1969 г. очевидно Брежнев вече е успял да се затвърди като съветски лидер и е поел политическата инициатива в областта на международните отношения.

БКП, развитото социалистическо общество и всестраниното сближаване

След 1970 г. Брежнев и съветското ръководство са принудени да се заемат с разработването на нова програма на партията, както и изобщо на една по-дългосрочна стратегия за развитието на СССР и контролирания от него социалистически лагер. Препотвърдената първоначално Хрушчова програма, приета на XXII съветски конгрес, явно се оказва нереалистична и

---

⁵⁵ Пак там, л. 13.

⁵⁶ Международно съвещание на комунистическите и работнически партии. Москва 1969. С., 1969. 10-44.

неизпълнима, а и миражът на комунизма очевидно трябва да се разсрочи във времето. От друга страна настъпват дълбоки промени и в характера на международните проблеми, включително и в работническото и комунистическо движение. Научно-техническата революция и масовото навлизане на нови технологии, базирани на електронизацията, биотехнологиите, химическата индустрия и т.н., довеждат и до дълбоки промени в социалната и професионална структура на обществата. Важни са промените и в областта на демографската структура, съчетана с бурна урбанизация, навлизането на следвоенното поколение в обществения живот и нарасналата трудова заетост на жените. Тези, както и още ред фактори довеждат до една дълбока промяна в начина на управление на икономиката, породила сериозни, често кризисни прояви в политическия живот. В съветското ръководство се сблъскват две концепции за насоките на бъдещото развитие на Съветския съюз и социалистическия лагер. Едната, ръководена от Косигин е за продължаване и задълбочаване на реформите, като се отчита влиянието на тези нови тенденции, засягащи и съветското общество. Втората, консервативна тенденция се оглавява от Брежнев и Суслов и търси решение на проблемите в идеологическото наследство на Ленин и административно-управленските методи наследени от Сталин. Утвърждаването на Брежнев като партиен и държавен ръководител дава приоритет на идеологията и стратегическите политически проекти – военно-промишленият комплекс и мегапроектите⁵⁷.

Същевременно пълната идеологическа реабилитация на Сталин не е възможна, поради идеологически мотивирания конфликт с Китай и крайно негативните настроения срещу неговите действия от страна на западноевропейските компартии. Поради тази причина Брежнев и неговите сподвижници имат само един полезен ход – връщане към неоспоримото наследство на Ленин и Маркс. От друга страна те не могат директно да избягат от прокламираната от Хрущов в Програмата на КПСС цел за построяване на комунистическо общество. Необходимо е да се формулират

---

⁵⁷ Верг, Никола. Цит. съч. 438, 446.

нови идеологически постулати, които да поддържат построяването на комунизма, но не като непосредствена задача, но същевременно непременно да показват развитие на съветското общество и държава. На тази основа се възражда идеята за формулиране на нови междинни етапи по пътя на построяването на комунизма.

Важна крачка в тази посока е направена на проведения от 30 март до 9 април 1971 г. XXIV конгрес на КПСС. За да се получи подкрепата на съветската номенклатура на конгреса е приет нов Устав с който окончателно са отменени Хрущовите идеи за реформи в областта на управлението. Макар и да не е приета нова партийна програма в своя доклад Брежнев, позовавайки се на Ленин, прокарва идеята, че в СССР в момента се изгражда *развито социалистическо общество*, като етап от създаването на материално-техническата база на комунизма⁵⁸. Като характерна черта и постижение на този период и в отчетния доклад, и в приетата резолюция се посочва възникването на една „нова историческа общност от хора – съветският народ“⁵⁹, а една от главните задачи стоящи пред партията в етапа на развития социализъм е формирането на новия социалистически човек⁶⁰. Всестранното сътрудничество, икономическата интеграция⁶¹, както и постепенното сближаване на социалистическите нации⁶² се сочат като обективни процеси при изграждането на комунизма и характерни особености на развитото социалистическо общество.

Десетият конгрес на БКП е проведен от 20 до 25 април 1971 г., непосредствено след конгреса на КПСС. На него освен приемането на нов Устав е приета и нова Програма на партията. В процеса на подготовка на

---

⁵⁸ XXIV съезд Коммунистической партии Советского союза. 30 март – 9 апреля 1971 года. Стенографический отчет. Т. I. М., 1971. 62.

⁵⁹ Пак там, 101. XXIV конгрес на КПСС. Доклади. Решения. С., 1971. 283

⁶⁰ Пак там, 116-128. Тезата, че националният въпрос „е решен напълно, решен е окончателно и безвъзвратно“ чрез формирането на „съветски народ“ и „съветски човек“ е лийтмотив на пространния доклад на Л. Брежнев изнесен на 21 декември 1972 г. по повод 50 годишнината на СССР. По-подробно вж: Брежнев, Л. За петдесетгодишнината на Съюза на съветските социалистически републики. Доклад пред тържественото съвместно заседание на Централния комитет на КПСС, Върховния съвет на СССР и Върховния съвет на РСФСР в Кремълския дворец на конгресите на 21 декември 1972 г. С., 1973

⁶¹ Пак там, 12-14.

⁶² Пак там, 283.

конгресните решения в няколко свои заседания ПБ на ЦК на БКП се опитва да характеризира съдържанието на понятието развито социалистическо общество. Следвайки общите насоки на съветската политика, но и доста неизбистрените постановки в доклада на Брежнев, ПБ прави пилотен опит сред останалите комунистически партии да разработи теоретично и да дефинира съдържанието и характеристиките на развитото социалистическо общество.⁶³ В крайна сметка в Програмата е записано: „Развитото социалистическо общество е най-високият и завършващ етап в развитието на социализма, като първа фаза на комунистическата формация”⁶⁴. Именно защото е първа фаза на комунистическото общество в характеристиките на развитото социалистическо общество трябва да бъдат отчетени промените в основополагащите особености на комунистическата формация – отсъствието на частна собственост, отмирането на държавата и сливане на нациите в единна общност. Поради тази причина в нея се заявява, че българо-съветската дружба се е превърнала освен в „отличителна черта“ на БКП, но и „в характерен национален белег на българския народ”, и че партията „ще провежда курс на всестранно сближаване на Народна република България със Съветския съюз”⁶⁵, като единствен път за изграждането на комунистическото общество. При постигането на крайната цел - комунизма “се развива интернационалната комунистическа собственост” и едновременно с това става “всестранно сближаване на нациите до пълното им сливане в бъдеще”⁶⁶. При това с приетата след по-малко от месец - на 18 май 1971 г. Конституция тези постановки са превърнати в конституционна норма. Още в преамбюла и в чл. 3 развитието и укрепването на дружбата и “всестранното сътрудничество” със СССР са императивно прокламирани, както и това, че нашата икономика “се развива като част от световната социалистическа икономическа система” (чл.13), а цел на държавата е

---

⁶³ ЦДА, ф. 1 б, оп. 35, а.е. 1820, л. 1-193.

⁶⁴ Десети конгрес на Българската комунистическа партия 20 април - 25 април 1971 г. Стенографски протокол. С., 1971, 721.

⁶⁵ Пак там, 760.

⁶⁶ Пак там, 769.

“прерастването на социалистическото общество в комунистическо” (чл. 4)⁶⁷. Макар и да е абсурдно постулатите на „Доктрината Брежнев” за ограничения суверенитет да са част от конституция на суверенна държава и формално да са в противоречие с текстове от членове 2 и 3 на същата Конституция⁶⁸, те се приемат от българския народ без видима съпротива⁶⁹. В този смисъл политиката на всестранно сближение със Съветския съюз произтича от същината и крайните цели на комунистическата идеология. В периода на изграждане на развитото социалистическо общество тази политика осмисля и дава съдържание на цялостната дейност и крайните цели на БКП.

След двегодишна разработка на проведената в Букурещ XXV сесия на СИВ (27-29 юли 1971 г.) е приета „Комплексна програма за по-нататъшно задълбочаване и усъвършенстване на сътрудничеството и за развитие на социалистическата икономическа интеграция на страните-членки на СИВ”^{*}. Тя е издържана напълно в духа на Брежневите постановки за изграждане на развито социалистическо общество. В раздел II озаглавен „Постепенно сближение и изравняване нивото на икономическо развитие на страните-членки на СИВ” се казва: „Постепенното сближаване и изравняване нивото на икономическо развитие на страните от социалистическата общност се явява обективен исторически процес в развитието на световната социалистическа система”⁷⁰. Приемането на Комплексната програма е нов повод при посещението на Т. Живков и Ст. Тодоров в Москва на 30 ноември 1971 г. и преговорите им с Л. Брежнев, Подгорни и Косигин⁷¹ да направят опит за установяване на специални икономически отношения между България и СССР. Във връчената на съветското ръководство Паметна

⁶⁷ Български конституции и конституционни проекти. Съставители В. Методиев и Л. Стоянов. С., 1990. 57.

⁶⁸ Пак там.

⁶⁹ Формално Конституцията е приета чрез референдум проведен на 16 май 1971 г., в който, според официалните данни, са взели участие 99.70% от гласоподавателите, като 99.66% от тях са гласували за новата конституция.

^{*} Поради дългото наименование на документа, отгук нататък в текста ще се използва съкратеното название Комплексна програма.

⁷⁰ Основные документы Совета экономической взаимопомощи. Том I. Издание четвертое, дополненное. М., 1981. 36

⁷¹ Българо-съветски отношения 1971-1976. Документи и материали. С., 1977. 97.

записка се заявява: „Още през 1964 г., както е известно, поставихме въпроса за сближаване икономиката на Народна република България с икономиката на Съветския съюз... след приемане на Комплексната програма за интеграция, бихме желали НР България да бъде един от най-активните участници в изпълнение на програмата и още по-бързо да се осъществява сближаването на нашите икономики.“⁷²

Успоредно с процесите, които протичат вътре в социалистическия лагер настъпват сериозни промени и в характера на международните отношения. Със срещата си през май 1972 г. в Москва с президента на САЩ Ричард Никсън, Леонид Брежнев окончателно затвърждава позицията на партийния лидер като фактически държавен ръководител и в международните отношения⁷³. През тази година се откриват заседанията на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и започва процес към намаляване на напрежението и известна нормализация на отношенията между Изтока и Запада. Успоредно с това СССР и неговите съюзници засилват своята помощ за „прогресивни движения“ в Азия, Африка и Латинска Америка. Нерешеният арабо-израелски конфликт прераства през октомври в поредната, т. нар. Йом Кипурска война⁷⁴. В резултат на това настъпва скок в цената на петрола, а световната икономика претърпява дълбоки и дългосрочни промени.⁷⁵

Чрез „Хелзинския процес“ СССР постига признаването на следвоенното гранично и политическо статукво, кулминацията на което е едновременното приемане през 1973 г. на ФРГ и ГДР за членове на ООН⁷⁶. С подписания през май 1972 г. договор със САЩ, Съветският съюз узаконява и регламентира постигнатия паритет в областта на стратегическите оръжия. Същевременно конфронтацията с Китай продължава, с всички произтичащи от това проблеми не само в

---

⁷² ЦДА, ф. 1 б, оп. 35, а.е. 2645, л. 3.

⁷³ Верг, Н., История советского государства 1900-1991. Второе исправленное издание. Москва, 1999. 441.

⁷⁴ Вестъ Мир в XX век. События 1973 года <www.chronos.km.ru> (Посетен на 02.09.2008)

⁷⁵ Христов, Хр. Тайните фалити на комунизма. Истината за краха на българския социализъм в секретните архиви на дело № 4/1990 за икономическата катастрофа. С., 2007. 181.

⁷⁶ Вестъ Мир в XX век... (Посетен на 02.09.2008)

международното комунистическо, но и сред левичарските движения по света. Проблемът се задълбочава от факта, че от 1971 г. КНР е приета за постоянен член на Съвета за сигурност на ООН и видимо започва да се сближава със САЩ. В тази нова политическа конюнктура запазването и укрепването на съветския блок се превръща в приоритет на съветската политика⁷⁷. Макар и спрял разпада на СИВ и Варшавския договор, Брежнев така и не успява да ги превърне в наднационални институции вземащи задължителни за членовете им решения.

Настъпват промени и в съветската вътрешна политика. От края на 1972 и през 1973 г. окончателно се утвърждава най-консервативната тенденция в съветското ръководство изразявана от Суслов и Брежнев. Икономическите реформи са спрени и като техен заместител се залага на засиления износ на нефт и суровини, вследствие на създадената благоприятна конюнктура от нефтената криза⁷⁸. Залага се на приоритетното развитие на тежката промишленост, отбраната, селското стопанство и овладяването на Сибир за сметка на останалите стопански отрасли. Всъщност това е връщане към приоритета на политическите мотиви над икономическите аргументи⁷⁹. Т. Живков незабавно извършва същия поврат в стопанската политика на България. Приоритет се дава на развитието на машиностроенето, а с това изгрява и звездата на Огнян Дойнов, който скоро ще бъде издигнат до ранг член на ПБ на ЦК на БКП. Това ще доведе единствено до извършването на мащабни, но стопански пагубни инвестиции⁸⁰. Да получи едностранни привилегии България може единствено ако се „вмъкне“ в съветската система на планиране, което пък е възможно само ако е съветска република.

В общия дух на спиране на реформите и стабилизиране на номенклатурата идеологическата правоверност и личната лоялност стават основните критерии при оценката на кадрите. Показателно е, че през април 1973 г. Брежнев извършва първите промени в състава на Политбюро на ЦК

---

⁷⁷ Верт, Н., Цит. съч., 469.

⁷⁸ Пак там, 438, 446-447.

⁷⁹ Верт, Н., Цит. съч., 446.

⁸⁰ Христов, Хр., Цит. съч., 126-127 и сл.

на КПСС след свалянето на Хрущов през 1964 г.⁸¹ Т. Живков не може да не следи с нарастваща тревога брежневата политика на постепенна смяна на заварените партийни ръководители в сателитните страни. След свалянето на Александър Дубчек и поставянето на Густав Хусак в Чехословакия през 1968 г., две години по-късно в 1970 г. своенравният Гомулка е заменен от Едвард Герек, а през 1971 г. престарелия Валтер Улбрихт е принуден да отстъпи поста си на Ерих Хонекер⁸².

По този начин от 1971 г. до лятото на 1973 г. се натрупва цял комплекс от идеологически, политически и икономически фактори и лични мотиви, които карат Т. Живков да предприеме един изненадващ и необичаен за него едностранен ход – през юли 1973 г. да бъде свикан пленум на ЦК на БКП взел повторно решение за превръщането на България в съветска република. Пленумът се провежда от 17 до 19 юли 1973 г. и формално е посветен на международната дейност на партията и държавата. Основната му задача е да бъде утвърден един засекретен документ носещ ефимистичното заглавие „Основни насоки за развитие на всестранното сътрудничество със Съюза на съветските социалистически републики в етапа на изграждане на развито социалистическо общество в Народна република България”*. Тъй като нито Основните насоки, нито протоколите на пленума са публикувани цялостно се налага тяхното по-подробно разглеждане.

Как и защо са създадени и какво представляват Основните насоки?

Непосредственият подтик за неговото създаване е официалното и необичайно дълго посещение на многобройна българска партийно-правителствена делегация в Москва от 13 до 18 ноември 1972 г. Новите повеи в съветското ръководство, демонстративно топлото посрещане на

---

⁸¹ Верт, Н., Цит. съч., 438-439.

⁸² Вестъ Мир в XX век... (Посетен на 02.09.2008)

* Поради дългото наименование на документа, оттук нататък в текста ще се използва съкратеното название Основни насоки.

най-лоялният сателит, както и личното ухажване на Т. Живков⁸³ са мотивите, които го карат да предприеме ход, който окончателно да утвърди неговото и на България привилегировано положение в съветската политика. Веднага след завръщането от Москва, той, явно виждайки себе си като един нов Георги Димитров, нарежда да се изготвят Основните насоки като стегнат, комплексен и *силно политически* (подч. от авт.) документ⁸⁴. Очевидно идеята е доста детайлно разисквана в партийните върхове, защото на свиканото почти светкавично на 23 ноември с.г. съвместно заседание на ЦК на БКП, УС на БЗНС, НС на ОФ, Народното събрание, Държавния съвет и Министерския съвет, и в изказванията, и в приетата пространна декларация ключовите постановки на Основните насоки са ясно формулирани⁸⁵. В Декларацията се заявява, че българо-съветската дружба е „съдба и духовна черта на българския народ”, а целта на „задълбочаването на всестраниното сътрудничество” е „все по-пълното сближаване и интеграция на двете страни във всички области на общественно-политическия, икономическия и идеологическия живот”⁸⁶. В своето изказване министър-председателят Ст. Тодоров разкрива стратегическите цели на тази инициатива, като заявява: „Отношенията между България и Съветския съюз чертаят първообраза на сътрудничеството между народите в комунистическото общество”⁸⁷.

В изпълнение на височайшата поръчка партийните апаратчици създават Основните насоки, разделен на пет глави и в обем от 30 страници.

Първа глава, имаща отново дългото название „За качествено ново съдържание на сътрудничеството на НР България със СССР в етапа на изграждане на развито социалистическо общество”, има за цел да представи принципните основания за превръщането на България в съветска република. Като махнем претенциозната словесна натруфеност, за такива са посочени историческата близост на двата народа, строителството на социализма и

---

⁸³ ЦДА, ф. 1 б, оп. 58, а.е. 69, л. 29. Брежнев определя Живков не само като “талантлив и авторитетен ръководител” на БКП, но и като “виден деец на международното комунистическо движение и пламенен интернационалист”.

⁸⁴ ЦДА, ф. 1 б, оп. 58, а.е. 89, л. 21

⁸⁵ Пак там, а.е. 69.

⁸⁶ Пак там, л. 57-58.

⁸⁷ Пак там, л. 30.

след позоваване на Ленин - неизбежността от изграждане на световно стопанство при неговото построяване. Като доказателство за последователността на БКП в провеждане на тази политика изрично се сочат Априлския пленум и пленума от декември 1963 г., Програмата на БКП, Конституцията и Договорът за дружба, сътрудничество и взаимопомощ между НРБ и СССР, които са здравата „политическа, икономическа, идеологическа и юридическа основа” за нейното реализиране⁸⁸. За да станат ясни крайните цели от всестранното сближаване във всички области на обществения и държавен живот е използвана метафората: „Да бъдем като един организъм, който се оросява от единна кръвоносна система”⁸⁹.

Втора глава е посветена на икономическата интеграция. В нея е изложена програма за цялостна интеграция със СССР в областта на материалното производство. Явно като се отчитат проблемите при опитите за реорганизиране на СИВ, както и приоритетното значение за СССР на укрепването и развитието на тази организация е направен опит българското предложение да бъде представено по един примамлив за съветското ръководство начин. Затова, когато се говори за интеграцията в СИВ се твърди, че „се подготвят условията за формиране в недалечна историческа перспектива на съвместна социалистическа собственост... Тясната социалистическа интеграция на нашата страна със СССР отговаря напълно и на тези цели”. Същевременно се настоява „да се усъвършенствуват правните основи на сътрудничеството”⁹⁰.

Укрепването на политическия съюз и изграждане на механизмите за постигане на цялостно интегриране са основните въпроси, които се третира в трета глава. Важно е да се отбележи императивната постановка, че „интеграцията в областта на идеологическата работа следва не само да съпътства интеграционните процеси в другите области, но и да ги изпреварва”⁹¹. От това следва и задачата за „възпитаването на трудещите се

---

⁸⁸ Пак там, а.е. 83, л. 68-72.

⁸⁹ Пак там, л. 72.

⁹⁰ Пак там, л. 80-81.

⁹¹ Пак там, л. 84.

в дух на любов и преданост към СССР” като „основно ръководно начало на всички обществени, държавни и стопански органи и организации”⁹².

Четвърта глава е посветена на интеграцията в областта на изкуството и културата.

Показателното заглавие „Задачи на БКП за възпитание на трудещите се и младежта в дух на по-нататъшно всестранно сътрудничество на НРБ със СССР” носи последната, пета глава на документа. Това е най-позорната глава, защото в нея освен загубата на държавната самостоятелност, се планира постепенното изличаване на българската нация. Буквално от всеки абзац вее дух на насаждане на национални комплекси и национално самоотричане. Освен задължителното владение на руски език се декретира трудещите се и особено младежта „да се възпитават в любов и преданост към СССР, в синовна признателност и вяност към съветския народ”⁹³. Главата завършва с изискването „любовта и доверието към Съветския съюз да станат една от най-съществените черти, характеризиращи личността на българина”⁹⁴.

Като обобщение може да се каже, че това е идеологически мотивиран документ с дългосрочни стратегически политически цели, чийто измерения надскачат директните българо-съветски отношения. Очевидно е, че икономическите мотиви заемат второстепенно и подчинено място.

Основните насоки са предварително раздадени и са основната тема на Юлския пленум. В обширния си доклад Т. Живков на практика само преразказва при това със същата стилистика и метафори ключовите положения на Основните насоки⁹⁵. Останалите изказвания следват една и съща схема – гореща подкрепа на идеите в обсъждания документ, съчетани със славословие за личния принос на Т. Живков и дребни редакционни забележки по ресора за който те отговарят. Ето защо единственото по-интересно друго изказване е на члена на ПБ и министър-председател Ст. Тодоров. За него, като истински комунист всестранното сближение със

---

⁹² Пак там, л. 85.

⁹³ Пак там, л. 92-93.

⁹⁴ Пак там, л. 95.

⁹⁵ Пак там, а.е. 81, л. 3-92

СССР е: „Ярко потвърждение на великата жизнена сила на ленинското учение за нациите и националните отношения при социализма”. Българо-съветското сближение „по своето значение далеч надхвърлят границите на двустранното сътрудничество. Те са израз на интернационализацията на социализма, праобраз на бъдещото комунистическо братство между народите”⁹⁶. Воден от тази комунистическа логика той заявява: „Други ориентири и други пътища ние нямаме и не ни трябва” (!?)⁹⁷. В своето традиционно заключително изказване Т. Живков като лийтмотив изтъква, че с единодушната си подкрепа пленумът е потвърдил великата интернационалистическа същност на партията, която „ние с Вас скъпи другари, вече близо две десетилетия след Априлския пленум 1956 г. съхраняваме като най-скъпото нещо, което сме наследили от Димитър Благоев и Георги Димитров”. Накрая със самочувствие на изтъкнат теоретик на марксизма заявява: „Решенията на пленума се отнасят до цял един етап в живота на страната и света”⁹⁸.

Напълно в духа на партийните форуми Основните насоки са приети единодушно и с овации⁹⁹. Изтъквайки аргументи от международен характер Т. Живков предлага Основните насоки да не бъдат публикувани, а основния му доклад - само във вид на кратки тезиси¹⁰⁰. Според него не е целесъобразно в този вид да бъде предоставен и на цялата партия. Всъщност той не казва по-важната причина – с Основните насоки все още не е запознато съветското ръководство и следователно не са одобрени от него.

Първата задача пред Т. Живков е по подходящ начин да информира и ангажира съветското ръководство. Като първа (и внимателна) стъпка той

---

⁹⁶ Пак там, л. 97.

⁹⁷ Пак там, л. 94.

⁹⁸ Пак там, а.е. 83, л. 49-50

⁹⁹ В решението на пленума с което са одобрени Основните насоки се декларира: „Понататъшното сближаване и единодействие между НР България и Съветския съюз представлява естествено и закономерно продължение на досегашната последователна политика на БКП. Нейното неотклонно провеждане в живота винаги е било и занапред ще бъде основен дълг и първостепенна задача на всеки български комунист и на българския народ”. Пак там, л. 64.

¹⁰⁰ Пак там, л. 51.

лично занася решенията на пленума на съветския посланик в София¹⁰¹. След това на срещата им в Крим на 1 август 1973 г.¹⁰² той лично запознава Брежнев с Основните насоки¹⁰³. Тактиката на Живков сработва и след тази среща инициативата е иззета и поета лично от Леонид Брежнев.

По нареждане на Брежнев в поверителен порядък Основните насоки са изпратени на членовете на Политбюро и на секретарите на ЦК на КПСС „да се запознаят внимателно с него, като ги предупредихме, че ще посветим специално заседание на Политбюро, за да го оценим и обсъдим, да вземем съответно решение и да отговорим“¹⁰⁴. На 17 септември е насрочено специално разширено заседание на Политбюро¹⁰⁵ и за да присъства на него, Л. Брежнев прекъсва отпуската си в Крим¹⁰⁶. За значението, което той отдава на българската инициатива достатъчно красноречиво говори фактът, че нарушава предварителната си програма за да донесе лично в София още на следващия ден положителния отговор на съветското Политбюро¹⁰⁷.

Кои са мотивите на съветското ръководство и лично на Брежнев така ентузиазизирано да подкрепят едностранната инициатива на Т. Живков? Отговорът се крие в позициите изразени лично от Л. Брежнев по време на срещата му за връчване официалния отговор на Политбюро на КПСС и в личната му беседа с Т. Живков в резиденция „Воден“.

На 18 септември 1973 г. се провежда официална среща на Л. Брежнев с членове на ръководните органи на БКП, на която връчва адресирания лично до Т. Живков отговор на Политбюро на КПСС, с който по принцип се одобряват утвърдените от Юлския пленум Основни насоки. В краткото си изказване той по-скоро коментира официалното писмо. Приемането на Основните насоки е определено „като важна политическа инициатива на др. Живков“ и „като търсене на нови форми на двустранното

---

¹⁰¹ Пак там, а.е. 89, л. 20.

¹⁰² Летопись важнейших событий. Советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества 1944-1980. Киев, 1981. 128.

¹⁰³ ЦДА ф. 1 б, оп. 58, а.е. 89, л. 20.

¹⁰⁴ Пак там, оп. 60, а.е. 125, л. 8.

¹⁰⁵ Пак там, л. 9.

¹⁰⁶ Пак там, л. 8.

¹⁰⁷ Пак там, оп. 58., а.е. 89, л. 4.

сътрудничество”¹⁰⁸, което в официалното писмо недвусмислено е обвързано с „по-нататъшното развитие на световната социалистическа система”¹⁰⁹. И в писмото, но далеч по-подробно в своето изказване Брежнев се спира на практическите мерки за реализиране на положенията, съдържащи се в документа на ЦК на БКП¹¹⁰. За тази цел Политбюро възлага на Секретариата на ЦК на КПСС да изработи и внесе „план за практическия подход към решаването на този голям, сложен и продължителен проблем”¹¹¹, който по-късно да бъде обсъден и с българската страна. Това означава първо, че съветското ръководство поема реализирането на инициативата под свой контрол и че гледа на нея като на дългосрочна политическа задача. Л. Брежнев набляга и на противодействието, което тази инициатива може да предизвика – националистически кръгове у нас, реакция на Турция и Гърция, както също и на „нашите другари – и чехи, и немци, и поляци, които са особено чувствителни, и унгарци”¹¹². Затова той настоява Основните насоки да не се публикуват и не се разкрива истинската цел на идването му в България, тъй като може да се изтълкува, че документът е приет под съветски натиск¹¹³.

Още по-ясно съветските мотиви и намерения са разкрити от Л. Брежнев в беседата му с Т. Живков, проведена на 20 септември в резиденция „Воден”. На нея Т. Живков произнася дълга реч с два основни акцента – стопански искания и Македонския въпрос¹¹⁴. Показателно е, че Л. Брежнев не откликва на нито един от тях. Следвайки глобалните съветски интереси Брежнев не обелва и дума за Македония, а за Югославия се ограничава с констатацията: „Нашата линия е и трябва да бъде Югославия да не отиде в другия лагер”¹¹⁵.

---

¹⁰⁸ Пак там, л. 9.

¹⁰⁹ Пак там, л. 21.

¹¹⁰ Пак там, л. 23.

¹¹¹ Пак там, л. 11.

¹¹² Пак там, л. 12-13.

¹¹³ Пак там, л. 12.

¹¹⁴ Димитров, Т. Беседа на др. Тодор Живков и др. Леонид Брежнев в правителствената резиденция „Воден” (Разградско), проведена на 20 септември 1973 година. – Българска историческа библиотека, 2000, кн. 2. 64-80.

¹¹⁵ Пак там, 83.

Що се отнася до конкретно поставените икономически проблеми, Брежнев пределно ясно изказва защо съветският подход изключва тяхното разглеждане. Той отново повтаря тезата, че политиката на сближаване трябва да се провежда внимателно и за продължителен период. Като изказва недоволството си от състоянието на СИВ, Брежнев съобщава намерението си ЦК на КПСС „да разработи нов подход за интеграция между социалистическите страни” и „мисли за нова структура на СИВ”¹¹⁶. Именно по тази причина спешно идва в България за да каже какво мисли за юлските решения. „Защото този разговор не е за СИВ, този разговор е исторически разговор”¹¹⁷. Като отново изтъква, че те са подхождали политически, като са натоварили не Госплан или своите представители в СИВ, а Секретариата на ЦК на КПСС да изработи методологията за реализирането на плана, препоръчва същото да направи и българското Политбюро. Именно на политическо ниво при среща на представители на двата Централни комитета трябва да се одобрят съвместните действия. Накрая Брежнев завършва с категоричното “пак повтарям, ние си представяме, че те няма да говорят за толкова и толкова тона такава или онакава стока, а ще се гледа голямото, историческото”¹¹⁸.

Свършено ясно е, че съветското ръководство гледа на официализираната през юли 1973 г. инициатива на Т. Живков единствено и само през призмата на своите дългосрочни политически стремежи. За него изненадващото българско самопредлагане има стойност единствено и само доколкото би могло да повлияе на позициите и на останалите социалистически страни. Именно с това тя би могла да спомогне извършването на така желаната от Брежнев реформа на СИВ и Варшавския договор, а евентуално в перспектива и зараждането на още по-радикален процес на интеграция под съветски контрол. Това е и основния мотив, поради който Брежнев не желае да се даде гласност на българското решение. От друга страна той не желае Т. Живков да парадирва с авторството на тази

---

¹¹⁶ Пак там, 80.

¹¹⁷ Пак там, 79.

¹¹⁸ Пак там, 81.

идея, а още по-малко да вземе позицията на говорител и изразител на съветската политика. Така мечтата на Т. Живков да бъде втори Г. Димитров е попарена. Ето защо съветското ръководство поставя българската инициатива и реализирането на нейните дългосрочни идеи под своя политически контрол.

Свиканото на 28 септември заседание на ПБ на ЦК на БКП е изцяло посветено на посещението на Л. Брежнев в България. На него се взимат две важни решения. Първото е да се свика пленум посветен на събитията от предходната седмица. С второто си решение, в изпълнение препоръката на съветския лидер се възлага на Секретариата на ЦК да разработи конкретни мероприятия за реализиране решенията на Юлския пленум, както и утвърждава група в състав: Гриша Филипов, Константин Теллалов и Александър Лилов, които „да съгласуват проекта за мероприятия с натоварените от ПБ на ЦК на КПСС другари”¹¹⁹.

Проведеният на 3 и 4 октомври с.г. пленум на ЦК на БКП, въпреки еуфоричната атмосфера, има семплата задача да препотвърди решенията на Юлския пленум от същата година, а с това на практика и да ги легализира след съветското одобрение. Еуфорията е напълно обяснима, тъй като, както сам разкрива пред своите съпартийци Т. Живков “Основните насоки не съгласувахме със съветските другари предварително както се полага в такива случаи”, а съдбата им, както и тази на България „зависеше изцяло от отношението и становището на КПСС и Съветския съюз”. След като изтъква „с какво нетърпение и вълнение очакваше Политбюро отговора на съветските другари” той разказва и за радостта, че не друг, а Л. Брежнев е донесъл и прочел писмото-отговор на КПСС, утвърждаващо „тази наша епохална стъпка”¹²⁰. Като червена нишка в изказването на Т. Живков отново е прокарана мисълта, че решенията на Юлския, а следователно и на Октомврийския пленум са кулминация и естествен завършек на партийната политика от Бузлуджа до този ден. Тази политика, обаче той неизменно свързва с Априлския пленум от 1956 г. – тоест със своята личност. Явно

---

¹¹⁹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 35, а.е. 4361, л. 1-2.

¹²⁰ ЦДА, ф. 1 б, оп. 58., а.е. 89, л. 6.

добре разбрал посланието на Л. Брежнев Т. Живков откровено заявява пред пленума: „В нито една друга социалистическа страна все още не съществуват обективните и субективни условия за подобно решение.”¹²¹ Преразказвайки изказаните опасение от Л. Брежнев той мотивира и изключителните мерки за запазване секретността на решенията и съдържанието на разговора във „Воден” с това, че ние не трябва „да даваме поводи и аргументи на реакционните сили за разгръщане на антисъветска кампания”, тъй като „антикомунисти и ревизионисти от всички бои и шарки” ще нададат „истеричен вой” и „лицемерен плач за нашата „изгубена” национална независимост”¹²². Затова той е уверил ЦК на КПСС, „че нашата партия си дава пълна сметка за историческото значение на този акт и ще направи всичко което е по силите й... да бъде привлекателен и вдъхновяващ пример за всички социалистически страни, за всички народи.”¹²³

Основният доклад пред пленума е изнесен от Константин Теллалов, който присъства и на разговорите в резиденция „Воден”. Поради значението на фактите, които той изнася дори на членовете на ЦК им се забранява „да водят каквито и да било бележки по изложението”. Тази свръхсекретност е породена от това, че той в апологетичен тон разказва как са създадени Основните насоки, как Т. Живков успява да издейства тяхното потвърждаване от Л. Брежнев, включително и с цената на награждаването му с най-високи държавни ордени. Той подхваща и една тема, която е подета и от други изказали се след него – за връзката на Юлския пленум от 1973 г. и Декемврийския пленум от 1963 г., взел първото решение за превръщане на България в съветска република. Макар че, тогава и в България и в СССР са „гледали опростенчески” на него само „като стремеж към непосредствено сливане и административно присъединяване към Съветския съюз” и поради това инициативата не е била правилно оценена. Въпреки това, както К. Теллалов заявява: „Другарят Тодор Живков обаче не

---

¹²¹ Пак там, л. 13.

¹²² Пак там, л. 12-13.

¹²³ Пак там, л. 16.

се поколеба, не се отчая, а напротив – продължи със същата настойчивост да провежда твърдо и последователно сближаването. И животът потвърди правилността на тази линия...”¹²⁴ В този контекст той заявява, че Юлския пленум е от една страна завършек на този продължителен процес, а от друга е начало на нов исторически етап. При това Юлският пленум надскача значението за двустранните отношения и е „първата лястовица в един предстоящ и неотменим процес”, който ще се следва от всички социалистически страни¹²⁵. Правейки преглед за отражението по света на посещението на Брежнев в София, К. Теллалов с гордост отбелязва, че в изпълнение на поставената от съветския лидер задача, Западът така и не е разбрал истинската цел на неговата визита¹²⁶.

В своето изказване Ст. Тодоров на няколко пъти изтъква, че едно от най-големите достойнства на Основните насоки е техният глобален и комплексен характер. За да подчертае, че политиката на сближение със СССР е една закономерна тенденция, той отново се връща на инициативата на Т. Живков от декември 1963 г. Угоднически, дори в разрез с фактите той заявява: „Тогава Хрушчов не разбра верния замисъл на нашата партия и отклони направените предложения. Но историята показва, че прав бе другарят Тодор Живков...” Не можем, обаче, да не се съгласим с извода му, че Основните насоки са връх на една политика, разработвана и последователно провеждана в течение на много години под ръководството на Тодор Живков.¹²⁷

С одобряването на Основните насоки съветското ръководство най-сетне фактически е приело лансираната от Т. Живков още през 1967 г. идея сливането да се осъществи не като еднократен административен акт, а като децентрализиран, саморазвиващ се процес на всички нива и във всички сфери на живота. По тази причина още в своя доклад пред Октомврийския пленум той пространно разсъждава за формите и степента на информираност на различните нива на партийната и държавна

---

¹²⁴ Пак там, л. 19.

¹²⁵ Пак там, л. 19-20.

¹²⁶ Пак там, л. 23-24.

¹²⁷ Пак там, л. 32-33.

номенклатура. Живковият подход изисква широка разгласа, докато по изричното нареждане на Л. Брежнев за решенията на Юлския и Октомврийски пленум, както и за съветската позиция не трябва да се дава гласност. Затова веднага след закриването на пленума с нарочно решение на Секретариата на ЦК на БКП от 9 октомври се регламентира начина и степента на информираност на ръководните кадри в страната. По време на информацията на висшата партийна, стопанска и обществена номенклатура, включително тази на БЗНС и Комсомола се забранява да се водят всякакви бележки, а за информирането на членската партийна маса се изготвя специален материал от отдел „Пропаганда и агитация“¹²⁸.

Създадената еуфорична атмосфера и наличието на аналогична група към Секретариата на ЦК на КПСС подтикват българското партийно ръководство максимално да ускори работата за реализиране на Основните насоки и по този начин да оправдае надеждите на съветското ръководство. В решенията на Октомврийския пленум, взети въз основа на писмото на ЦК на КПСС от 17 септември 1973 г. се предвижда изработването на конкретна програма в изпълнение на Основните насоки. Поради сложността на проблемите и затова, че за първи път в историята на взаимоотношенията на социалистическите страни се разработва такъв документ, Секретариатите на Централните комитети на двете партии се договарят най-напред да се подготви съвместен организационен план за изработване на програма за всестранното сближаване между НРБ и СССР. Създадената още през септември работна Група по проблемите на сближението под личното ръководство на Т. Живков и с участието на партийни и държавни органи изготвя български проект за организационен план. През ноември с.г. той е изпратен в ЦК на КПСС¹²⁹.

Междувременно за да се ускори работата под ръководството на съответните отдели на ЦК на БКП се извършва подготовка за изработване на мероприятия за предприемане на конкретни действия и решения. Например отдел „Административен“ на 8 януари 1974 г. предлага по-

---

¹²⁸ ЦДА, ф. 1 б, оп. 36, а.е. 3225, л. 1-3.

¹²⁹ Пак там, оп. 35, а.е. 4710, л. 5-6.

детайлна разработка на частта от мерките по сближаване в областта на централните и местни държавни органи, както и график с отговорниците за изработване на предложенията. Ако трябва обобщено да се представи смисълът и характерът на предложенията се налага изводът, че по същество това е програма за доста ускорено и цялостно административно преустройство и интегриране на двете страни, но на принципа на реципрочността и съгласуваните паралелни действия¹³⁰.

На поведеното 18-19 април 1974 г. заседание на Политическия консултативен комитет на Варшавския договор, Съветският съюз прави пореден опит да установи още по-тясна координация на военното командване. Опитът отново е провален поради обструкцията от страна на Румъния. За да се противодейства на тази тенденция Т. Живко уговаря бъдеща среща с Н. Чаушеску. Като противовес на тази така опасна за московските стремежи тенденция, именно по време на това заседание на Т. Живков е връчен съветският „План за подготовка на предложения за мероприятията, формите и методите на развитие на всестраничното сътрудничество и сближаване между Съюза на съветските социалистически републики и Народна република България”*. Във връзка със съветския документ още на 6 май Т. Живков подготвя лично писмо до Л. Брежнев, което на следващия ден ПБ на ЦК на БКП естествено одобрява и „изказва своята дълбока благодарност и признателност на ПБ и Секретариата на ЦК на КПСС”¹³¹. Политбюро взима своето решение въз основа на една пространна докладна записка изготвена от тричленната Група по въпросите на сближението. От нея разбираме, че на българския проект е „дадена положителна оценка”, облекчавайки разработването на съветския. При изготвянето на последния са били ангажирани всички отдели на ЦК на КПСС, министерства, обществени организации и научни институти, и тя се характеризирала „с ленинска принципност, далновидност и деловитост”. В

---

¹³⁰ Пак там, оп. 50, а.е. 158, л. 1-18.

* Поради дългото наименование на документа, оттук нататък в текста ще се използва съкратеното название План.

¹³¹ Пак там, оп. 35, а.е. 4710, л. 1-3.

шест пункта членовете на Групата се опитват да докажат, че и по структура, и по проблематика, и по подходите двата проекта съвпадат. На практика в тях се преразказват основните положения на съветския проект. На основата на това авторите на докладната записка предлагат съветският план „да се утвърди като общ, съвместен документ”. Като мотив за неговото приемане те изтъкват и това, че така ще се навлезе във „втория, изключително важен етап от подготовката на програмата за практически действия”. След това в пет точки посочват действията които трябва да бъдат извършени за ускореното реализирането на втория етап. И от петте точки лъха припряност. В точка първа се изтъква, че „ние трябва да осигурим срочно и качествено подготвяне на нашите виждания и предложения по поставяните в организационния план въпроси. Ние не бива да допускаме разтакаване в работата”. Като втора задача се изтъква, че трябва веднага да се разгърне широка работа във всички институции, които ще участват в подготовката, като се изхожда от постановката на Т. Живков пред Националната партийна конференция от с.г.¹³²: **„Най-главното от всичко, задача над задачите – интеграцията със Съветския съюз”**¹³³ (подч. от авт.). В трета точка, позовавайки се на проблемите от принципен характер, които ще възникват „целесъобразно ще бъде да се запази създадената от Политбюро група начело с др. Годор Живков, която да осигурява практическо конкретно ръководство на съвкупната работа по подготовката на самите предложения”. Четвърта точка има по-технологично организационен характер. В нея се предлага „общото ръководство и контрол по подготовка на мероприятията за всестранно сътрудничество и сближаване между НРБ и СССР да се възложи на Секретариата на ЦК на БКП”. Освен това Секретариатът „заедно с Министерския съвет да утвърди подробен вътрешно-организационен график с наши отговорници при спазване на фиксираните в плана срокове”. Отделите на ЦК пък трябва да осигуряват непосредствения контрол по изпълнението на организационния план. И като пета точка се предлага да се възложи на Т. Живков при предстоящото му посещение в Москва да съобщи

---

¹³² Пак там, л. 5-13.

¹³³ Пак там, оп. 36, а.е. 3225, л. 9.

решението на ПБ на нашата партия¹³⁴. Всички предложения на Групата са одобрени от заседанието на ПБ от 7 май¹³⁵. Още на другия ден – 8 май, Т. Живков лети за Москва и връчва лично на Л. Брежнев вече одобреното от ПБ писмо. То напълно е издържано в духа на предложенията на Групата и потвърждава, че съветското предложение е одобрено „като единен съвместен документ“¹³⁶.

На практика с това свое решение ПБ извършва една подмолна и извън уставна промяна в структурите на партийното, а това значи и в държавното управление. Така тази работна Група, ръководена лично от Т. Живков поставя под своя пълен политически контрол осъществяването на задачата над задачите, имаща за цел да преначертае и преустрои българското общество и държава във всички области. Именно участието в тази Група е в основата на бързата кариера, която правят членовете ѝ. Александър Лилов от кандидат-член на ЦК и завеждащ отдел „Изкуство и култура“ през юли 1972 г. е издигнат в ранг на секретар на ЦК, отговарящ за идеологията и културата. Точно след две години през 1974 г. освен, че запазва поста си на секретар става и член на ПБ. Гриша Филипов от 1971 г. е секретар на ЦК, наблюдаващ стопанския сектор, като също през юли 1974 г. към тази му позиция е добавено и членство в ПБ. Третият член на групата – Константин Теллалов от 1967 г. е зав. отдел „Външна политика и международни връзки“, на конгреса през 1971 г. е избран за член на ЦК, а от февруари 1972 г. той е издигнат в ранг секретар на ЦК, като продължава да завежда ръководения от него отдел. Участието му в групата се дължи на това, че именно тези два отдела – стопанският и външнополитическият – на Централните комитети са натоварени да осъществяват оперативната връзка по въпросите на сближението. След приемането на Плана и във връзка с новия партийен статут на двама от членовете на Групата, очевидно по инициатива на Т. Живков тя е трансформирана в Комисия на ПБ на ЦК на БКП по въпросите на всестранното сътрудничество и сближаване.

---

¹³⁴ Пак там, оп. 35, а.е. 4710, л. 14-15.

¹³⁵ Пак там, оп. 35, а.е. 4710, л. 1-3.

¹³⁶ Пак там, оп. 35, а.е. 4710, л. 61-63.

Структура известна и многократно създавана към ПБ. Съставът на групата е допълнен със секретаря на ЦК Пеню Кирацов, отговарящ за отдел „Промислено-стопански”. По този начин съществуването на този най-важен и стратегически орган е формално узаконено¹³⁷.

Всъщност какво одобрява българското Политбюро като съвместен документ?

Предложеният и приет „План за подготовка на предложения...” е в обем точно от 30 страници и съдържа 5 глави. Така структуриран този документ има амбицията да обхване всички области и сфери на държавното управление и обществения живот и да очертае рамките на сближението като един дългосрочен, многоаспектен и постъпателно развиващ се процес. Най-важен и със стратегическа визия е раздел I „Общи цели и задачи”. „Принципни изходни моменти – се изтъква в документа – са основните положения на решението на Юлския (1973 г.) пленум на ЦК на БКП за всестранно сътрудничество и сближаване между НРБ и СССР и писмото на ЦК на КПСС до ЦК на БКП от 17 септември 1973 г.” Задачата на разработения План е формулирана крайно скромно: „Да систематизира съществуващата практика на сътрудничество и насочва организациите да придават по-дълбоко съдържание и по-висока ефективност на това сътрудничество.” За разлика от българските очаквания и стремежи изрично е отбелязано, че политиката на сближаване „представлява закономерен процес на развитие на отношенията между социалистическите държави” и се декларира, че тя „се осъществява при запазване държавната самостоятелност, суверенитетът и националните особености на двете страни, чиито народно-стопански комплекси ще останат цялостни и самостоятелни и ще запазят своето съответно място в международното разделение на труда”. За да е пределно ясен контекста в който създателите на плана поставят задълбочаването на сътрудничеството между НРБ и СССР във всички области се подчертава, че то отговаря не само на коренните интереси на съветския и български народ, но и „на интересите на народите в

---

¹³⁷ Везенков, Ал. Властовите структури на Българската комунистическа партия 1944-1989. С., 2008. 170-175, 224-225.

другите социалистически страни”. С една дума Съветският съюз вижда и подкрепя всестранното сближение между двете страни единствено и само като стимулиращо и ускоряващо общите съветски стремежи за интегриране на целия социалистически лагер „в политическата, идеологическата, икономическата, военната и др. области”. За да бъде още по-ясно това се посочва дефинитивно, че при разработването на конкретните предложения за реализиране на сближаването институциите и от двете страни „трябва да се ръководят от изискването то да се осъществява в съответствие с положенията на документите на Организацията на Варшавския договор, Комплексната програма за социалистическа икономическа интеграция и другите документи приети на многостранна основа.” Тоест двустранните отношения и договори не трябва да надскачат съществуващите многостранни. Затова „На министерствата и ведомствата се възлага задачата да вземат изцяло под внимание, утвърдилите се в практиката форми и връзки, а при необходимост (следователно по изключение – бел. авт.) – да използват нови форми.” Явно като реплика на проявения български максимализъм се иска предлаганите мероприятия да бъдат реалистични и съобразени с финансовите, материални и трудови ресурси на двете страни. Работата по реализирането на плана се възлага на съответните организации в двете страни и ще се извършва под контрола на Централните комитети на КПСС и БКП. Според Плана програмата за съветско-българско сближаване ще се реализира в три последователни етапа до 1990 г. Първият етап с продължителност 1,5-2 години ще определи „главните насоки в развитието” и се усъвършенстват формите и методите. Като основен инструмент се посочва разширяване на съвместното планиране. През втория етап обхващащ периода 1976-1980 г. ще се преследва повишаване ефикасността на междупартийните и междудържавни връзки, координиране на външно-политическата дейност, по-задълбочено съгласуване на народостопанските планове и по-специално разширяване на кооперирането и специализацията в производството, както и задълбочаване връзките в областта на техниката, науката и културата. Третият етап от 1980 до 1990 г. ще бъде посветен на

„усъвършенстване на предишната дейност..., а там където е възможно – към установяване на единни критерии на развитие на двете държави.” Набелязаните мероприятия за реализиране на плана ще трябва да бъдат включени в националните планове. Предлага се министерствата и ведомствата да взимат сами съгласувани решения по тяхното реализиране, а по въпросите надскачащи техните компетенции – да внасят предложения пред своите правителства или Централни комитети. „Когато е необходимо, ще се провеждат консултации между представители на централните комитети на КПСС и БКП.” Следователно за разлика от българския подход **съветското ръководство отказва да институционализира управлението и реализацията на тази политика.** Както се вижда не се предлага и не се създава нито конкретна структура, нито конкретни хора, нито се предвижда регулярност на контактите и управленският процес! В края на този раздел съветското предложение отново се връща към основната му цел – сближението да бъде пример за следване от останалите социалистически страни. В тази област са и най-големите страхове на съветското ръководство на които обръща внимание и Л. Брежнев по време на посещението си в България – интеграцията водеща до отказ от национален суверенитет може да предизвика вътрешно брожение и отблъсне ръководствата на останалите социалистически страни и предизвика остри реакции в Китай, социалдемократията и на Запад. Заради това е заявено, че „в хода на осъществяването им най-важна задача в дейността на двете страни трябва да стане политическото и пропагандно покритие на провежданите мероприятия..., както в СССР и НРБ, така и в чужбина на техния характер, форми, цели и задачи.” Пропагандирането на интеграцията „трябва да бъде провеждано планомерно и системно сред широките трудещи се маси, интелигенцията и младежта, чрез дълбоко аргументирано показване значението на сближаването не само за развитието на Съветския съюз и България, но и за укрепване на единството и сплотеността на цялата социалистическа общност.”¹³⁸

---

¹³⁸ ЦДА, ф. 1 б, оп. 35, а.е. 4710, л. 18-21.

Следващите четири раздела на Плана за оформени в табличен вид и по същество представляват матрица за изготвяне на предложенията за дейности в основните направления на обществения и държавен живот: „II. Развитие на сътрудничеството между партийните, държавните и обществените организации; III. В областта на икономиката; IV. В областта на науката, образованието, културата и масово политическата работа и V. Разработка на теоретичните проблеми, правните нормативи и организационните форми на сътрудничеството и сближаването.”¹³⁹

По указание на Т. Живков през юни 1974 г. Планът с гриф „Строго поверително” е изпратен до всички първи секретари на Окръжните комитети на БКП. От своя страна ЦК на КПСС също го изпраща до всички Областни комитети на КПСС.¹⁴⁰ Планът е изпратен и на председателя, зам.-председателите и членовете на Бюрото на МС, а на министрите, ръководителите на ведомства и обществени организации са изпратени съответните раздели, както и раздел I.¹⁴¹

Категорично и ясно изразената воля на Л. Брежнев провежданата специфичната линия на сближение с България да се разглежда обвързано с възможността българският пример да повлияе на поведението на останалите социалистически страни, карат нашето партийно ръководство да активизира своята външнополитическа дейност за да може да сондира позицията на останалите социалистически страни към българската инициатива. Т. Живков начело на партийно-правителствени делегации в края на 1973 г. и началото на 1974 г. посещава Корейската народно-демократична република (КНДР), Монголия, Полша, Унгария, ГДР и Чехословакия, а Ст. Тодоров посещава Куба. Характерно за значението което СССР отдава на тези сондажи е фактът, че на връщане от Монголия и Корея на 2 ноември 1973 г. Т. Живков прави посещение в Москва за да докладва резултатите от този сондаж. Действителните цели на предприетия широк дипломатически демарш разбираме от информацията, която К. Теллалов изнася пред Февруарски

---

¹³⁹ Пак там, л. 22-47.

¹⁴⁰ Пак там, л. 16.

¹⁴¹ Пак там, оп. 36, а.е. 3805, л. 118-119.

пленум по идеологията от 1974 г. За значението което му се отдава са показателни думите на председателстващия заседанието Ж. Живков: „Искам предварително да обърна внимание, че информацията, която др. Теллалов ще изнесе, се отнася само за този състав, който присъства днес тук. В този вид тя не подлежи на по-нататъшно разпространение.“¹⁴² Според докладчика с посещенията е направена „голяма крачка към осъществяване решенията на Юлския пленум на ЦК за по-нататъшно задълбочаване отношенията и укрепване единството на братските страни, за тяхното сплотяване около Съветския съюз“. За да докаже тезата си К. Теллалов твърди, че по време на всички разговори българският опит за изграждане на развито социалистическо общество е била постоянна тяхна тема. Втората тема която са прокарали е братската дружба с КПСС и СССР и „стремежът към още по-тясно сплотяване към Съветския съюз“ и разбира се СИВ и Варшавския договор. Едновременно с това се констатира със задоволство, че уж и другите братски страни разработвали сериозно и задълбочено проблемите за сътрудничеството със СССР. Същината на доклада е в следното заключение: „Ние можем да бъдем доволни, че нашата Юлска линия за всестранно сближаване с КПСС и СССР, която по понятни причини ние не излагаме в подробности пред нашите събеседници, като червена нишка преминава в официалните документи, в цялата дейност на нашите делегации.“¹⁴³ Разбира се това е повод за лични славословия към Т. Живков. По-подробното изложение на разговорите във всяка една страна в никакъв случай не подкрепя нито една от тезите и изводите на К. Теллалов.¹⁴⁴

Опитът на Т. Живков да повлияе на поведението и позициите на Н. Чаушеску по време на личната им среща от 11-12 май 1974 г. естествено също не води до никакъв реален резултат.¹⁴⁵

За да се ускори работата за реализирането на Плана, ПБ на ЦК на БКП възлага на Секретариата да изготви подробен Организационен график.

---

¹⁴² Пак там, оп. 58, а.е. 96, л. 157.

¹⁴³ Пак там, л. 160-164.

¹⁴⁴ Пак там, л. 164-196.

¹⁴⁵ Пак там, оп. 35, а.е. 4725, л. 114-123.

На срещата на 20 юни 1974 г. със секретаря на ЦК на КПСС Константин Катушев българската идея е одобрена. Такъв документ е изработен и въз основа на докладна записка от тричленната Група на своето заседание от 1 юли с.г. Секретариата на ЦК на БКП приема „Организационен график за изпълнение на плана за подготовка на предложения за мероприятията, формите и методите на развитие на всестранното сътрудничество и сближаване между НР България и Съюза на съветските социалистически републики”^{*}.¹⁴⁶ Както и показва пространното заглавие този документ създаден по българска инициатива има задачата да подпомогне изпълнението на целите поставени в Плана. Ето защо той абсолютно стриктно преповтаря и схемата и обема, и структурата на съветския прототип. Единствената по-сериозна промяна е това, че раздел I вече има названието „Методически указания”. Целта на този раздел е да разясни структурата на документа и да даде необходимите конкретни указания на съответните български изпълняващи органи как да изготвят своите предложения. Изрично се подчертава, че спуснатите в Организационния график срокове за подготовката на материалите и съгласуването със съветската страна „трябва да се считат за крайни”. Изисква се предложенията „да бъдат конкретни и да служат като основа за приемане на съвместни решения и осъществяване на практически действия”. Особено внимание да се отдели на задачите за решаване на задачите през седмата петилетка, тоест 1976-1980 г. Изисква се предложенията да бъдат изработени под личното ръководство на съответните министри и ръководители, които да създадат работни групи в тяхна помощ. Цялостната дейност, както и в съветското предложение, трябва да се ръководи от отделите на ЦК. Всички засегнати институции трябва да установяват непосредствени контакти със съответните органи в СССР. За припряността на БКП говори т. 5 от „Методическите указания” и изричното настояване

---

* Поради дългото наименование на документа, оттук нататък в текста ще се използва съкратеното название Организационен график.

¹⁴⁶ Пак там, оп. 36, а.е. 3805, л. 5, 118-120.

всички съгласувани на двустранна основа мероприятия „да влизат в сила веднага, без да се изчаква съгласуването на другите раздели на плана”.¹⁴⁷

За да се ускори реализирането на Плана от българска страна в съветската таблична матрица са вмъкнати няколко нови показателя: Организация изпълнител в НРБ; Срок за подготовка на нашите предложения; Кой предварително разглежда предложенията у нас; Срок на съгласуване със СССР и Кой контролира подготовката и съгласуването на предложенията. Най-важните функции са в раздел „Кой предварително разглежда предложенията у нас” и поради това с тях са натоварени най-висшите политически институции – Генерален секретар, ПБ, МС и т.н. В този документ няколко неща правят впечатление. Под контрола на първия секретар на ЦК на БКП се разработват три мероприятия свързани с работата на МВР, Държавна сигурност и Главните политически управления към армиите. Формално несъществуващата в юридическия мир тричленна Група към ПБ е натоварена да контролира работата в четири ключови области – от създаване на съвместни обединени предприятия, през сближение на валутните курсове, въоръженията и военната техника, до сътрудничеството между двете правителства (вярно заедно с министър-председателя – бел. авт.). На този фон удивително е как Групата съставена от трима все още секретари на ЦК, в разрез с ресорите които водят и тяхната компетентност, контролират такъв широк спектър от направления. Прави впечатление и това, че българската страна, чрез Организационния график се опитва да засили функциите на създадената през м. февруари 1964 г. Междуправителствена българо-съветска комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество, във връзка с първото предложение за превръщане на България в съветска република. Следвайки идеята на Основните насоки тя „да се превърне в действителен ръководен щаб за практическо осъществяване на политиката на БКП и КПСС за планомерно развитие на всеобщата интеграция”, българското ръководство се опитва да превърне Комисията от административно-организационен в политико-

---

¹⁴⁷ Пак там, л. 89-91.

ръководен орган. Тоест интеграционният процес да има един съвместен институционализиран орган. За предложенията за усъвършенстване на нейната дейност е натоварено да отговаря цялото ПБ. В Организационния график се съдържа и един пункт, който най-добре разкрива съкровено българско желание чрез политиката на всестранно сближение, България веднага да установи специални и различни отношения със Съветския съюз, дори още преди формалното ѝ превръщане в съветска република. Ако в раздел III на съветския план посветен на икономиката се предвижда съпоставяне на Генералната схема на коопериране на СИБ и единствено определяне на основните насоки за развитие на плановете до 1990 г., то в Организационния график се поставя искането за „Разработване на Генерална схема за коопериране и специализация в областта на материалното производство до 1990 г.“, отделно и само между НРБ и СССР. Под ръководството на ПБ тя трябва да бъде подготвена до ноември 1974 г. и съгласувана със съветските институции до юни 1975 г.!¹⁴⁸

В изпълнение на най-важното съветско искане в цитираната докладната записка на Групата е записано: „За да се сведат до минимум възможните негативни последствия на реакцията от страна на определени империалистически и националистически кръгове относно всестранното сътрудничество и сближаване на НРБ със СССР ще трябва да се разработят и съгласуват със съответните органи на ЦК на КПСС мероприятия за провеждане на политическа и пропагандна дейност в НРБ, СССР и чужбина.“¹⁴⁹ Секретариатът на ЦК на БКП утвърждава и това предложение и възлага на Ал. Лилев разработването и съгласуването на съответните предложения.¹⁵⁰

Изпълнението на създадените под силата на емоциите, но абсолютно максималистично поставени задачи в Организационния график започва да се сблъсква с реалностите на живота. Още в края на лятото членовете на вече четиричленната Комисия при ПБ започват да извършват проверки на

---

¹⁴⁸ Пак там, л. 88-117.

¹⁴⁹ Пак там, л. 120.

¹⁵⁰ Пак там, л. 5.

работата за реализиране на Организационния график. В резултат на тях тя изготвя информация с предложения за решение до Секретариата на ЦК на БКП. Според информацията проверката е показала, че във всички отдели на ЦК, министерства и ведомства е създадена известна организация, изградени са групи, подготвени са редица материали и са започнали предварителни разговори с техните съветски партньори. Същевременно проверката е установила редица слабости не само от организационен, но и от принципен характер. Най-важните от тях са, че много от разработките имат характер на концепции, а не на конкретни спогодби, съвместни планове, протоколи и др. Като цяло разработките не отивали по-далеч от сега предлаганите форми на сътрудничество и те не са съгласувани с плановите органи на двете страни. Отгоре на всичко отбелязват, че „В процеса на съгласуването в Госплана някой от договорените обеми за взаимни доставки на продукцията между министерствата значително се намаляват.” При това в редица случаи не се обръща внимание „на обезпечаването на поеманите от нас задължения към съветската страна”. В материалите на творческите съюзи „липсват достатъчно яснота и единство по отношение на характера, формата и периода от време” и не се предлагани нови форми. Особено остро се критикува, че „в разработените предложения не е намерил практическо решение въпросът за създаването на съвместни предприятия”. Научно-техническото сътрудничество пък се оставало в досегашните форми, а не се върви към „нови по-висши форми на интеграция”, като изграждането на съвместни научни съвети, научноизследователски институти, към развитието на наши институти като филиали на съответните съветски институти (!) и пр. На базата на това се правят два главни извода. Първият е, че повечето от отделите на ЦК на БКП са подценили работата и нямат „пълна яснота относно характера на материалите” и не са спазили сроковете по приетия график. Вторият е, че министерствата, ведомствата и организациите по същество „сведоха разработването на материалите до подготовка на традиционни предложения” и не са търсили помощта на ЦК и неговите отдели. На базата на тези изводи те правят три предложения.

Първото е министерствата, ведомствата и организациите да преустроят своята работа, точно да спазват указанията на графика и техните предложения да имат формата на проекти „които да имат нормативен характер”. Като второ предлагат „отделите на ЦК да вземат бързи мерки за подготовка на своите материали и да повишат изискванията към наблюдаваните от тях институции”. Третото предложение е свързано с искането в ЦК на БКП да се създаде стройна организация. За целта към отдел „Външна политика и международни връзки” (ВПМВ) трябва да се създаде съответно звено, което да осъществява **постоянен контрол** (подч. от авт.) върху работата на всички държавни институции по въпросите на сближаването и осъществяване **непосредствена координация** (подч. от авт.) на дейността на отделите на ЦК на БКП. „Същевременно това звено ще подпомага работата на Комисията на ПБ на ЦК на БКП по тези въпроси.”¹⁵¹

Въз основа на тази информация на свое заседание от 26 септември 1974 г. по точка първа от дневния ред Секретариата взема четири решения. Първите две от тях преповтарят направените препоръки в информацията. С третото решение към отдел „ВПМВ” се създава сектор „СССР” натоварен с предлаганите от Комисията правомощия. Секторът в състав от 7 души „се комплектува от опитни сътрудници” от отдели непосредствено ръководени от членовете на Комисията. Като четвърта точка на решението за ръководител на новия сектор и зам.-завеждащ на отдела е назначен Стоил Кодинов, дотогава зам.-завеждащ отдел „Планово-икономически”.¹⁵² Отново йерархичната и властова структура в най-високите етажи на властта е фактически променена. Тъй като очевидно проблемите продължават, а и новосформираният сектор въпреки решението на Секретариата няма формалните правомощия реално да ги прилага, на 14 декември с.г. Секретариата допълва своето решение от 26 септември със следния текст: „Всички отдели на Централния комитет на партията и централните партийни институти да определят по един свой сътрудник, който непосредствено да отговаря по въпросите на сътрудничеството и

---

¹⁵¹ Пак там, оп. 36, а.е. 4006, л. 5-9.

¹⁵² Пак там, л. 1-3.

сближаването между НРБ и СССР и да осъществява постоянна връзка със сектора „Съветски съюз” при отдел „Външна политика и международни връзки” на ЦК на БКП”¹⁵³.

По време на посещението си през м. октомври в Москва, в речта си на 17 октомври пред съветското ръководство и Л. Брежнев, явно като отражение на направените му внушения Т. Живков вписва българо-съветското сближение в нов контекст. Първо той цитира реч на Л. Брежнев, според която предимствата на комунистическия строй ще се разгърнат „толкова по-пълно, колкото по широко и по-дълбоко бъде всестранното сътрудничество между социалистическите държави, колкото по-здрава е тяхната сплотеност”. Оттук той логично извежда, че процесът на всестранно сътрудничество между България и СССР „е най-тясно свързан с развитието и задълбочаването на икономическата интеграция между страните-членки на СИВ, с реализирането на Комплексната програма и на решенията на XXVIII сесия на СИВ”¹⁵⁴.

Междувременно работата по изготвянето на предложенията предвидени в Организационния график навлиза в решителната си фаза. Все по-ясно се очертават и проблемите с които се сблъсква идеята за интеграция. През м. февруари 1975 г. зам.-председателят на МС и председател на Комисията за икономическо и научно-техническо сътрудничество Тано Цолов и зам.-председателят на МС и председател на Държавния комитет за планиране, и постоянен представител на НРБ в СИВ Иван Илиев изготвят подробна информация за хода на подготовката на интеграционните мероприятия със СССР в областта на икономиката. От нея разбираме, че от предвидените за разработване 56 интеграционни мероприятия в МС вече са внесени 49 предложения. След като набелязват различни области и сфери в които са възникнали проблеми се отбелязва: „Болшинството случаи нашата страна проявяваше инициатива за връчването на проектите и насрочване на срещи за тяхното обсъждане.” В документът се обръща внимание, че прякото производствено сътрудничество не се

---

¹⁵³ Пак там, а.е. 4187, л. 1.

¹⁵⁴ Българо-съветски отношения 1971-1976... 395, 397.

развива интензивно защото не са решени въпросите за контрактните цени, различията в системите на заплащане на труда, общественото осигуряване, данъчното облагане, националните правни норми и валутно-финансови въпроси.¹⁵⁵ След като се разглеждат поредицата от вече съгласувани документи се изтъкват и двете най-сериозни трудности с които се сблъсква българската страна при подготовката на съвместните документи. Отбелязват се сериозни трудности по въпроса на съвместното планиране, тъй като „се проявява известно колебание в някои съветски другари, поради което все още не може да се стигне до приложението на тази форма на сътрудничество”. Като втори сериозен проблем се отбелязва: „Въпреки големият ентузиазъм в началото от много съветски ведомства по отношение създаването на съвместни предприятия в последно време се чувства известна резервираност.” Най-сериозният проблем, обаче е очевидното нежелание от съветска страна за по-нататъшно усъвършенстване и унифициране на механизмите на управление на интеграционния процес. В стремежа си да реализират приетата от Юлския пленум постановка в Основните насоки за усъвършенстване функциите и ролята на Междуправителствената българо-съветската комисия, „по наша инициатива през м. ноември 1974 г. бяха поканени у нас отговорни съветски другари”. Под български натиск и на последната XVI сесия на Комисията (23-26.XII.1974 г.) отново е разискван този въпрос. „Прието беше решение главната насока в дейността на Комисията да бъде организацията, съдействието и контролът върху изпълнението на задачите” поставени от Централните комитети и Министерски съвети на двете страни, в областта на своите компетенции. За тази цел трябва да бъдат разработени конкретни предложения.¹⁵⁶ На 13 февруари 1975 г. МС приема информацията и одобрява предложените решения.¹⁵⁷

Според подробни справки на наблюдаваните от отдел „Административен” на ЦК на БКП държавни институции скрупулъозно са

---

¹⁵⁵ ЦДА, ф. 136, оп. 61, а.е. 322, л. 3-13.

¹⁵⁶ Пак там, л. 15-16.

¹⁵⁷ Пак там, л. 18-19.

изброени подписаните съвместни документи в изпълнение на задачите поставени в Плана и Организационния график. Прави впечатление, че не се подписват подготвените документи между Комитета за държавен и народен контрол и Комитетът за народен контрол на Съветския съюз, защото от съветска страна смятат, че „не е необходимо да подписват специални документи, тъй като няма никакви пречки за тяхното реализиране”. Това тяхно становище било съгласувано с ЦК на КПСС. Не са подписани и проектите за сътрудничество между Народното събрание и Държавния съвет на НРБ с Върховния съвет и Президиума на Върховния съвет на СССР. Според информацията Председателството на Държавния съвет „намира, че засега не е наложително тяхното подписване”.¹⁵⁸ Разбира се всички съветски партийни и държавни органи са въввлечени в този процес. Например само през 1975 г. ПБ и Секретариата на ЦК на КПСС са обсъдили над 120 материали по съветско-българските отношения.¹⁵⁹

Ако трябва общо да характеризираме огромното количество от договори, споразумения, спогодби и т.н., тоест все документи, които имат задачата да изградят юридическата основа на всестранното сближение те имат няколко общи черти. В техните заглавия неизменно присъства официалната формулировка „за по-нататъшното развитие на всестранното сътрудничество и сближаване” между съответните български и съветски институции. По този начин фактически се огласява, че те са част от една помасщабна политическа стратегия. По-голямата част от тях, обаче се публикуват и поради това в техните текстове се упоменават единствено тези двустранни и многостранни юридически актове в кръга на материята, която регламентират, но не и партийните решения, които фактически са основата за тяхното изготвяне – Юлския и Октомврийски пленум на ЦК на БКП от 1973 г. и Писмото на ЦК на КПСС от 17 септември 1973 г. Не се цитират и изготвените и приети от партийните органи през 1974 г. План и Организационен график. Навсякъде в текстовете на публикуваните документи всестранното сближение се представя в контекста и изрично се

---

¹⁵⁸ Пак там, ф. 1 б, оп. 50, а.е. 25, л. 1-8.

¹⁵⁹ Пак там, оп. 69, а.е. 475, л. 7.

вписва като част от закономерните процеси на интеграция и сплотяване около Съветския съюз на социалистическия лагер и по-специално на Варшавския договор и Комплексната програма на СИВ.

На 7 февруари 1976 г. на свое заседание Секретариата на ЦК на БКП взима едно необичайно дълго решение, което е рекапитулация на изпълнението на първия етап предвиден в съвместния План. Непосредствено преди провеждането на партийните конгреси и като подготовка за изпълнението на втория етап (1976-1980 г.) се отчита, че всички подписани съвместни документи са „в духа на Юлския и Октомврийски пленуми на ЦК на БКП от 1973 г. и Съвместния план”. По този начин са „създадени предпоставки за разгърната и целенасочена практическа дейност през годините на седмата петилетка, за осъществяване на втория етап на програмата”. Осъществяването през първия етап новаторски практики на сътрудничество „са пример за другите братски страни”. След това са посочени заслугите на всички участвали при реализирането на този процес, естествено на първо място са славословията по отношение ролята на Л. Брежнев и Т. Живков. На второ място е открито ролята на вездесъщата Група на ПБ ръководена от Т. Живков, която редовно е обсъждала хода на работата и е вземала необходимите решения! По-нататък се изтъкнати заслугите на секретарите на ЦК, МС и отделите на ЦК на БКП. Необичайно едва накрая в три стегнати изречения е отбелязана заслугата на отделите на ЦК на КПСС, съветските министерства, ведомства и организации. Набелязаната главна задача е да се осигури изпълнението на подписаните договорености и да се подготвят условията за изпълнение на следващия етап предвиден в съвместния План. Във връзка с това Секретариата взима решение в четири точки. Освен засилване на вътрешния контрол по изпълнението на договореностите се нарежда министерствата и ведомствата веднъж в годината да провеждат съвместни обсъждания с реципрочните си съветски органи. МС също ежегодно трябва да разглежда подписаните документи и да информира ЦК на БКП за резултатите. Отделите на ЦК на БКП трябва да засилят контрола над наблюдаваните от тях държавни

институции и „активизират своите преки връзки с отделите на ЦК на КПСС”. На Окръжните комитети на БКП се нарежда да засилят непосредствения контрол върху работата на предприятията и „особено по износа за СССР”. На всички партийни, държавни, стопански и др. органи и организации им е вменено задължението, освен изпълнението на подписаните споразумения, да „разработват мероприятия, осигуряващи реализирането на **третия етап** (1980-1990 г. подч. и бел. авт.) от програмата за сближаване между двете страни”. Втора точка на решението е посветена на една от основните болки на българското ръководство - подобряване организацията на интеграционния процес, чрез повишаване ролята на Междуправителствената комисия. Предлага се комисията да заседава два пъти годишно и да разработва конкретни предложения за задълбочаване на интеграцията. В този раздел се решава да се повиши ролята на българското посолство в СССР. С точка трета се решава ръководения от К. Теллалов отдел „ВПМВ” в двумесечен срок да предложи решение за неприключилите въпроси. В последното четвърто решение се възлага на членовете на Групата Г. Филипов и Ал. Лилов да проведат среща с ръководителите на институциите в техните ресори.¹⁶⁰

Поредният XXV конгрес на КПСС се провежда от 24 февруари до 5 март 1976 г. От пространния, прочетен на две заседания Отчетен доклад на Л. Брежнев вее сухота и липса на каквито и да е идеи за бъдещето. Ако има нещо ново то е в преподредеността на приоритетите на съветската политика. Първото за което говори Л. Брежнев е по-нататъшното укрепване на дружбата и сътрудничеството със социалистическите страни. Като изтъква, че това е абсолютен и траен приоритет в съветската външна политика, той потвърждава постоянния подем на социалистическите страни и тяхното „уверено, постъпателно движение към развито социалистическо общество, към комунизма”. „Заедно с разцвета на всяка социалистическа нация, укрепване суверенитета на социалистическите държави все по-тесни стават техните взаимовръзки, възникват все повече елементи на общност в тяхната

---

¹⁶⁰ Пак там, а.е. 109, л. 1-9.

политика, икономика, социален живот, развива се постепенно изравняване нивото на развитие. Този процес на постепенно сближение на страните на социализма, напълно определено се проявява сега като закономерност.” Явно като критика към противниците на този курс той подчертава, че много зависи от политиката на управляващите партии „от тяхната способност да запазят единството, да се борят против затвореността и националната обособеност, като отчитат общите интернационални задачи, да действат съвместно в името на решаването на тези задачи”. Разбира се по-нататък говори в позитивен тон за ролята на Варшавския договор, СИВ и неговата Комплексна програма от 1971 г. В целия този раздел България е спомената само един път при изброяването на социалистическите страни.¹⁶¹ Вторият раздел на доклада, посветен на икономическата политика, за разлика от дотогавашната традиция почти не се цитират конкретни цифри, се предлага и разбира се, се приема един документ имащ претенциите да очертава стопанска стратегия – „Основни направления на развитие на народното стопанство на СССР за 1976-1980 г.” В доклада на няколко пъти се споменава, че резултатите от тази петилетка ще бъдат доразвити през следващия етап, достигащ до 1990 г.¹⁶² На този конгрес Л. Брежнев скъсва с един от последните постулати наследени от Н. Хрущов. Съветският съюз отново, както по времето на Сталин се самообявява за водеща страна и модел в строителството на комунизма. Ако останалите социалистически страни строят развито социалистическо общество, то на конгреса, както и в приетата през следващата година Конституция на СССР се посочва, че Съветският съюз го е построил. Затова третият раздел на доклада е посветен на дейността на партията в условията на развития (зрял) социализъм. В края на своя доклад се връща към една своя любима тема, която трябва да илюстрира успехите, възхода и стабилността на съветското общество. Тезата от XXIV конгрес за възникването на новата историческа общност в лицето на съветския народ сега се допълва с идеята за възникването на

---

¹⁶¹ XXIV съезд Коммунистической партии Советского союза. 24 февраля – 5 марта 1976 года. Стенографический отчет. Т. I. М., 1976. 28-34.

¹⁶² Пак там, 58-86.

новия човек – строител на комунизма. В резултат на шейсетгодишния период се е появил съветският човек, „който, бъдейки горещ патриот, е бил и всякога ще бъде последователен интернационалист”.¹⁶³ Тези конгресни решения дават нов тласък на започналите още от началото на 70-те години теоретични разработки възхваляващи политиката на КПСС по националния въпрос и международните взаимоотношения.¹⁶⁴

Под девиза „Два конгреса – една цел” от 29 март до 2 април 1976 г. се провежда поредния XI конгрес на БКП. Конгресът формално има за цел на отчете изпълнението през първите пет години на програмата на партията за изграждане на развито социалистическо общество приета на X конгрес. На практика обаче в нея стриктно се следват повеите и задачите поставени от Л. Брежнев през конгреса на КПСС. Втората му задача е да официализира и издигне в ранг на официална партийна и държавна политика курса на всестранно сближение със СССР, приет на Юлския и Октомврийски пленуми на ЦК на БКП. Ето защо многократно в Отчетния доклад изнесен от Т. Живков, позовавайки се на споменатите пленуми, като най-важна и приоритетна стратегическа задача се изтъква именно всестранното сближение в контекста на засилване интеграцията между социалистическите страни. Отново от конгресната трибуна се декларира, че няма друг път за изграждане на развито социалистическо общество, а след това и на комунизма в България освен заедно „в условията на най-тясно всестранно

---

¹⁶³ Пак там, 97-113.

¹⁶⁴ Вж. например: Куличенко, М. Национальные отношения в СССР и тенденции их развития. М. 1972; Многонациональное Советское государство. М., 1972; Национальные отношения и государство в современный период. М., 1972; Рогачев, П., Метелица, Л. Национальные отношения в условиях развитого социализма. М., 1973; Цамерян, П. Теоретические проблемы образования и развития советского многонационального государства. М., 1973; Свердлин, М. Советский народ – новая историческая общность людей. М., 1973; Ленинизм и национальный вопрос в современных условиях. М., 1974; Грошев, И., Чеченкина, О. Критика буржуазной фальсификации национальной политики КПСС. М., 1974; Глезерман, Г. Классы и нации. М., 1974; Советский народ – новая историческая общность людей. Становление и развитие. М., 1975; Доронченков, А. Интернациональное и национальное в мировой социалистической системе. Киев, 1975; Аношкин, И. Интернационализм внутренней политики КПСС. Из теоретического наследия В. И. Ленин. М., 1975; Новая историческая общность людей: сущность, формирование, развитие. М., 1976; Куличенко, М. Укрепление интернационального единства советского общества. Киев, 1976; Баграмов, Э. Ленинская национальная политика: достижения и перспективы. М., 1977; Горовский, Ф. Советский народ как интернациональная общность. Киев, 1982 и много други.

сътрудничество с партията на Ленин, в условията на все по-пълно, все по-органично сближаване...” със СССР.¹⁶⁵ Особен интерес за разглежданата от нас тема има последният, пети раздел от доклада, посветен на задачите на партията за построяване на развито социалистическо общество и на подготовката за преход към комунизма. Сроковете които той набелязва до 1980 г., а в перспективи и до 1990 г. напълно съвпадат с етапите предвидени в Плана от 1974 г. Като основен проблем е посочено изграждането на материално-техническата база на социалистическото общество. Неговото решаване разбира се следва съветската рецепта – приемането от конгреса на „Основни насоки за общественно-икономическото развитие на НР България през седмата петилетка (1976-1980 г.)”. Той освен, че повтаря заглавието на съветския прототип, от своя страна е част от първия съгласуван план за многостранни интеграционни мероприятия за същия период разработен в изпълнение на Комплексната програма на СИБ.¹⁶⁶ Като втора задача, както и в доклада на Л. Брежнев, е изграждането на новата социалистическа личност. На практика, обаче в тази част от раздела се говори за отношението на социалистическата личност към собствеността. В перспектива е посочено сближаването и сливането на държавната и кооперативна собственост в „единна социалистическа собственост, за да прерасне впоследствие постепенно в комунистическа”. Същината на изказването е, че само социалистическа собственост в тези й две форми (но не и личната!) е „свещена и неприкосновена”. „Четвъртият проблем, на който партията ще отдава нарастващо внимание, са разширяването и задълбочаването на интеграцията ни с братските социалистически страни, последователно прилагане на курса за всестранното сближаване на Народна република България със Съюза на съветските социалистически републики.”¹⁶⁷

Като последен пети проблем Т. Живков подробно разглежда „класово-партийното, патриотичното и интернационалистическото възпитание на народа и младежта”. Напълно в духа на водещите съветски

---

¹⁶⁵ Единадесети конгрес на Българската комунистическа партия. 29 март – 2 април 1976 г. стенографски протокол. С., 1976. 34.

¹⁶⁶ Пак там, 599-656.

¹⁶⁷ Пак там, 89-96.

разработки Т. Живков изсипва пред конгреса зашеметяваща поредица от полети на своята теоретична мисъл и словесни бисери. Обективните процеси, които се извършват в живота на страната и световната социалистическа общност са довели до качествени изменение в съзнанието, в съдържанието на патриотизма и на интернационализма. „Днес нашият патриотизъм вече не е просто любов пред Родината, а любов пред *социалистическата* Родина, към социалистическа България, т.е. – *социалистически патриотизъм*, в който органически се съдържат и комунистическата идейност, и произтичащият от нея интернационализъм.” Според Т. Живков интернационализмът „също претърпя и търпи качествени изменения”. С възникването на революционното работническо движение той е станал класов, а с образуването на СССР включва в себе си братската солидарност с него. Със създаването на световната социалистическа система възниква и социалистическият интернационализъм. Именно в тази общност „започна процес на постепенно взаимопроникване и срастване на социалистическия патриотизъм и социалистическия интернационализъм”. „Този процес най-ярко се проявява в отношението към Съветския съюз – историческото ядро, около което кристализира социалистическата общност. В сферата на българо-съветските взаимоотношения ние вече можем определено да говорим за *качествено ново патриотично и интернационално съзнание на българския народ, за възникване и утвърждаване на нов тип патриотизъм, при който любовта към България и любовта към Съветския съюз взаимно се допълват и обогатяват и все повече се сливат в едно чувство, в единно съзнание.* (Продължителни ръкопляскания).”¹⁶⁸

Откровеното национално предателство и безумността на този комунистически фундаментализъм звучат слава богу в днешния ден абсурдно. Искаме да припомним на нашите читатели, особено на младите, че решенията на партийните конгреси **имат задължителна сила** за всички

---

¹⁶⁸ Пак там, 97-98.

комунисти, партийни органи и за целия държавен апарат, включително и за репресивния.

Веднага след партийните конгреси се активизира работата по реализирането на втория етап очертан в Плана от 1974 г. На 14 май 1976 г. в ЦК на КПСС се провеждат разговори за съгласуване порядъка за по-нататъшната работа по реализирането му между натоварените за осъществяването на връзките между двата Централни комитета, зам.-завеждащите международните отдели. На срещата присъства и завеждащият сектор „България”, както и технически сътрудници. В резултат на преговорите, по българско предложение, се постигат няколко договорености. Прието е да се повдигне равнището на междупартийните консултации и в тях да се включат и представители на останалите отдели на Централните комитети. Като част от общия български стремеж да се повдигне нивото, централизира и институционализира процесът на интеграция отново е поставен въпросът за ролята на Междуправителствената комисия с настояване да се изгради постоянен апарат към съветската част. От съветска страна е прието самата идея да се постави за разискване. Съветската страна приема да се изградят целеви групи за решаване на конкретни проблеми. По настояването от българска страна за ускорено съставяне на „Генерална схема за коопериране и специализация в материалното производство до 1990 г.”, съветските представители категорично го обвързват с работата по дългосрочните целеви програми в рамките на СИВ. Поради тази причина на българските представители им става ясно, че непременно ще има закъснение, „а ние не можем да си позволим ново закъснение”. На няколко пъти от съветска страна е подчертано да не измисляме нови форми, а да се придържаме към утвърдените. На срещата е договорено, че формулирането на основни насоки за реализиране на третия етап на плана ще бъде осъществено от съвместна работна група при двата отдела. Тя трябва да изготви също така съвместен доклад съдържащ списък на проблемите за разработване. Според съветската страна трябва да се имат предвид следните проблеми:

„Обобщаване опита на сближаването, обвързването на нашето двустранно с многостранното сътрудничество, изравняването на равнищата на развитие на социалистическите страни, координация на действията ни спрямо несоциалистическите страни.“¹⁶⁹ В резултат на представената информация на 2 юни 1976 г. Секретариатът на ЦК на БКП взема съответните решения. След като одобрява дейността на делегацията постановява: „Съгласуваните мероприятия да станат неразделна част от Организационния график на Секретариата на ЦК на БКП.“ Второто решение е „Всички планови и извънпланови контакти между отделите на ЦК на БКП и ЦК на КПСС да се използват за обсъждане и на изпълнението на мероприятията за всестранно сътрудничество и сближаване.“ С третото задължава отдел „ВПМВ“ да внесе в Групата на ПБ предложения за състава на българската част на смесената група за разработването на проблемите след 1980 г. В решението се задължава същият отдел до 15 юли 1976 г. „да съгласува с Отдела на ЦК на КПСС основните проблеми, които ще бъдат разработени“.¹⁷⁰

Именно работата на тази смесена група показва несъстоятелността на избрания подход за постигане на целите поставени в Плана. Става ясно, че партийни апаратчици на толкова ниско ниво, нито могат да формулират, а още по-малко могат да вземат решения по въпроси засягащи всички страни от държавно-политическия живот на своите държави, както и управлението и използването на колосални ресурси. А в самия си замисъл идеята за сближението, която е същината на Плана е стратегическа политическа цел, която е формулирана на най-високо ниво и следователно може да бъде ръководена и реализирана само с политическа воля на партийните и държавни ръководители.

Нов тласък, но и нова насока за развитие на явно сблъскващият се с нарастващи проблеми и постепенно замиращ процес на всестранно сътрудничество и сближаване между България и СССР се дава с посещението в Москва от 30 май до 4 юни 1977 г. на партийно-правителствена делегация водена от Т. Живков. Формален повод за неговото

---

¹⁶⁹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 69, а.е. 475, л. 2-8.

¹⁷⁰ Пак там, л. 1.

посещение е награждаването му с всички най-високи съветски отличия: „Герой на Съветския съюз”, връчване на орден „Ленин” и медал „Златна звезда”.¹⁷¹ На тази среща двамата ръководители намират и договарят нови пътища и форми за реализиране на политически договореното фактическото включване на България в Съветския съюз. Възползвайки се от създадената благоприятна атмосфера по време на разговорите му с Л. Брежнев, Т. Живков успява да лансира отбелязаната с Плана и много амбициозно интерпретираната в Организационния график българска идея за изработване на „Генерална схема за специализация и коопериране в областта на материалното производство между Народна република България и Съюза на съветските социалистически републики до 1990 г.”* Тя, както заявява по-късно Т. Живков е: „Замислена като нова форма и нов етап в развитието на българо-съветското сътрудничество и неговото планомерно управление, Генералната схема трябваше да даде решение както на кардиналните проблеми на сътрудничеството, така и на редица въпроси, свързани с усъвършенстването структурата на нашата икономика, с повишаването на нейната ефективност и подобряване на платежните ни баланси. Генералната схема трябваше да послужи като конкретна основа за по-нататъшното задълбочаване усъвършенстване координацията на плановете.”¹⁷² На тази среща се разработват и принципите върху които ще бъде изготвена Генералната схема. Основната цел е повишаване на икономическата ефективност чрез засилване концентрацията на производството, задълбочаване специализацията и кооперирането, оптимизиране натовареността на производствените мощности и провеждането на съвместна изследователска и конструкторска работа, както и създаването на съвместни стопански организации и съвместно използване на трудовите ресурси, съчетано с разширяване и усъвършенстване структурата на взаимния обмен. В публикуваното необичайно пространно комюнике

---

¹⁷¹ Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества 1944-1980. Киев, 1981. 155-156.

* Поради дългото наименование на документа, оттук нататък в текста ще се използва съкратеното название Генерална схема.

¹⁷² ЦДА, ф. 1 б, оп. 66, а.е. 1345, л. 33.

изрично се подчертава, че „цялата тази дейност ще се провежда при максимално съобразяване с интересите на по-нататъшното усъвършенстване на международното социалистическо разделение на труда, включително в рамките на дългосрочните целеви програми за икономическо сътрудничество” на СИВ. За значението на Комюникето може да съдим от факта, че той е изведен за водещ, ключов и най-подробен материал на в. „Правда”, а след това непрекъснато ще бъде цитирано по форуми и в партийни документи. Каква е причината? Всъщност под формата на двустранно комюнике са изложени всички актуални проблеми и аспекти на социалистическата интеграция. Типично за брежневата епоха над половината от изложението е посветено на проблеми на международното положение, към което естествено България има крайно периферно отношение. В него българското желание за превръщането на България в съветска република и произтичащите от това по-специални отношения са крайно мъгляво, ако не и смешно изложени. В Комюникето се заявява, че при прегледа на плановата дейност „страните установили, че техните планови органи разработват Генерална схема за специализация и коопериране до 1990 г.” и дори, че се проучва „въпроса за създаване на представителства съответно в Москва и София”. Веднага след това се подчертава, че на това се гледа, като на „принос в укрепването на СИВ и усъвършенстването на неговите дейности за осъществяване Комплексната програма за социалистическа и икономическа интеграция”. Самият принципен курс за по-нататъшно сближаване на СССР и НРБ, на съветския и българския народи се определя като „закономерност в отношенията на братските социалистически държави, протичащ при запазване на държавния суверенитет и пълната самостоятелност на националните икономически комплекси”.¹⁷³ На срещата в Москва се договаря и механизмът за подготовка за изготвяне на Генералната схема. Тя трябва да бъде изготвена от междуправителствени делегации начело със зам.-председателите на

---

¹⁷³ Правда, бр. 157 от 6 юни 1977 г.

Министерските съвети Н. Байбаков, който е и председател на Госплан на СССР и реципрочно заемащият същия пост Тано Цолов.¹⁷⁴

Очевидно, че Генералната схема дава нова насока на българо-съветското сближаване. Без да противоречи на основните цели на Плана тя има далеч по-конкретни задачи, като засили интеграцията в областта на най-важната, но и създаваща най-много проблеми стопанска сфера. Принципно различен е и подходът при съставянето на този нов стратегически документ. На мястото на очевидно неефикасния, децентрализиран начин, насочван и организиран от чиновниците в партийните апарати сега реализацията се вменява като първостепенна политико-икономическа задача на двете правителствата. Следвайки утвърдената практика и подход за реализиране на социалистическата интеграция в рамките на СИВ пряката отговорност за изработването на документа се поема от планиращите органи – Госплан на СССР и Комитетът за планиране на България. По този начин съветското ръководство вписва българското желание за сливане в общите процеси и международни договорености на цялостната социалистическа интеграция. Така то си гарантира, че постигнатите специфични договореност между България и СССР няма да предизвикат негативни реакции в останалите страни-членки на СИВ и Варшавския договор, няма да излизат и нарушават общите тенденции на това сътрудничество, а при успеха на експеримента биха служили и като пример за останалите социалистически страни. Тази концепция ясно е изложена, както в цитираното по-горе комюнике, така и изрично подчертана в произнесената реч на Л. Брежнев в началото на съветско-българските преговори. Той заявява: „Много е добре, че ние се захемме с разработка на Генерална схема за специализация и коопериране на нашите страни за периода до 1990 г. **Този наш първи опит** (подч. от авт.) за дългосрочно планиране на икономическите взаимовръзки, несъмнено ще пренесе голяма полза.” Но веднага подчертава, че българо-съветското сътрудничество „ние разглеждаме като неотменима част от тези истински братски, истински интернационални отношения, които здраво се утвърдиха

---

¹⁷⁴ ЦДА, ф. 1 б, оп. 66, а.е. 1345, л. 32-33.

във великото съдружество на социалистическите държави”.¹⁷⁵ Все пак, макар и не ясно афиширано Т. Живков с основание може да се гордее с това, че по време на преговорите с Л. Брежнев налага своята последователно следвана теза, че процесът е политико-икономически и следователно трябва да се води и управлява централно и на най-високо ниво. Всички планирани мерки вече се съгласуват с плановите органи на двете страни, които в съвместни заседания трябва да изготвят Генералната схема като съвместен документ. Така най-сетне съветското ръководство се съгласява да институционализира процеса на сближението и то на най-високо ниво, тъй като плановите комитети се ръководят от номенклатура подчинена на Политбюрата на двете партии и техните партийни ръководители.

Резултатите от посещението карат управляващите в София да изпаднат в еуфория. Веднага след завръщането на делегации – на 6 юни 1977 г., ПБ се свиква на заседание по спешност. Съветските награди за Т. Живков и новият тласък, който получава лелеяната мечта за превръщане на България в съветска република, водят до това възхвалите към личните заслуги на Т. Живков далеч да надскочат рамките на приличието. Със свое решение възлагат на Секретариата „да подготви и внесе в Политбюро за утвърждаване мероприятия за по-нататъшното сближаване между НРБ със Съветския съюз в духа на договореностите постигнати по време на посещението”. Препоръчва на МС да утвърди разгърнати мероприятия за провеждане на решенията, утвърждава Т. Цолов за ръководител на българската делегация и възлага на Гриша Филипов по линия на ЦК на БКП да координира работата на българските институции. За да се подчертае историческото значение на срещата в Москва ПБ решава още на 9 юни в зала „Универсиада” да се проведе тържествено съвместно заседание на ЦК на БКП, Народното събрание, Държавния съвет, МС, УС на БЗНС и всички по-важни обществени организации, на която Т. Живков да изнесе доклад за посещението. На събранието трябва да се приеме декларация и приветствена телеграма до съветските ръководни органи. Решено е това заседание

---

¹⁷⁵ Правда, бр. 151 от 31 май 1977 г.

директно да се предава по телевизията и радиото. Същият ден ЦК на БКП трябва да даде прием в резиденция „Бояна” по случай награждаването на Т. Живков със званието „Герой на Съветския съюз”. Задължават издателството на БКП да издаде сборник с подписаните документи, речите и изказванията по време на посещението, както и материалите от планираното тържествено заседание в зала „Универсиада”. ПБ нарежда на Българската кинематография да подготви пълнометражен филм за посещението.¹⁷⁶

Еуфорията е предизвикана от ясно декларираното съветско желание за създаването на специфични българо-съветски отношения, които макар и неафиширано ще доведат до превръщането на България в съветска република. Чрез Генералната схема, предвидена в разгледаните по-горе План и Организационен график от 1974 г. най-сетне се започва конкретна работа за реализиране на тази политика, при това в базисната според комунистическата идеология икономическа област. Изработването на този документ обаче се натъква на неочаквани проблеми и Генералната схема е окончателно подписана едва на 15 септември 1979 г. Поради ключовото значение на този документ той е обект на изследване в най-новата българска икономическа литература, но тя като цяло го разглежда откъснато от цялостния, многоаспектен и идеологически мотивиран процес от превръщането на България в съветска република.¹⁷⁷

За да се разберат процесите и проблемите на които се натъква като че ли безпроблемно договореното превръщане на България в съветска република, трябва да бъдат отчетени редица събития и фактори, които оказват влияние върху всестраниното сближение. Първото което не трябва да се забравя е, че това е времето на герантокрацията в съветското ръководство, когато начело на старците от съветското Политбюро седи един славословен и награждаван Л. Брежнев, „който след инсулта през 1976 г.

---

¹⁷⁶ Пак там, а.е. 762, л. 2-7.

¹⁷⁷ Напр.: Иванов, М., Реформаторство без реформи. Политическата икономия на българския комунизъм 1963-1989 г. С., 2008. 272-291; Христов, Хр. Христов, Хр. Тайните фалити на комунизма... 260-272; Вачков, Даниел Иванов, Мартин. Българският външен дълг 1944-1989 г. Банкрутът на комунистическата икономика. С., 2008. 174-190.

загубва доста и от без това скромните си умствени способности”.¹⁷⁸ Това позволява ястребите в Политбюро окончателно да заемат доминиращи позиции, което довежда до нарастване на съветската агресивност, кулминацията на съветското ангажиране с марксистки и псевдомарксистки режими по света, а в резултата на това и до стопиране на курса на разведряване. Самият Брежнев все повече загърбва прагматизма и се връща към овладените на млади години догматични ленинско-коминтерновски постановки за комунизма като неизбежно бъдеще на цялото човечество, които като мантра повтаря на всички форуми.¹⁷⁹ Това довежда до прякото ангажиране на Съветския съюз с подкрепа на промарксистките режими в Ангола, Мозамбик и Етиопия в Африка, на Никарагуа в Латинска Америка, както и подкрепа на Виетнам за инвазията му в Камбоджа. Кулминацията на тази политика е дестабилизацията на Афганистан и директното въвличане на СССР в блатото на една безперспективна война през 1979 г. В резултата на тази силова политика на Запад нараства скептицизмът към политиката на разведряване и на свой ред втвърдяване на политиката към Съветския съюз и страните от съветския блок като цяло. През 1979 г. е подписан договорът САЛТ 2 за ограничаване на стратегическото въоръжение между СССР и САЩ, но той не е ратифициран от Американския конгрес. Започва нов кръг от надпреварата във въоръжаването и разработването на нови технологии, които изискват колосални инвестиции. Тази битка бе загубена от СССР. Не случайно по-голяма част от авторите изтъкват, че неможещата да се реформира съветска система тръгва към залез. Втвърдяването на политиката на САЩ към Съветския съюз, както и масовото разочарование от разведряването довеждат на политическата сцена безкомпромисния Роналд Рейгън.

---

¹⁷⁸ Волкогионов, Д. Седемте вождове. С., 1999. 379

¹⁷⁹ Напр.: В доклада му по повод 60 години от Великата Октомврийска революция той многократно повтаря тези постановки и с претенции за известна степен на оригиналност, че революцията е открила пътя „към създаване на Земята на новия тип цивилизация”.// Брежнев, Л. И. Актуальные вопросы идеологической работы КПСС. Том 2. Москва, 1978. 389

Вторият кръг от фактори, които повлияват на всестранното сближение, като прелюдия на пълното сливане са от финансово-икономически характер. В резултат на разгледаната по-горе петролна криза от 1973-1974 г., довела до рязък скок на цените на този стратегически продукт, развитите западни страни свиват рязко своето производство, а натрупаните петродолари се предлагат като евтини кредити. Свиването на общия търговски обмен със западните икономики (засягащ и България) довежда до глад за западна валута. За да продължи икономическият растеж всички източно-европейски страни започват да взимат огромни и както изглежда евтини заеми. Задържалите се високи цени на петрола и ниската ефективност на извършените инвестиции не довежда до увеличаване на износния потенциал на социалистическите страни. Същевременно се стига до перманентни стокови и продоволствени кризи. Нарастващата външна задлъжнялост при все по-трудно обслужване на външния дълг рязко снижават желанието на западните банки да отпускат нови кредитни линии. Започва източноевропейската дългова криза. Кризата започва през 1975-1976 г. в най-слабата икономика – българската. Тя постепенно се прехвърля в Унгария (1977 г.), в ГДР и Полша (1979 г.) и накрая в Румъния (1980-81 г.). Това води до опит всеки да се спасява сам и засилва деинтеграционните процеси в СИВ. Макар, Съветският съюз като основен суровинен износител да е облагодетелстван от международната конюнктура, той започва да изпитва нарастващи трудности поради пълния застои и отказ от управленски и стопански реформи, както и от нарасналите инвестиции във военния сектор и лавинообразно нарастващите разходи за неговите нови глобални амбиции. Това в края на краищата ще доведе до фалита на доктрината „съветски дългов чадър”.¹⁸⁰

Преди за започнем конкретното разглеждане на проблемите при изработването на Генералната схема, трябва да направим един принципен коментар, чрез който да се опитаме да разкрием целите и задачите които се поставят и опитват да се решат чрез нея. Както писахме по-горе голяма част

---

¹⁸⁰ Вачков, Даниел Иванов, Мартин. Българският външен дълг 1944-1989 г. ... 174-176

от фактологията свързана с икономическите измерения на проблема е вече разгледана в литературата. Поради това не е необходимо в настоящето изложение да навлизаме в конкретиката и детайлите на чисто икономическите аспекти. С оглед на разглежданата от нас тематика ще акцентираме преди всичко на основното в разглеждания процес – Генералната схема като **политико-икономически документ**. Предвиждан и третиран като ключова част от процеса на всестранното сближение, т.е. превръщането на България в съветска република. Това е още по-необходимо тъй като в съществуващата сега литература авторите преди всичко акцентират на икономическите измерения, почти не говорят за самата Генерална схема и поради тази причина игнорират дълбоките политически цели на документа, основаващите се на Основните насоки, Плана, Организационния график и Комюникето. Конкретиката на икономическите анализи до голяма степен подменят същината и целта на водените разговори. Още повече, че те са изключително насочени и отразяват българската гледна точка и игнорират водещите съветски мотиви. Истинската причина за това е, че те напълно загърбват **фундаменталната идеологическа основа**, която е пропила цитираните по-горе документи и е изобщо основата за воденето на тази политика. Впрочем от тази принципна слабост страдат повечето, дори написани от некомунистически позиции исторически изследвания, плод на непознаване или игнориране значението на идеологията за всички сфери и аспекти на общественото и държавно управление. Поради тази причина деидеологизираното позитивистко разглеждане на съветско-българските отношения създава впечатление за държавно отговорно дори патриотично поведение на българските комунисти, което е в разрез с крайните цели на този процес – загубата на българския държавен и национален суверенитет. Пренебрегването на идеологията, включително личната дълбока убеденост и привързаност и на Хрущов, и на Брежнев към безалтернативното комунистическо бъдеще на човечеството, групирани в една единствена държава – Световния съюз на съветските социалистически републики, пречи да се обясни и разбере защо

те са толкова лично ангажирани и са двигатели на този процес. Основното на което ще наблегнем (а то е принцип на съветското поведение) е това, че българското желание за превръщането в съветска република трябва да бъде конкретен модел за останалите социалистически страни и е схващано като правилно движение в посоката на предсказаната от теоретиците на марксизма неизбежна бъдеща форма на устройство на света.

Реалното начало на разработването на така желаната Генерална схема започва с пребиваването в София между 6 и 15 юли 1977 г. не на друг, а лично доверения на Л. Брежнев председател на Госплана на СССР – Н. Байбаков.¹⁸¹

Започналата работа по този най-важен и фундаментален аспект на всестранното сближение се приема като знак за ускоряване дейността във всички останали области. По тази причина на 6 октомври с.г. Секретариатът на ЦК на БКП с нарочно свое решение изпраща в Москва 6 членна делегация начело с Людмила Живкова, в качеството ѝ на председател на Комитета за култура за да проведе разговори, в изпълнение на програмата за по-нататъшното развитие на сътрудничеството и сближението в областта на изкуството и културата. Конкретната цел на посещението е учредяването на смесена междуправителствена българо-съветска комисия за културно сътрудничество.¹⁸² На 22 май 1978 г. по време на дните на българската култура в Москва е подписан и акта на създаване на тази комисия, която има за цел да съдейства за по-нататъшното задълбочаване на сътрудничеството в областта на културата.¹⁸³

Оттук насетне и най-повърхностния поглед на двустранните отношения изненадва със своята интензивност и разнопосочност – от постоянни посещения на партийни деятели от всякакъв ранг в изпълнение на плана за сътрудничество между КПСС и БКП до споразумения и протоколи между министерства (Държавен съвет-Върховен съвет на СССР, Прокуратура, Комитети за народен контрол и др.), обществени организации,

---

¹⁸¹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 66, а.е. 816, л. 15

¹⁸² Пак там, оп. 69, а.е. 2125, л. 1

¹⁸³ Работническо дело, бр. от 23 май 1978 г.

регионални партийни и административни структури, изложби, творчески съюзи, дни на културата и т.н.¹⁸⁴

Още в началото на преговорите по изработването на Генералната схема българската страна обвързва въпроса с отпускане на кредит от Съветския съюз, който да покрие задълженията към западни банки. Очевидно в резултат на хладното отношение на съветската страна, а и за да демонстрира, че взема мерки по този нов за страните от СИВ проблем, през октомври 1977 г. е създадена Валутна комисия ръководена лично от Т. Живков.

След първоначалната проучвателна среща в София от 26 до 29 декември 1977 г. се провежда работна среща на тримата зам.-председатели на МС Тано Цолов, Кирил Зарев и Андрей Луканов с Н. Байбаков и други съветски представители. На тази среща българската делегация формулира четири искания, които трябва да бъдат решени в хода на подготовката и изработването на Генералната схема: отлагане на българските задължения към СССР; отпускане на нови инвестиционни кредити; безвъзмездно получаване на съветски лицензи и увеличаване доставките на съветски нефт. След дълги преговори председателят на Госплан се изказва положително единствено за отлагане на българските задължения и за отпускане на нов кредит с който да се довърши комплектното оборудване за следващата година.

Крайно неудовлетворителните съветски ангажименти, острата финансова криза, както и факта че дотогавашните преговори не стигат до уточняване на „някои кардинални въпроси, решаването на които зависи преди всичко от съветска страна”, кара Т. Живков да изпрати Т. Цолов отново в Москва през м. март 1978 г. Поради принципността и сложността на проблемите, които е изпратен да постави той, освен с Байбаков се среща от 13 до 16 март и с председателя на МС на СССР Ал. Косигин, както и с редица други ръководни дейци. Прави впечатление, че той се опитва да впише по коренно различен начин конкретните български икономически

---

¹⁸⁴ По-подробно вж.: Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничество 1944-1980. Киев, 1981. 156-182

искания. Основното принципно различие с което се сблъсква е сериозното различие за съдържанието, формата и характера на подготвяната Генерална схема. Не случайно първият и най-важен въпрос, който той повдига пред Байбаков е да се потвърдят „принципните постановки по съставянето на Генералната схема с оглед да не се допускат никакви съмнения от когото и да било за същността, обхвата и конкретното съдържание на постигнатата договореност... а да не се разбира, че основната работа ще се извършва с координацията на петгодишните планове”.¹⁸⁵ Да поясним. Българите, желяем чрез Генералната схема да установим специални, директни и различни икономически, но и политически отношения със СССР докато съветската страна вписва процеси в традиционните механизми на координация на СИВ – чрез плановете органи. След това в още пет точки излага вече повдигнатите икономически искания от България. Прави впечатление желанието между България и СССР да има различни контрактни цени на селскостопанската продукция защото само през 1977 г., само от разликата между реалната себестойност и контрактните цени България трябва да доплати минимум 180 мил. рубли. По нов начин е поставен въпросът за кредитите, като вече искаме дългосрочен кредит в размер на 1 милиард и половина. В по-сетнешния разговор с Косигин, Т. Цолов уточнява, че до края на м. март трябва да бъдат отпуснати 530 мил. рубли за да можем да се разплащаме със социалистическите страни.¹⁸⁶ В края на разговорите с Байбаков той с тревога заявява, че е „крайно време ПБ на ЦК на КПСС да вземе отношение за да се улесни довършването на Генералната схема” за да може през април да се приключи подготовката, а през май документът да бъде одобрен от Централните комитети и правителствата.

Поради сериозността и необичайната острота на поставените от българска страна проблеми се свиква нарочно заседание на съветското ПБ, продължило час и половина. Байбаков докладва цели 40 минути. Възложено е на председателя на МС Ал. Косигин да приеме Т. Цолов. Още в началото

---

¹⁸⁵ ЦДА, ф. 1 б, оп. 66, а.е. 1176, л. 37-38

¹⁸⁶ Пак там, л. 38-39, 47

Косигин подчертава загрижеността с която е разгледано от ПБ положението в България, както и мнението на Брежнев, че на поставените въпроси „трябва да се търси решение”. По най-кардиналния проблем повдигнат от Т. Цолов, Косигин отбелязва, че „по принцип Генералната схема трябва да бъде план”, но тъй като не можело да се предвиди всичко за след десет години, той смята, че не трябва да се бърза със съставянето му до края на м. април и предлага да се удължи работата с още два месеца. В последвалия двучасов разговор Т. Цолов отново се опитва да обоснове българските искания. В края на краищата по повечето повдигнати въпроси, включително и за суровините Косигин заявява, че ще видят с какво могат да помогнат „без да поемат определен ангажимент”.¹⁸⁷ Като резюме на цялата среща Т. Цолов препоръчва: „Необходимо е още по-силна, непрекъсната аргументация, разясняване и убеждаване, за да решим проблемите и направим такъв документ, който да бъде пример и за другите братски страни.”¹⁸⁸ За да се ускори изработването на Генералната схема и за да се изпълнят съветските ангажименти от договореностите в Комюникето от юни 1977 г., Т. Цолов провежда среща и с ръководителя на съветската част на създадената още през 1964 г. Междуправителствена българо-съветска комисия и зам.-председател на СССР К. Катушев. Въпреки българските предложения от декември 1976 г. тя не се е събирала. В изпълнение на Комюникето Т. Цолов настоява нейната дейност да се активизира за да може ръководителите на правителствените делегации да се съсредоточат върху най-важната задача за НРБ и СССР – подготовката на Генералната схема. В края на обширната информация до Т. Живков той прави редица конкретни предложения. Сред тях правят впечатление няколко акцента, които той поставя. Първото е да се настоява Генералната схема да се състави в съответствие с Комюникето от юни 1977 г. и със съгласуван с Байбаков по време на посещението неин макет. Второ – предлага да „представим наш цялостен проект на Генерална схема” с ясната цел по този начин да ускорим неговото изработване. Като трето се съгласява Генералната схема да се

---

¹⁸⁷ Пак там, л. 48

¹⁸⁸ Пак там, л. 49

изготви през юни, но иска още същия месец да стане подписването ѝ. Последното му четвърто предложение поради изключителното значение на този документ той да се подпише лично от двамата партийни и държавни ръководители, „като се договорим, че не всичко от документа ще се публикува”.¹⁸⁹

Пряк резултат от посещението на Т. Цолов и заседанието на съветското ПБ е изпратеното лично писмо от Брежнев до Т. Живков на 20 март 1978 г. В него са изредени всички въпроси повдигнати от Т. Цолов, започвайки разбира се с „целите на разработката и съдържанието на Генералната схема”, както и сроковете за нейното завършване. След като изказва дълбоката си загриженост от ситуацията в България Л. Брежнев заявява, че в пределите на своите възможности СССР отпуска на България десет годишен кредит в размер на 900 мил. рубли и съгласие за безвъзмезден обмен на научно-техническа документация.¹⁹⁰

Следвайки ритуала на 27 март 1978 г. след като разглежда писмото на Брежнев ПБ на ЦК на БКП взима решение Т. Живков да напише от своя страна благодарствено писмо. Вместо благодарствено писмо на 12 април с.г. Т. Живков изпраща един доста пространен отговор следващ в основни линии препоръките направени от Т. Цолов. В него с цифри той доказва неизбежността от нарастването на задълженията и невъзможността България да разреши сама двата си основни проблема – валутната задлъжнялост и задълженията си към страните от СИВ и по-специално към СССР. Основният проблем за започналия финансов колапс е неблагоприятното ценово изменение, включително в рамките на СИВ и по-специално на селскостопанската продукция. Тъй като СССР ни заявява да не повдигаме въпроса пред СИВ, Т. Живков предлага това да стане на двустранна основа чрез Генералната схема. По този начин БКП се стреми чрез нея, която според тях трябва да има директивен и комплексен характер, да създаде специфични двустранни отношения излизащи и надскачащи рамките на СИВ. И тъй като въпрос от такова естество, свързан с генерална

---

¹⁸⁹ Пак там, л. 54-56

¹⁹⁰ Пак там, л. 28

промяна не само на съветското планиране, но и със стратегията на целия социалистически лагер, може да се реши единствено на високо политическо ниво, Т. Живков отново припомня политическите цели заложи в Комюникето от 1977 г. Закономерно припомня и мястото на Генералната схема, като елемент и стъпка в неафишираната, но пряко договорена именно с Л. Брежнев крайна стратегическа цел – изработването в близките месеци „ще съдейства на общия процес за по-нататъшно сближаване между нашите две братски страни и народи”.¹⁹¹

Очевидно в резултат на писмото на Т. Живков на 24 май с.г. в София се провежда среща между него и Н. Байбаков. На нея генералният секретар на БКП, като политическо лице отново поставя виждането ни за съдържанието и характера на Генералната схема, който според българското ръководство „е не само икономически, но и преди всичко принципен, политически проблем”, чрез който ще се реши бъдещото развитие на страната през следващите 10 години. Поради тази причина Т. Живков за пореден път подчертава: „Генералната схема трябва да има действителен, директивен характер, като включва наред с принципните постановки и приетите от страните задължения.” Очевидно няма реакция от съветска страна и по повод откриването на българска изложба в Москва от 29 до 31 май е изпратена делегация водена от министър-председателя Ст. Тодоров, включваща Андрей Луканов, Начо Папазов и Хр. Христов. Членовете на делегацията провеждат многобройни срещи, но най-важната е двучасовия разговор на двамата министър-председатели и членове на ПБ – Ал. Косигин и Ст. Тодоров. Както подчертава и самият Ст. Тодоров по време на разговора той напълно следва изложената по-горе от Т. Живков позиция и изтъква изрично лайтмотивът, че Генералната схема трябва да е „пример на нови форми и нови взаимоотношения на страните-членки на СИВ”. Освен принципните проблеми и в този разговор, както и в срещите на другите членове на делегацията са повдигнати редица въпроси. За резултата от срещата Ст. Тодоров пише: „По нито един от въпросите, които поставихме,

---

¹⁹¹ Пак там, л. 29-35

др. Косигин не взе отрицателно отношение. Това трябва да се оцени положително.” Единственият конкретен ангажимент, който Ал. Косигин поема (но така и не се изпълнява!) е Генералната схема да се изработи до 15 юли.¹⁹²

Очевидният неуспех на нашето партийно ръководство да наложи българския максималистичен подход и идеята за ускорено разработване на Генералната схема, карат Т. Живков на 20 юли 1978 г. да отправи докладна записка до ПБ на ЦК на БКП. След ретроспекцията на извършеното в тази посока той констатира: „Всичко това показва, че все още сме далеч от изработването на единен проект на Генералната схема за специализация и коопериране. Вещо повече, започват за се появяват признаци на тъпчене на едно място.” По такъв начин се създава проблем за българската икономика, тъй като отсъствието на Генерална схема блокира координацията на народностопанските планове със СССР и страните от СИВ. Ето защо Т. Живков предлага компромисен вариант. Въз основа на неконфликтните постановки в изготвените два варианта – български и съветски, двата планови комитета да съставят един общ проект за Генерална схема, който да бъде „насочващ политико-икономически документ” подписан само на правителствено равнище. Тоест Т. Живков е принуден да се откаже от директивния, комплексен и обвързващ характер на Генералната схема до 1990 г. Като втора спешна мярка се препоръчва усилията да се насочат към координация на народностопанските планове за 1981-1985 г. Политбюро естествено одобрява записката на Т. Живков и я обявява за директива в по-нататъшната работа по проекта за Генерална схема.¹⁹³ Тя е изпратена и в Москва, като знак за променената българска позиция.¹⁹⁴

Т. Живков все по-ясно вижда, че финансовата криза се задълбочава и постепенно прераства в икономическа. Изпаряват се и надеждите му, че чрез Генералната схема България ще разреши на двустранна основа най-острите финансови, суровинни и индустриални проблеми. Това го кара на

---

¹⁹² Пак там, а.е. 1287, л. 8-17

¹⁹³ Пак там, а.е. 1345, л. 2, 31-37

¹⁹⁴ Пак там, а.е. 1373, л. 16

поредната, рутинна среща с Л. Брежнев в Крим да предприеме един необичаен ход, като за първи път в писмена форма остро постави висящите проблеми. Спирането на работата по Генералната схема означава блокиране на цялостния процес на всестранно сближение между НРБ и СССР, и постигането на планираното и договорено още през 1973 г. превръщане на България в съветска република, като модел и образец за останалите социалистически страни, а и за лелеяното комунистическо бъдеще на света. За да предприеме този ход Т. Живков залага и на това, че само лично ангажираният в този процес Л. Брежнев би могъл по чисто идеологически и политически причини да преодолее срещаните икономически трудности и той да се рестартира.

На 14 август 1978 г. по време на престоя на Т. Живков в Крим се провежда срещата с Л. Брежнев. На нея отпадналият физически и интелектуално Брежнев чете предварително написан текст, а Т. Живков предварително написано коментарно изказване на тема: „Някои съображения във връзка с организацията и координацията на сближаването на Народна република България със Съветския съюз”. Изложението на Л. Брежнев по вътрешното и международно положение, включително и за изработването на Генералната схема и българо-съветските отношения е доста протоколно.¹⁹⁵ В своето писмено изложение Т. Живков в най-остра и откровена форма повдига три въпроса. Първият от тях е за Генералната схема и той необичайно остро заявява, че „връченият съветски вариант не може да се приеме и като основа за обсъждане”, защото както многократно обяснява по-нататък в текста, на България се предлага развитие на земеделие, хранителна промишленост и само части и детайли от машини и съоръжения. Накрая Живков резюмира: „Дълбоко вярвам Леонид Илич, че лично Вие, Политбюро на ЦК на КПСС и съветската държава, която гарантира **всестранно развитие на всички републики на Съветския съюз** (подч. от авт.), ще направите необходимото Генералната схема да се разработи върху нова основа с оглед на условията на по-нататъшното

---

¹⁹⁵ Пак там, л. 6-19

икономическо и всестранно сближаване на Народна република България със Съветския съюз.”¹⁹⁶ Тоест се настоява да бъдем третираны като съветска република, каквато лично Брежнев и съветското ПБ са се съгласили да станем.

Вторият въпрос е по съгласуване на плановете за следващата петилетка. Първото което поставя остро е, че с предлаганите от Съветския съюз принципи и конкретни мероприятия записани в проекта за Генерална схема дори елементарни въпроси на сътрудничеството отново ще „останат нерешени”. Вследствие на което „неминуемо ще бъдем изправени пред непреодолими за нас трудности”.¹⁹⁷

Третият въпрос е посветен на валутния дисбаланс и разбира се ключовият въпрос за цените. Според Т. Живков целият проблем е, че ако се изхожда чисто икономически този въпрос е неразрешим и макар да прераства „от икономически в политически въпрос”, то ежегодното поставяне в СИВ на този „български въпрос” непрекъснато се отлага и пренебрегва. Тук Т. Живков развива една по-късно превърнала се в любима негова теза – при решаването на въпроса за цените с помощта на Москва „България може да се развива без да бъде в тежест на Съветския съюз... още повече, че те ще се решават в условията на все по-пълното сближаване на България със Съветския съюз”.¹⁹⁸ Според него отношенията могат да се регулират по планов път чрез банките или чрез очевидно предпочитания от него субективен фактор – тоест партийното и държавно ръководство на България и СССР.

Точно като апел към личния фактор и лично към Брежнев следва една финална част, която е идеологическото ядро на неговото изказване. В нея Т. Живков се връща към смисъла, целта, идеите и езика на взетите през 1973 г. на най-високо ниво партийните документи и решения, подкрепени от съветското Политбюро и лично от Брежнев. Поради своята недвусмисленост ще ги цитираме без коментар:

---

¹⁹⁶ Пак там, л. 27

¹⁹⁷ Пак там, л. 27

¹⁹⁸ Пак там, л. 30-31

„Другарю Брежнев ние с Вас наистина се заехме с историческото дело – сближаването на Народна република България със Съветския съюз. То е ново дело... Обстоятелството, че другите братски страни още не са узрели практически да осъществяват такъв процес, не бива според мен, да задържат сближаването между нашите страни и народи.

Идеята за сближаването на България със Съветския съюз да станат те като единен организъм, не се реализира на практика така, както беше замислена, защото не всички още я разбират и приемат, не съзнават, че тя отговаря и на нашите двустранни интереси, цели и задачи, и на интересите на световния социализъм.

Разбира се, ние ще търсим и нови форми в нашите двустранни отношения и сближаването, което и според Вашите думи, е закономерност на развитието на социалистическата общност. В никакъв случай обаче не бива да допуснем заради временни трудности идеята и делото на българо-съветското сближаване да се компрометират.”¹⁹⁹ Писменото изложение завършва с: „Затова, драги Леонид Илич, моля Ви, като вдъхновител на идеята, да проявите още един път лично внимание към проблемите на развитието на нашата страна и към сближаването на Народна република България със Съветския съюз.”²⁰⁰

По време на срещата Т. Живков изчита и предава в писмена форма на Брежнев още един документ озаглавен по живковски „Някои съображения във връзка с организацията и координацията на сближаването на Народна република България със Съветския съюз”, който той предлага да бъде обсъден в съветското Политбюро. В началото на текста отново се изтъква, че всестранното сътрудничество и сближаване между България и СССР „е уникално явление, исторически експеримент и изисква постоянно и особено отношение от страна на Политбюро и на двата Централни комитети, като пръв пример българо-съветското сближаване има международно значение и това също ни задължава да положим всички усилия то да бъде образцово”. Позовавайки се на договореностите от 1973 г., Комюникето от 1977 г. и

---

¹⁹⁹ Пак там, л. 33

²⁰⁰ Пак там, л. 34

натрупания опит, Т. Живков предлага „да се създаде **специален политически орган** (подч. от авт.), който да насочва, организира, координира и контролира цялата практическа работа за осъществяване на нашия общ курс на всестранно сближаване”.²⁰¹ Като отново набляга на личните ангажименти, както и на Централните комитети той предлага да се създаде комисия при двете Политбюра, имаща българска и съветска част. Тази комисия без да подменя ролята на двете Политбюра, трябва да има достатъчно компетенции да решава въпросите на двустранните отношения. Не случайно за ръководител на българската комисия се предлага по избор един от вече ангажираните с началото на процеса Ал. Лилов, Гр. Филипов или новият фаворит Огнян Дойнов. На Брежнев и съветското Политбюро естествено е оставено да излъчат своя председател, като българските симпатии са към Суслов, Кириленко или Черненко. Следва поименно предложение за симетрично съставени от по 16 представители българска и съветска част на тази комисия. Комисиите са съставени така, че да бъдат „комплексен, партийно-държавно-обществен орган на двустранното сътрудничество” и интеграцията във всичките пет области очертани още с Основните насоки. Изненадващо в комисията не се предлага да бъдат включени министрите на финансите или ръководителите на централните банки. В три от постове българското представителство е по-високо по ранг. На мястото на министъра на външните работи, отбраната и вътрешните работи в съветската част на комисията се предлага съветското представителство да бъде от зам.-министрите на съответните ресори. Това на практика означава отказ от самостоятелна политика в тези области. Тоест степента на суверенитет и интеграция на България е като на страна член на конфедерация. Така, фактически Т. Живков се придържа към предлаганата още през 1964 г. от Н. Хрушчов форма на обединение.²⁰²

Л. Брежнев е изненадан от внасянето на този документ, но обещава още на другия ден да се подготви за обсъждане в ПБ на ЦК на КПСС и да даде съответните указания на МС, Госплан и отделите на ЦК. Набралият

---

²⁰¹ Пак там, л. 35

²⁰² Пак там, л. 36-42

кураж и инерция Т. Живков в последвалия разговор става свръх откровен и прям. Още първото му изречение е: „Имайте предвид, другарю Брежнев, че за да поставя тези въпроси, положението вече е станало неудържимо... Нужно е обаче да се решат някои въпроси, които с години се протакат, няма кой да ни изслуша... Поради нерешаването на тези въпроси ние сега не знаем какво да правим, просто сме парализирани... Подчертавам още един път, че всичко това следва да се върши върху основата на сближаването на България със Съветския съюз.. За мен това е ясно и няма друг път: **просто следва да се постъпва като с всяка ваша република** (подч. от авт.).”²⁰³ В заключение изненадания и объркан Брежнев не може да отговори на повдигнатите изключително важни и остри въпроси, но гарантира и обещава да помогне за разрешаването им.²⁰⁴

На 16 август – следващия ден след връщането на Т. Живков – на спешно свиканото заседание на ПБ на ЦК на БКП, въз основа на изготвена от Милко Балева информацията за посещението и разговорите, се взема традиционното решение с което се одобряват резултатите, които са оценени като „нов крупен принос в осъществяването на курса на всестрочно сътрудничество и сближаване между двете страни”. Любопитно е, че със същото решение се възлага на Секретариата на ЦК на БКП да довърши работата по изграждането на предлаганата и разгледана по-горе българо-съветска комисия за управление процеса на сближаването. Въпреки еуфорията тази комисия така и не бе съдено да бъде създадена.²⁰⁵

Причината отново е в неприемливия подход, който се предлага от БКП – създаване на специфичен политически орган единствено между НРБ и СССР. Съветският съюз както и при Н. Хрушчов, така и при Л. Брежнев не желае българо-съветското сътрудничество да излиза извън формите и институциите за управление на съветската империя – на Варшавския договор, и на СИВ. Единственото на което са съгласни и което многократно и ясно заявяват е да използват готовността на българските комунисти да

---

²⁰³ Пак там, л. 41-42

²⁰⁴ Пак там, л. 42

²⁰⁵ Пак там, л. 1-2

ликвидират държавния суверенитет на страната си като модел и пример, който да бъде последван от всички останали социалистически страни.

Точно един месец след кримската среща в България се провежда среща на натоварените с изготвянето на Генералната схема Н. Байбаков и Т. Цолов. В изпълнение на указанията на двамата партийни ръководители след кримската среща, по време на преговорите се разглеждат въпроси относно “съдържанието и структурата на Генералната схема като политико-икономически документ със стратегическо значение за развитието на НРБ и всестранното ѝ сближаване със СССР, като пример за качествено нов подход за развитието на дружбата и сътрудничеството между две социалистически държави. Документът трябва да има директивен, дългосрочен характер и неговите постановки да бъдат задължителни за съответните органи на двете страни...”²⁰⁶ При разглеждането на параметрите за сътрудничество в различни икономически области, за цените в областта на селско-стопанската и хранително-вкусова промишленост, Съветският съюз проявява склонност да обсъди българското становище цените в тази област да се определят на двустранна основа. В протокола от срещата изрично се подчертава, че Генералната схема има за цел “ускоряване процеса на сближаване между двете страни”.²⁰⁷

Ако трябва да оценим протокола на заседанието на комисията то става ясно, че Съветският съюз налага своя подход – формите на българо-съветското сътрудничество да следват унифицирания и институционализиран механизъм използван за осъществяване на икономическата интеграция от всички страни в СИВ чрез централните планиращи органи осъществяващи дългосрочната икономическа интеграция на двустранна и многостранна основа. Единственото изключение е изказаното съгласие от съветска страна за допускане въпроса, за договаряне, макар и на секторни цени, на двустранна основа. Нещо което Съветският съюз няма да допусне официално да се реализира. Същевременно СССР чрез Генералната схема иска да прокара своите стратегически цели: 1.

---

²⁰⁶ Пак там, а.е. 1413, л. 26

²⁰⁷ Пак там, л. 30

Необратимото и фактическо инкорпориране на България към Съветския съюз; 2. Използването ѝ като модел и стимул за задълбочаване на така желаната социалистическа интеграция.

Съветският подход към исканията на българските комунисти, новото забавяне на изготвянето на очакваната Генерална схема и драматичното влошаване на финансовото и икономическо положение в страната, карат Т. Живков и Ст. Тодоров да предприемат един отчаян политически ход. Използвайки участието си в заседанието на Политическия консултативен съвет на Варшавския договор, проведено от 22 до 23 ноември 1978 г. в Москва, Т. Живков връчва пространно писмо на Л. Брежнев адресирано до него и ПБ на ЦК на КПСС. В това на практика лично писмо Т. Живков и Ст. Тодоров с конкретни цифри пределно откровено описват мащаба и параметрите на кризата в която българската икономика затъва от 1974 г. насетне. Тъй като си дават сметка, че политическите аргументи се отхвърлят от Съветския съюз в писмото нито веднъж не се споменава за процеса на всестранно сближение, а единствено се използват икономически аргументи. Особено се акцентира на тревожните тенденции в търговските и финансови взаимоотношения със Съветския съюз. “Общо дългът ни към капиталистическите страни и към СССР в края на 1978 г. достига огромната цифра 7 милиарда валутна лева при годишен обем на износа за същата година 6000 м.в.лева.”²⁰⁸ След това в пет точки Т. Живков излага причините за кризата. Като първа причина изтъква неблагоприятната икономическа конюнктура на световните пазари и неблагоприятните ценови изменения. Като втора причина изтъква приемането на пълзящи цени в СИВ, от които ние натрупваме загуби от 3 милиарда рубли. Специално цените на стоките, които изнасяме за СССР са се увеличили с 124 %, докато тези които внасяме от него са се покачили с 151,7 %, което довежда до това България от положителен търговски баланс да достигне до отрицателен такъв в размер на 596 мил. рубли. Поради тази причина “сме принудени да искаме кредит, с който да покрием нашите новообразували се задължения”. Общата

---

²⁰⁸ Пак там, а.е. 1480, л. 5

финансова задлъжнялост довежда до това, че България не може да състави годишен план и държавен бюджет. Третата причина са загуби поради природни бедствия. Четвърто – изобщо цените на селското стопанство и леката промишленост, като само дотациите за селското стопанство са 1050-1100 мил. лева, като 80% от него е за износ. Пета причина са цените на туристическите услуги, както и заплащането на българските работници в СССР, които също са на дотации и носят загуби. След това Т. Живков обяснява поредицата от непопулярни мерки, които са предприети, но въпреки това констатира, че “положението е недалеч от взривоопасно”. В заключение в три точки той предлага спешни и крайно необходими мерки:

1. “Да се намери решение за справедливи цени във взаимната търговия” за да спрат “огромните и непоносими вече за нашата икономика дотации”, молейки се поне за “уеднаквяването на българските експортни цени с изкупните цени предлагани в СССР за районите, специализирани в производството на аналогична продукция”. Иска се и нормализиране на цените на туристическите услуги и заплащането на българските работници в СССР.
2. Иска се превръщането в дългосрочен кредит натрупаното отрицателно салдо и увеличаване на държавния кредит с 1 милиард рубли.
3. При окончателното оформяне на Генералната схема на България да се дадат рентабилни отрасли, които да й позволят за около 10 години да изплати задълженията си към СССР и капиталистическите страни. Положението е толкова критично, че Т. Живков се самопоканва на разговори: “Ако ПБ на ЦК на КПСС сметне за необходимо, то ПБ на ЦК на БКП е готово да се яви в пълен състав в Москва, в удобно за вас време.” Накрая завършва драматично с привкус на шантаж, че напрежението сред партийните и държавни кадри от година и половина е изключително голямо и, че им е смачкано националното самочувствие.²⁰⁹

Българският демарш и фактическия банкрут на България принуждават съветското ръководство да реагира. На 13 януари 1979 г. лично Л. Брежнев пристига в София за да обяви съветския спасителен план.

---

²⁰⁹ Пак там, л. 6-12

Новите мотиви, които движат съветската благоразположеност към България ясно проличават в проведената още същия ден среща между Л. Брежнев, Т. Живков и ограничен кръг висши апаратчици. На нея за българо-съветското сближение въобще не се споменава, а акцентът е поставен върху изострените международни проблеми: вьетнамското нахлуване в Камбоджа; изостряне на китайско-вьетнамските отношения; падането на режима на шаха в Иран; китайско-американското сближение и най-вече сближаването на Югославия, и особено на Румъния с Китай. Т. Живков естествено акцентира на балканските проблеми за да подчертае, че България остава единствената лоялна държава на Съветския съюз в района. Не случайно получаването на заема той оценява като изключително важно както от вътрешнополитическа, така и от гледна точка на обстановката на Балканите, декларирайки: "...др. Брежнев, повече не се притеснявайте за България, след като решихте тези въпроси – нито в икономически, нито в политически, нито в идеологически аспект. Занимавайте се с други държави и страни."²¹⁰

Официалната спогодба между СССР и НРБ е подписана през м. май 1979 г. в София от министъра на външната търговия Н. Патоличев и в нарушение на държавния протокол лично от Т. Живков.²¹¹ Според нея на България се отлагат плащанията на български задължения към СССР в размер на 500 мил. рубли и се отпускат за 1979 и 1980 г. по 400 мил. рубли като ценови надбавки за частично покриване загубите от дотациите, които Т. Живков поисква в писмото си до Л. Брежнев: за селското стопанство, хранително-вкусовата и лека промишленост, за заплащане на българските работници в СССР и обслужването на съветските туристи в България. Под български натиск в текста на споразумението е премахнат терминът "безвъзмездна помощ" защото се настоява, че това са икономически обосновани суми, които трябва да са постоянни, а не еднократни, нещо с което Н. Патоличев не се ангажира.²¹²

---

²¹⁰ Пак там, оп. 60, а.е. 248, л. 11.

²¹¹ Христов, Христо. Тайните фалити... 268.

²¹² Вачков, Даниел. Иванов, Мартин. Цит. съч. 181-182.

Чрез това споразумение Съветският съюз намира едно компромисно решение, като хем не нарушава формално общата ценова политика в рамките на СИВ, хем намира начин на двустранна основа да премахне негативите за банкрутиралата българска икономика, които неизбежно я водят до фалит. Както показват анализите на цялостната икономическа политика в рамките на СИВ, Съветският съюз води диференцирана, но базирана върху едни и същи критерии политика на субсидии към всички европейски социалистически страни²¹³ и за България не се прави изключение²¹⁴. Ето защо упорито прокарваната теза, че срещу празни обещания България едностранно е била залята от щедри съветски помощи очевидно е несъстоятелна и в двете части на това твърдение.²¹⁵

Разрешаването на най-острите икономически проблеми в двустранните отношения са добра основа за партийните ръководства да се върнат към стратегическата линия на всестранно сближаване до фактическо превръщане на България в съветска република. Нов тласък на тази политика се дава чрез подписаната най-сетне на 15 септември 1979 г. “Генерална схема за специализация и коопериране в областта на материалното производство между Народна република България и Съюза на съветските социалистически републики до 1990 година”. Документът е създаден в изпълнение на разгледаните по-горе договореностите в Москва от 1977 г. и Крим от 1978 г., а като структура и съдържание е изработен под формата на директивен, дългосрочен политико-икономически документ. Генералната схема има преамбюл и три глави: I. Основни цели и задачи; II. Главни насоки на специализацията и кооперирането на производството и III. Реализация на Генералната схема. Безспорно най-интересен за нашата тема е преамбюлът в който съвсем ясно проличават и се следват тезисите изложени в Основните насоки от 1973 г. Поради тази причина Генералната схема е част от Плана и Организационния график от 1974 г., чиято ясно

---

²¹³ Иванов, М., Реформаторство без реформи... 282-291.

²¹⁴ Пак там, 285.

²¹⁵ Стоянов, Л. “Като един организъм, който се оросява от единна кръвоносна система” (за Юлския пленум на ЦК на БКП от 1973 г.) – В: Международна научна конференция България и Русия между признателността и прагматизма. Доклади. С, 2008. 666.

заявена крайна цел е превръщането на България в съветска република. Така чрез преамбюлът авторите се връщат към корените и източника на целия процес. Ето защо в него се говори за политически съюз базиран на пълното политическо и идейно единство между БКП и КПСС във всички области на общественно-политическия живот. Отново се препотвърждава базовата теза: „Закономерното постепенно сближаване между НРБ и СССР е неотделима съставна част от общия исторически процес на сближаването на социалистическите страни.” Подчертава се, че това е пример за „социалистически интернационализъм в действия”, който „обогатява теорията и опита за изглаждане отношенията между социалистическите страни”. В края на преамбюлът, обаче е поставен цял пасаж, който обвързва процесът на българо-съветските отношения с многостранното сътрудничество в рамките на СИВ и неговата Комплексна програма. В глава I, като основна цел и задача на този документ е определено „решаване стратегическите задачи за изграждане на развито социалистическо общество и комунизма”. Макар Генералната схема да има за цел ускоряване интеграцията в икономическата сфера, очевидно под влияние на Основните насоки в нея се говори и за по-нататъшно развитие в областта на културата, изкуството, здравеопазването и социалистическия начин на живот. В глава II най-общо се набелязват дейности в основните стопански сектори. В III глава „Реализация на Генералната схема” се подчертава, че тя ще се осъществява от централните планови органи на НРБ и СССР, „а така също в съответствие със съгласуваните планове за многостранните интеграционни мероприятия на страните-членки на СИВ”. Подчертава се стремежът към разширяване на преките връзки между министерства и ведомства, стопански и научни организации. Въпреки непрекъснатото вписване на българо-съветските отношения в рамките на политиката на СИВ се декларира, че на двустранна основа ще се договаря ценообразуването във взаимния обмен и ще се работи за балансиране на взаимните разчети. Реалната стойност на документа, обаче проличава от финалния абзац посветен на контрола по реализирането на Генералната схема. Формално като отстъпка на

българското искане процесът на интеграция да бъде институционализиран е договорено за реализирането на този документ да отговаря Междуправителствената българо-съветска комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество. Нейният ранг обаче е твърде далече от непрекъснато предлагания от Т. Живков политически орган. Отгоре на всичко нейните правомощия са твърде далече от какъвто и да е контрол защото ѝ е вменено единствено да “координира дейността на плановите и стопански органи на двете страни”. Именно поради отсъствието на какъвто и да е действителен механизъм за реализирането на Генералната схема в най-важната, базова сфера – икономиката, на практика го превръща в поредния документ за вътрешнопропагандна употреба. Показателен в тази насока е и фактът, че въпреки неговото създаване да е договорено на най-високо ниво, накрая е подписан само от ръководителите на плановите органи на двете държави. Все пак, тъй като това е двустранен документ за икономическо сътрудничество той ни дава възможност, на негова основа и чрез предвидените в него механизми да искаме, а и да получаваме формални юридически основания за условия различаващи се от общодоговорените в рамките на СИВ.²¹⁶

Очевидно във връзка с осъщественото в началото на м. октомври 1979 г. посещение на Т. Живков в конфликтния Индокитайски регион, в София пристига като личен представител на Л. Брежнев и с лично послание от него члена на ПБ на ЦК на КПСС К. Черненко. След проведените разговори на които Т. Живков докладва за резултатите от посещенията си, той изпраща и лично писмо до Л. Брежнев. Между многото въпроси, които той само маркира има един знаменателен абзац, в който припомня българската инициатива за всестранна интеграция и сближение между НРБ и СССР. Като подчертава, че това е съвместен курс за който ние работим всеотдайно, но по пътя на който възникват някои проблеми. “Въпросът е своевременно да ги решаваме, за да набира все по-голяма дълбочина, здравина и мащабност това грамадно историческо дело, което има както

---

²¹⁶ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 35, а.е. 2674, л. 1-16

двустранно, така и международно значение.” Очевидно Т. Живков отново се опитва да ангажира личната съпричастност на Л. Брежнев за реално провеждане на политиката на фактическо превръщане на България в съветска република.²¹⁷

На 12 декември 1979 г. съветското ПБ трудно взема едно решение, което въпреки очакванията довежда до края на политиката на разведряване. С него Съветският съюз решава да изпрати в Афганистан 75 000 военен контингент за да наложи просъветско правителства в страната. Всъщност този акт е последица от идеологическия капан в който Л. Брежнев и водените от него герантократи са вкарали страната с подкрепата на просъветски режими в Етиопия, Мозамбик, Гвинея, Куба, Камбожда, Лаос, Йемен, а от лятото на 1979 г. и на Никарагуа в Латинска Америка, както и редица марксистки и псевдомарксистки движения. Директното навлизане на съветски войски в Афганистан, обаче довежда до отказа на Дж. Картър да ратифицира новия договор САЛТ 2, налага ембарго върху доставките на зърно и технологии за СССР, поисквайки значително увеличение на разходите за отбрана. Взето е решение страните от НАТО да разположат в Западна Европа ракети от ново поколение със среден радиус на действие. Реакцията на Запада се оказва толкова остра, че бойкотира дори участието им на Олимпийските игри в Москва през 1980 г. Благоприятната висока цена на петрола на международни пазар след арабско-израелската война от 1973 г. вместо да бъде използване за повишаване ефективността на икономиката намалява стимулите сред съветските политици за извършване на каквито и да е сериозни реформи. В края на 70-те години резултат на тази лишена от стратегия политика Съветският съюз, чиито вътрешен продукт е едва 1/6 от американския, но има около 3 пъти по-голям военен бюджет. Увеличаването на военните разходи, в съчетание със структурния упадък на съветската икономика и края на разведряването, карат Съветския съюз да повиши цените на петрола, макар и по-умерено и за своите съюзници. Това довежда до удвояване на техните петролни разходи само в

---

²¹⁷ Пак там, ф. 378 Б, а.е. 979, л. 8-12

рамките на една година. Постоянните стокови и технологични дефицити, които бележат вътрешните пазари и отношенията в рамките на СИВ принуждават всички източно-европейски страни да станат зависими от отпусканите от Запад кредити, които лавинообразно нарастват.²¹⁸

Краят на разведряването на международната арена довежда до много сериозни промени и вътре в съветската империя. Политиката на сближаване и единение на НРБ и СССР започва да се развива в една силно променена конюнктура.

Съветският съюз, поради огромните си военни и икономически ангажименти по целия свят, във все по-малка степен може да задоволява нарастващите икономически и суровинни потребности на своите сателити. Системата на икономическите взаимоотношения в СИВ основаваща се на дългосрочно планирана размяна на стоки довежда до една принудителна система на обмен на нискокачествена продукция, при това като правило придружавана от системно забавяне и неизпълнение на договорите. Ето защо икономическите връзки със Запада добиват все по-решаващо значение за националните стопанства, а придобиването на западна валута се превръща в първостепенна задача, особено за модернизацията и догонване на новия технологичен скок в такива ключови области като роботика, електроника и т.н., и т.н. Положението, обаче се влошава тъй като на Запад продължава енергийната криза, довела до поскъпване цената на кредитите, а от там и до дългова криза. Падащият жизнен стандарт, постоянните стокови и продоволствени дефицити, неефикасността на СИВ и нарастващата обвързаност със Запада засилват недоверието към управляващите комунистически режими и разкриват нарастващата пропаст между пропагандните лозунги и реалностите. В резултат на всичко това комунистическите партии макар и в различна степен започват да се заиграват с патриотизма, националните и държавни традиции, вписвайки историята на комунистическото управление като интегрална и естествена

---

²¹⁸ Гадис, Джон. Студената война. Нова история. С., 2007. 216-231. За периода 1971-1981 г. задлъжнялостта на социалистическата общност нараства 12 пъти – от 8,3 млрд. до 92,8 млрд. долара. Вачков, Даниел. Иванов, Мартин. Цит. съч. 183

част от общата национална история. Неафиширано, но на практика в публичната пропаганда те се отказват от фундаменталната теза на комунизма, че идването им на власт е скъсване със старото и начало на нов етап в човешката история. Това е проява на поредната пропагандна гъвкавост на комунистическата идеология свързана с т.нар. идеологическо обезоръжаване на вътрешния и външен политически враг.

Тези общи тенденции за социалистическия лагер имат своите проявления и у нас. Първите симптоми започват с бързия политически възход на дъщерята на Т. Живков, завършилата история в Софийския университет Людмила Живкова. През 1975 г. тя става министър и оглавява Комитета за изкуство и култура, а от 1979 г. е и член на ПБ на ЦК на БКП. Успоредно с това между 1977 и 1979 г. Т. Живков извършва мащабни промени във висшите партийни ешелони, включително в ПБ лансирайки нови лица и относително млади хора, неучили и неживели в СССР.²¹⁹ Като проява на тези нови тенденции е приетата мащабна програма за честване 1300 годишнината от създаването на българската държава, която трябва да бъде доминиращото събитие през следващата 1981 г.²²⁰

Тези нови тенденции се следят с обяснимо безпокойство от страна на съветското ръководство. По време на традиционната среща между Л. Брежнев и Т. Живков в Крим проведена на 7 август 1980 г. те стават и обект на коментар. За разговора съдим от информацията по стенографски бележки, която Т. Живков веднага след връщането си изнася пред ПБ. Пръв взима думата Л. Брежнев, който прави един дълъг преглед на общото положение и на българо-съветските отношения. Интересно е, че за разлика от предишните срещи и разговори именно той повдига и акцентира на специфичния характер на отношенията породени от политиката ни на всестранно сближаване и единение: “Нашата съвместна идея за съветско-българско сближаване много ни задължава. Това дело е ново. Но кой друг

---

²¹⁹ Българските държавни институции 1879-1986. Енциклопедичен справочник. С., 1987. 346; Везенков, Ал. Цит. съч. 144-145

²²⁰ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 66, а.е. 2140. По-подробно вж: Еленков, Ив. Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма – политическо управление, идеологически основания, институционални режими. Глава 7. С., 2008

освен нашите партии и нашите народи може да даде пример в това отношение?”²²¹ В тази връзка отбелязва, че навлизат нови поколения, които обаче “трябва да поемат в ръцете си щафетата на нашата дружба... трябва да имаме хора, предани на идеалите на нашето братство, истински интернационалисти. Това е обща грижа на нашите комитети. Моя и твоя грижа, Годоре.”²²² В края на разговора Л. Брежнев отново се връща на темата за появата на нови, млади хора в българското партийно ръководство и изказва пожелание те да отидат и се запознаят с опита на КПСС. В изнесената пред ПБ информация Т. Живков си спестява критиката, която му е отправена за някои страни от водената от Л. Живкова политика и за избора ѝ на сътрудници и лансираните хора от нейното обкръжение.²²³

Втората тема която засяга Л. Брежнев е за икономическите отношения. Той доста пространно и откровено обяснява, че поради огромните ангажименти към различни страни по света и нуждите на отбраната въпросите които се повдигат и от България, и от другите социалистически страни “днес е практически невъзможно да бъдат решени в пълен обем”. Откровено заявява, че нефтените находища в СССР се изчерпват и затова трябва да се направи “завой към енергоикономисващи техники и технологии и строги икономии”. Директно критикува България, че доставя често по-малко селскостопански стоки от договорените. Като проява на явна мнителност отбелязва желанието на БКП за привличане на чуждестранни капитали и макар да твърди, че България “от това няма да стане капиталистическа страна, този процес трябва да бъде държан под постоянен контрол, като се отчитат всички последствия, не само икономическите”.²²⁴

В пространното си изказване Т. Живков първоначално има намерение да говори изключително по икономически въпроси и оставя две предварително подготвени докладни – за цените на селскостопанската продукция и въпроси, които трябва да бъдат поставени при поредната среща

---

²²¹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 66, а.е. 2507, л. 10

²²² Пак там, л. 19

²²³ Живков, Т. Мемоари. С., 1997. 509-510

²²⁴ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 66, а.е. 2507, л. 7-9

на СИВ. Неочакваните обвинения от страна на Л. Брежнев налагат Т. Живков да даде обяснение по тях. По повод обвиненията за нарастващи връзки с капиталистическите страни той заявява, че тези отношения лично се контролират от него, тъй като комисията към ПБ се ръководи от него и се купуват само стоки “едва след като са изчерпани всички възможности да бъде доставено от Съветския съюз или от друга социалистическа страна”. Дали е отговорил и какво на изказаното недоверие към новите попълнения по партийните върхове от стенограмата не става ясно. По нов начин звучи иначе традиционната мантра за стратегическия характер на българо-съветската сближение. Очевидно като реплика на отправената критика, че тази политика не се афишира и пропагандира достатъчно Т. Живков декларира, че тя си остава “основа на цялостната наша работа... Това в България знае всеки – от мало до голямо. И аз не виждам и мога да Ви уверя, че няма никакво основание за безпокойство в това отношение.” Накрая завършва с поредната традиционна декларация, че в центъра на вниманието е грижата “за по-нататъшното развитие на тези отношения във всички области на живота – политическата, икономическата, културната, военната и т.н.”²²⁵

В центъра на своето изказване Т. Живков поставя критичните и нерешени от българска икономика проблеми. За да оправдае нерадостното положение в което изпада България той отбелязва „обективните” проблеми предизвикали я – ситуацията на Запад, пълзящите цени в СИВ, включително това, че единствената страна в СИВ която е минала към дълбока специализация е България. Всичко това е преамбюл към същината – продължаване на т.нар “стимулиране” и отпускане на премии от СССР “поне в сегашните размери за селскостопанската продукция, хранително-вкусовата промишленост, туристическите услуги и заплащането на българските работници в Съветския съюз”. Само по този начин ще можем “да намалим до минимум дотациите и да вържем донякъде двата края”, а по-късно драматично повтаря, че „без решаването на този проблеми нашата

---

²²⁵ Пак там, л. 22, 24

икономика просто няма да издържи”. По повод на българските искания Л. Брежнев заявява: “Мисля, че тези средства трябва да се дават и занаяпред, но не във вид на премии, а чрез повишаването на цените на продукцията.” Т. Живков се дава сметка за този на практика отказ и декларира своето съгласие, но се опасява, че „от страна на вашите органи може да бъде изтъкнато съображението, че ако бъдат повишени цените на българските стоки, същото ще поискат и други социалистически страни...

Л. Брежнев: Откровено казано, нашите компетентни органи смятат, че този въпрос изобщо не можел да намери решение, но аз те уверявам, че той ще бъде решен.”²²⁶

Необичайно критичната и мнителна позиция на Л. Брежнев проявена към най-близкия и верен съюзник е породена от проблемите които се създават вътре в комунистическия блок след съветската агресия в Афганистан и нарастващите икономически трудности. Навлизането на съветски войски в Афганистан е подложено на остри критики от Китай, от Югославия и прояви на демонстративно несъгласие от страна и на Н. Чаушеску. Последният дори пише писмо до Л. Брежнев с което иска съветските войски да бъдат изтеглени незабавно. Поведението на Н. Чаушеску на практика блокира дейността на Варшавския договор.²²⁷

Общата икономическа криза в която изпадат всички страни членки на СИВ предизвиква недоволство сред населението, но най-остро и бурно е недоволството в Полша. През юли 1980 г. в Люблин избухва голяма стачка, която се разпростира в цялата страна и чиято кулминация е създаването на през септември в Гданск на “Солидарност” - първия независим профсъюз в Източна Европа.²²⁸

Събитията в Полша се превръщат в централни и в съгласие с доктрината Брежнев в рамките на Варшавския договор започва да се

---

²²⁶ Пак там, л. 26-27. Ценовите надбавки продължават и след 1980 г., но постепенно са намалени от 400 млн. рубли (520 млн. валутни лева) за да достигнат през 1986 г. до 150 млн. валутни лева. Иванов, М., Реформаторство без реформи... 274-275

²²⁷ Пак там, а.е. 2160, л. 115-116

²²⁸ За полските събития по-подробно вж: Мигев, Вл. Полската криза, “Солидарност” и България (1980-1983). С., 2008

подготвя военно решаване – т.нар. “интернационална братска помощ”. От октомври до декември 1980 г. се провеждат три заседания на различни органи на Варшавски договор: Комитетът на министрите на външните работи; Комитетът на министрите на отбраната и на 5 декември – на държавните и партийни ръководители.²²⁹ На последната среща се приема едно изключително важно решение. Според направените промени в устава на организацията страните-членки делегират на Върховното командване на съветската армия правото да обявява война.²³⁰

Очевидно във връзка с тези нови тенденции в София пристига членът на ПБ на ЦК на КПСС и външен министър на СССР Андрей Громико. На срещата между него и Т. Живков проведена на 23 декември 1980 г., последният още в началото на своето изложение декларира, че макар и публично да не се говори, неотклонно се следва курсът на всестранно сближение във всички области и обещава “това ще провъзгласим и на XII конгрес на партията”.²³¹

От 23 февруари до 3 март 1981 г. в Москва се провежда поредният XXVI конгрес на КПСС. Този конгрес е последният, който се ръководи, а и който преизбира начело на КПСС болния и вече съвсем неадекватен Л. Брежнев. От подготовения петчасов доклад той успява да изфъфли в продължение на 3 часа поне основните части от него. Това обаче не представлява проблем за делегатите защото и без това няма какво да чуят. В разрез с тенденциите и нарастващата апатия Л. Брежнев отчита поредните огромни успехи във всички области на живота и поднася традиционната порция обещания за нови крупни успехи през следващата петилетка. Ако има нещо ново в него това е, че във водещият раздел за международната политика на КПСС ключово място е отделено на взаимоотношенията между социалистическите страни. На него се препотвърждава курсът от миналия конгрес за развиване процеса на сближаване на социалистическите страни,

---

²²⁹ Летопись... 178-179

²³⁰ Тайны Варшавского договора. Беседа с Тересой Раковской-Хармстоун. – Новая Польша. № 3, 2007. // <<http://www.nowpol.ru/index.php?id=777#przyp1>> (посетен на 15 април 2010 г.)

²³¹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 60, а.е. 277, л. 21

но изрично се подчертава, че това не е за сметка заличаване на националните специфики и особености.²³²

Същата тема е развита и в последната част на доклада посветена на идеологическата и политиковъзпитателна работа на партията, където се предлага да се преработи програмата на КПСС и се допуснат различни конкретни пътища и форми на “неотклонното сближаване на братските страни, развитието на икономическата интеграция. Явно трябва да се извлекат поуки и от трудностите, срещани по пътя на развитие на социалистическите страни.”²³³

Като своеобразен акцент и във връзка със събитията в Полша, в доклада се отделя доста внимание на Варшавския договор и опита на враговете да се възползват от трудностите. Тъй като събитията в Полша се представят колкото като плод на обективни външни обстоятелства, толкова и на субективни грешки на полските комунисти, а в още по-голяма степен на интригите на световния империализъм, то в един недвусмислен пасаж се препотвърждава доктрината “Брежнев”: “И нека никоой не се съмнява в общата ни воля да гарантираме своите интереси, да защитим социалистическите завоевания на народите!”²³⁴

Необичайно краткото десет минутно изказване на Т. Живков по време на конгреса освен, че е публикувано във вестниците е и издадено в отделна брошурка под показателното заглавие “Няма и не може да има сила, която да раздели България от страната на Съветите”. Любопитно е, че в нея на няколко пъти се говори за интернационализма на БКП, но няма нито дума за всестраниното сближаване със СССР. Явно общият дух и новата обстановка правят крайно неуместно изтъкването на действителния характер на българо-съветското единение.²³⁵

---

²³² XXVI конгрес на Комунистическата партия на Съветския съюз. Доклади и решения. С., 1981. 14

²³³ Пак там, 107

²³⁴ Пак там, 14

²³⁵ Няма и не може да има сила, която да раздели България от страната на Съветите. Приветствена реч на първия секретар на ЦК на БКП и председател на Държавния съвет на НРБ другаря Тодор Живков пред Двадесет и шестия конгрес на КПСС. 24 февруари 1981 година. С., 1981

Традиционно съветският конгрес и българското участие на него са обсъдени в ПБ на ЦК на БКП. Необичайно е, че е воден протокол на това заседание. Още в преамбюла Т. Живков, разбира се, използва традиционната формула и поредният съветски конгрес е определен за “изключителен, с голямо историческо значение”.²³⁶ Оценката на българското участие се дава от двама човека – секретарят на ЦК Димитър Станишев и по-пространно от члена на ПБ Гриша Филипов. И в двете изказвания прави впечатление, че се говори не толкова за самия конгрес, а всичко се свежда до лично славословие на заслугите на Т. Живков. Д. Станишев подчертава, че изказването на Т. Живков е прието най-топло и е най-много приветствано, и в разрез с действителността било “демонстрация на българо-съветската дружба, на осъществяването и довеждането до милионите хора на генералната линия за сближаване и взаимно сътрудничество”. Особено акцентира на факта, че по съветско настояване единствен от социалистическите страни на Т. Живков е предложено да проведе пресконференция, която естествено има изключителен успех и е определена от присъстващите журналистите за най-интересна.²³⁷ Славословията пък на Гриша Филипов далеч надминава всякакви граници както на реалността, така и на приличието. Той направо твърди, че “в доклада на др. Брежнев намери изцяло отражение развиваната от няколко години от др. Живков и на Варшавското съвещание, и в Крим мисъл за СИВ, за слабостите в нашето многостранно сътрудничество... и трябва да ви кажа с национална и партийна гордост, че думите на др. Живков, казани във Варшава и в Крим, просто са записани там и то в няколко направления”. Участието на Т. Живков било оценено от съветските другари първо, като най-мащабно, второ, „...то цитираше и доразвиваше постановките дадени в доклада на др. Брежнев” и трето, най-силно сме защитили Съветския съюз от империализма, световната реакция и китайския ревизионизъм. В края на изказване си Гр. Филипов следва традиционната мантра, че “КПСС по наше предложение осъществява всестранното сближение”, което “представлява за

---

²³⁶ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 67, а.е. 142, л. 22

²³⁷ Пак там, л. 34-36

нас и целия лагер това уникално явление, което ние за първи път реализираме и експериментираме в живота”.²³⁸

Трудно е за вярване, но традиционното разминаване между действителността и думите в комунистическата пропаганда е овладяла възможно най-високото ниво и достига невъобразими размери. На същото това заседание, когато се докладват многобройните срещи на българската делегация, самите те изнасят поредица от фрапиращи данни за пълния застои на социалистическата интеграция и реализирането на Генералната схема. ГДР например иска да се подпише годишен протокол с който да се откажем от част от вече подписаните дългосрочни спогодби за новата петилетка. Сътрудничество в областта на приборостроенето е замразено от Госплан. Т. Живков притиска Н. Байбаков да се изпълнят записаните договорености в Генералната схема и още ред примери. Размяната пък на делегации за обмяна на опит се характеризира от самия Т. Живков по следния начин: “Обменят се групи, ядене и пиене, разменят си подаръци, но дали си обменят опит – не знам.”²³⁹

От 31 март до 4 април 1981 г. се провежда XII конгрес на БКП. По протокол отчетният доклад е изнесен, както се полага от Т. Живков. Прави впечатление, че по структура той силно се отличава от следвания дотогава модел, включително и на предхождащия го и еталонен XXVI конгрес на КПСС. Проблемите на икономиката и социалната политика са изведени напред и едва последният шести раздел е посветен на международната обстановка и дейност на партията. Това очевидно е в резултат на нарастващите и широко обсъждани вътрешни проблеми в социалистическия лагер, а и у нас. Втората причина явно е спуснатата директива от Москва да не се акцентира на засилената конфронтативност в международните отношения. Втъврденият курс и засилена антикомунистическа реторика от страна на новия американски президент Рейгън, идването на власт на десни правителство в Западна Европа, позицията на папата поляк Йоан Павел II и нарастващите обвинения в идеологическа агресивност и империалистически

---

²³⁸ Пак там, л. 37-39.

²³⁹ Пак там, л. 26; 28; 31; 39.

амбиции към СССР, особено след навлизането в Афганистан са действителните причина за тази структура на отчетния доклад. Това и обяснява защо само една страница от общо над 130 е посветена на българо-съветските отношения. В съгласие със споменатото по-горе обещание пред Громико, курсът на всестранно сътрудничество и сближение се следва неотклонно в политическата, икономическата, културната и идеологическата област, „издигнати на качествено ново равнище” са се превърнали „в неотменна черта на нашето ежедневие”. Курсът е обявен за крайъгълен камък и е повторена постановката за примера на този процес за истински социалистически интернационализъм в действие. В краткия текст са маркирани и реперните събития – посещението на българската делегация в СССР през 1977 г., посещението на Л. Брежнев в началото на 1979 г. и успешното изпълняване на Генералната схема. Както и в доклада на Л. Брежнев, въз основа на Ленин се подчертава принципната идеологическа основа на този процес: „По този именно път, с общи усилия ние приближаваме времето на предвидената от марксизма-ленинизма всестранна икономическа, идеологическа и политическа интеграция, времето на доброволния братски съюз на свободните народи в света.” Финалът на пасажа, разбира се в духа на времето, е посветен на личните заслуги за този процес на Л. Брежнев.²⁴⁰

За значението което се отдава на сближението със СССР въпреки демонстративната краткост в доклада на Т. Живков, говори и фактът, че се изготвя специална информация “Относно разглеждането на въпросите за сътрудничеството и сближаването между НРБ и СССР и за мирната програма, приета от XXVI конгрес на КПСС, в изказванията на българските делегати и гости на XII конгрес на БКП”. От анализа става ясно, че в по-малко от половината изказвания се споменава нещо и се говори непроблемно за темата. Но това не пречи в заключение да се твърди, че по този начин на XII конгрес се потвърдила “общата безрезервна подкрепа на

---

²⁴⁰ Живков, Т. Дванадесетият конгрес на БКП и по-нататъшното изграждане на зрелия социализъм. Проблеми. Задачи. Подходи. С., 1982. 121-122.

делегатите и гостите на партийната политика на дружба и единение със Съветския съюз”.²⁴¹

В началото на юли в България на първото си задгранично пътуване пристига новият министър-председател на СССР – Н. Тихонов. То става в условията на нарастващо напрежение в международната обстановка и под знака на събитията в Полша.²⁴² Като идеологическа рамка на двустранните отношения разбира се е поставена политиката на всестранно сближение, персонализирана в личностите на двамата партийни ръководители – Т. Живков и Л. Брежнев. Разговорите разкриват нарастващите икономически трудности в отношенията между двете страни, особено в сферата на Генералната схема за коопериране и специализация и признанието, че „не може да се каже, обаче, че е намерено цялостно решение на въпросите”. Потвърдено е, че съгласно дългосрочната търговска спогодба за 1981-1985 г. Съветският съюз ще ни преведе 2 млрд. рубли за т.нар. стимулиране на доставките на селскостопански стоки, туризма и нашите работници в СССР. Тоест ще продължи да се дават по 400 млн. рубли годишно, но това така и няма да бъде изпълнено. Същевременно Тихонов изрично заявява, че ще последва „неизбежно, значително повишаване на експортните цени на нефта, газта, въглищата и др. суровини и енергоносители”.²⁴³

За резултатите от традиционната Кримска среща между Л. Брежнев и Т. Живков, последният докладва на ПБ и секретарите на ЦК чрез строго секретна информация. В нея се описва критичната ситуация в която е изпаднал Съветският съюз, а и целият социалистически лагер благодарение на неразумната енергийна политика, войната в Афганистан и особено положението в Полша. Политическите проблеми на Полша и икономическият ѝ банкрут ежедневно приковават вниманието на съветското ръководство, но Брежнев изрично подчертава: “Нашето положение не е такова, че да издържаме полското стопанство.”²⁴⁴

---

²⁴¹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 101, а.е. 497, л. 1-3.

²⁴² Пак там, оп. 60, а.е. 281, л. 1-3.

²⁴³ Пак там, оп. 101, а.е. 498, л. 2.

²⁴⁴ Христов, Хр. Тайните фалити... 270.

Реалностите, обаче надминават и най-лошите очаквания. На 27 август 1981 г. Л. Брежнев изпраща съвършено секретно лично писмо до Т. Живков. В него след като описва влошените условия и повишените разходи за добиване на енергоресурси, които обаче не били отчетени в плановете за 1981-1985 г. заявява, че обемите не са обезпечени с реални източници. Ако бъде изпълнен планът, то те трябва напълно да спрат продажбата на нефт за конвертируема валута в капиталистическите страни, а това означава да нямат средства за закупуване на зърно и продоволствия, което не могат да си позволят. Поради тази причина се обръщат и към партийните и държавни ръководители на Унгария, Чехословакия и ГДР за намаляване доставките на нефт, нефтопродукти и газ. За конкретните договорености за намаляване на тези доставки те са съгласни съвместното решение да бъде в максимално благоприятен за нас вид.²⁴⁵ На своето заседание от 4 септември ПБ на ЦК на БКП естествено единодушно решава да приеме предложението.²⁴⁶

На 17 и 18 септември в Москва пристига българска делегация ръководена от председателя на Комитета по планиране и зам.-председател на МС Кирил Зарев имаща за цел договаряне конкретните условия за намаляването на доставките за България. За съдържанието на разговорите съдим от поверителен доклад написан лично до Т. Живков. В преговорите с Байбаков и други високопоставени съветски чиновници се разкрива цял комплекс от тежки проблеми за българската икономика и двустранните отношения. Там те научават за първи път вече планираните проценти с които ще бъдат намалени доставките за изброените по-горе страни от СИВ. При това в течение на разговора научават, че фактическото намаление е по-голямо, тъй като ще бъдат намалени доставките на газ извън тези енергоносители, които са фиксирани в писмото на Брежнев и така вместо 2,6 млн. тона условно горива, намалението фактически ще възлезе на 3,8 млн. тона. Българската делегация, предварително инструктирана и на двете заседания се опитва да изтъкне аргументи с които да намали удара. Те са, че първо такава голямо намаление е „непосилно за нашата икономика” и при

---

²⁴⁵ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 67, а.е. 452а, л. 3-4.

²⁴⁶ Пак там, л. 1.

това извършено така рязко, защото още за следващата година нямаме възможност да увеличим собствения си добив на енергоресурси. Вторият аргумент е смущението на кадрите от този ход на събитията, а на трето място е поставен въпросът за пълното разстройване на икономиката и липсата на време за нейното реструктуриране. Четвъртият е, че според приетите коефициенти на СИВ намалението трябва да е само два милиона тона. И като пето и последно – поискваме „да се разгледат възможностите за намаляване на нашите доставки за СССР на силно енергоемка продукция” – предимно химически продукти. Съветската делегация се държи крайно неотстъпчиво и заявява, че не само за 1982, но и до 1985 г. трябва да се намалят енергоизточниците на стойност 350 млн. валутни рубли годишно необходими за закупуването на продоволствени стоки и укрепване на отбраната. В докладната дори се цитира висш апаратчик, който толкова се самозабравя, че заявява: „Българска хитрост, предлагат да се намали това, което няма и без тъй да получат.” Категорично им се заявява, че трябва да спрем износа на горива към западни страни защото: „Съветският съюз никога и на никого не е предоставял ресурси, които да се използват в трети страни.” В заключение се констатира, че поради принципното различие в подходите „се съгласихме да прекратим разговорите и да информираме компетентните органи на двете страни”. Накрая молят Т. Живков да им даде указания.²⁴⁷

Ако надскочим конкретния повод и се опитаме да направим едни по-общии изводи за резултатите от този неочакван завой в съветската политика ще видим, че всъщност това съветско решение означава края на така трудно изработени и постигнати договорености за Комплексната програма на СИВ, за петилетните планове на всички социалистически страни за 1981-1985 г. и разбира се на Генералната схема в българо-съветските отношения. На практика плановият характер на СИВ, а с това и неговата роля на основа и база на икономическите отношения и интеграционна политика е

---

²⁴⁷ Пак там, л. 5-10.

компрометиран. СИБ вече не е източник нито на финансова, нито на икономическа стабилност.

Полската криза довежда до промени в полското държавно и партийно ръководство. Избраният на 11 февруари 1981 г. за министър-председател генерал Войчех Ярузелски, на 18 октомври става и първи секретар на ПОРП. Още през август 1980 г. ястребите в съветското ПБ предлагат да се постъпи в съгласие с доктрината „Брежнев” и да се изпратят войскове части в Полша, но Л. Брежнев решава да се изчака.²⁴⁸ Така или иначе положението в Полша продължава да е крайно проблемно и непрекъснато се обсъжда на закрити заседания в ПБ на ЦК на КПСС. Смущава ги това, че новият генерален секретар повежда преговори с ръководството на Католическата църква в Полша и със „Солидарност”. Засилващият се твърд тон в съветската пропаганда към Полша превръща този проблем в един от фокусите в международната политика. Това е чудесен повод Т. Живков да иска да укрепи позициите си на най-верен съветски сателит и истински марксист-интернационалист. В лично писмо до Л. Брежнев одобрено от ПБ на ЦК на БКП предлага да се постъпи като в Чехословакия – „предприемане на необходимите политически и военни мерки за разгромяване на контрареволуцията”²⁴⁹. Силно променените международни условия карат съветското ПБ да вземе секретно решение на 10 декември, че независимо от изхода на събитията в Полша, СССР няма да изпрати свои войски. Шантажът към Ярузелски обаче продължава и за да избегне окупацията на страната си на 13 декември обявява военно положение и забранява „Солидарност”. Отказът на Съветския съюз да окупира Полша на практика е скъсване с доктрината „Брежнев”. Това е нова, ключова и закономерна крачка към загиването и разпада на съветската империя.²⁵⁰

Новата икономическа и политическа обстановка довежда до замразяване на Генералната схема, а това означава и застой в областта на икономиката, но за всестранното сближение продължава да се говори.

---

²⁴⁸ Волкогонов, Д. Цит. съч. 377.

²⁴⁹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 67, а.е. 667, л. 1, 3-7.

²⁵⁰ Гадис, Дж. Цит. съч. 238-239.

Например по време на посещението на П. Младенов в СССР през март 1982 г. с неговия колега А. Громико изрично декларира, че договорената от Т. Живков и Л. Брежнев политика на всестранно сътрудничество и сближаване между двете страни е генерална линия и за двете партийни ръководства. Още по-странно тя изглежда на фона на конкретното съдържание на разговора между тях – остри и нерешени международни въпроси, огромни военни разходи и тежки продоволствени проблеми, засягащи и България, но особено откровено представени от Громико.²⁵¹ В условията на фактически блокирана икономическа интеграция тази политика се превръща в словесна, идеологическа мантра за подчертаване на специалните отношения между двамата ръководители, партии и страни. Чрез нея съветското ръководство показва особеното си благоразположение към най-лоялния си сателит и фактически единствен съюзник на Балканите. От своя страна България чрез нея получава подкрепа за все по-изолираната си позиция и в световен, и в балкански план. Все пак чрез специалните икономически отношения със СССР се опитваме да укрепим своята незападно устроена икономика.

В последната година от живота си старият и тежко болен Л. Брежнев не предприема почти нищо. Човекът, който по думите на биографа му Д. Волкоганов „иска да постигне много, без да променя нищо“ умира сутринта на 10 ноември 1982 г. Следвайки съветската традиция за смъртта на генералния секретар е съобщено на другия ден сутринта. Въпреки всеобщото облекчение е обявен четиридневен траур.²⁵² България естествено следва съветския пример.

---

²⁵¹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 101, а.е. 720, л. 1-10.

²⁵² Волкоганов, Д. Цит. съч. 406-407.

**THE POLICY OF THE BULGARIAN COMMUNIST PARTY (BCP) FOR
CONVERSION OF BULGARIA INTO A SOVIET REPUBLIC
(FROM IDEOLOGICAL POSTULATES TO PRACTICAL ACTIONS)
(PART II)**

(Abstract)

**Lachezar Stoianov,
Zhivko Lefterov**

The second part of the study examines the policy of the Bulgarian Communist Party for conversion of Bulgaria into a Soviet Republic, as well as the integration processes between the People's Republic of Bulgaria and the USSR in the context of the *Brezhnev Doctrine* on restricted sovereignty. Unlike his predecessor, who considered the confederative form to be most appropriate for integration of all socialist countries to the USSR, L. Brezhnev implemented new principles in the interrelations between the socialist countries, which ensued from the postulates of communist ideology, and were aimed to enhance centralisation and the supranational character of the *Warsaw Pact* and the *Comecon*.

Todor Zhivkov manifested his loyalty to the USSR by proposing experimental introduction of new forms of rapprochement through creation of direct relations in all areas of life and its total ideologisation, so that the Soviet-Bulgarian relations become a model of socialist integration. After Bulgaria's initiative these concepts were incorporated in a document entitled 'General guidelines for development of the universal cooperation with the USSR in the process of establishment of a developed socialist society in the People's Republic of Bulgaria', which was adopted in 1973 at a special plenum of the Central Committee of the Communist Party. After its approval by the Soviet administration, it became a political and ideological basis for the actual conversion of Bulgaria into a Soviet Republic, with formal preservation of the external forms of its sovereignty. Naturally, the self-proposing of the Bulgarian Communist Party coincided with the new conceptions of Brezhnev and the Soviet leadership reconfirmed the 'general line' of political and economic integration, adding another two priority spheres – cultural and military. Having found the new way to guarantee his political future, Zhivkov methodically led a policy of complete commitment and actual transformation of Bulgaria into a Soviet republic, providing full support to all international initiatives of Moscow, including the military intervention in Czechoslovakia. For the implementation of the resolutions set in the 'General guidelines', a series of bilateral contracts and agreements in all envisaged spheres were prepared and signed in the period 1974-1979, leading to the execution of the specified concrete measures for intensification of the process of total rapprochement between the People's Republic of Bulgaria and the USSR.

The new political and economic situation after the invasion in Afghanistan, the events in Poland, the financial and energy crises of end-70s and the beginning

of the 80s of the 20th century, practically blocked the integration processes. Nevertheless, the two parties' administrations specifically declared that the policy of extensive cooperation and rapprochement between them still remained their priority, emphasising on their special relations.